glasul BUCOVINEI

CERNĂUȚI BUCUREȘTI

4 / 2006
An. XIII. Nr. 52

INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN

Rădăuțiul Civic

Revistă digitalizată gratuit de Asociația Rădăuțiul Civic, pentru păstrarea memoriei Bucovinei și pentru ca tot efortul oamenilor de cultură din Bucovina să fie accesibil și generațiilor de astăzi.

www.radautiulcivic.ro

Mai 2020

GLASUL BUCOVINEI

*

THE VOICE OF BUKOVINA

The Romanian Cultural Institute

THE VOICE OF BUKOVINA

A HISTORY AND CULTURE QUARTERLY

CHERNIVTSI – BUCHAREST

2006, NO. 4
Year. XIII. No. 52

Editor-in-chief: ALEXANDRINA CERNOV
Honorary Member of the Romanian Academy

ADVISORY BOARD: Univ. Prof. PhD. Mircea Anghelescu (Bucharest), Radu Grigorovici, Romanian Academy (Bucharest), Ştefan Hostiuc (Chernivtsi), Assoc. Prof. PhD. Ştefan Purici (Suceava), Assist. Prof. PhD. Florin Pintescu (Suceava), Univ. Prof. PhD. Ion Popescu-Sireteanu (Iassy), Arcadie Suceveanu (Chişinău), PhD. Candidate Valentin Săndulescu (Bucharest), PhD. Constantin Ungureanu (Chişinău), Dimitrie Vatamaniuc, Honorary Member of the Romanian Academy (Bucharest).

EDITORIAL BOARD: Prof. PhD. Alexandrina Cernov, Univ. Prof. PhD. Ilie Luceac, Assit. Prof. PhD. Harieta Mareci, Vasile Tărâțeanu.

Typesetting: Nadina Cioban.

Institutul Cultural Român

GLASUL BUCOVINEI

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ DE ISTORIE ŞI CULTURĂ

CERNĂUŢI – BUCUREŞTI

2006, Nr. 4
Anul XIII. Nr. 52

Redactor-şef: ALEXANDRINA CERNOV
Membru de onoare al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACŢIE: prof. univ. dr. Mircea Anghelescu (Bucureşti), acad. Radu Grigorovici (Bucureşti), Ştefan Hostiuc (Cernăuţi), conf. univ. dr. Ştefan Purici (Suceava), conf. univ. dr. Florin Pintescu (Suceava), prof. univ. dr. Ion Popescu-Sireteanu (Iaşi), Arcadie Suceveanu (Chişinău), drd. Valentin Săndulescu (Bucureşti), dr. Constantin Ungureanu (Chişinău), Dimitrie Vatamaniuc (membru de onoare al Academiei Române) (Bucureşti).

REDACŢIA: prof. dr. Alexandrina Cernov, prof. univ. dr. Ilie Luceac, lector univ. dr. Harieta Mareci, Vasile Tărâţeanu.

Culegere computerizată: Nadina Cioban.

CONTENTS

BUKOVINEAN PERSONALITIES

Vasile Pavel, Vitalie Sorbală – 80th anniversary. *Vitalie Sorbală, a distinguished dialectologist (1926–1979)* 7
Vasile Pavel, *Portrait* 16
Silviu Berejan, *Dialectologist Vasile Pavel in the Romanian and the Romanic Linguistic Geography* 18

LITERARY THEORY, HISTORY AND CRITICISM

Nicolae Bileţchi, *Nicolai Costenco (1913–1993)* 22
Mircea V. Ciobanu, *Serafim Saka's Literary and Artistic Truth* 45
Elena Apetri, *Poetic Image in Ion Vatamanu's Poems* 50

ESSAYS

Adrian Dinu Rachieru, *Bukovinean Poets in Bessarabia: Vasile Levitchi, Arcadie Suceveanu, Ion Vatamanu, Nicolae Spătaru* 62

POEMS

Vasile Levitchi, *Poems* 74
Ion Vatamanu, *Poems* 79
Nicolae Spătaru, *Poems* 86
Arcadie Suceveanu, *Poems* 94
Mihai Morăraş, *Poems* 107
Gheorghe Calamanciuc, *Poems* 115

PROSE

Serafim Saka, *Atonement or Political Gain? (excerpt from the fact – novel „Return Me to Myself..."* 122

BUKOVINA'S ARCHIVE

Mircea A. Diaconu, *Traian Chelariu (21.VII.1906–4. XI.1966). Letters of the First Year of Exile in Suceava* 140

Contents, The Voice of Bukovina, no. 1–4, 2006 161

ISNN 1222-5606

SUMAR

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

Vasile Pavel, 80 de ani de la naşterea lui Vitalie Sorbală. *Vitalie Sorbală, un distins dialectolog (1926–1979)* 7
Vasile Pavel, *Medalion* 16
Silviu Berejan, *Dialectologul Vasile Pavel în geografia lingvistică românească şi romanică* 18

TEORIE, CRITICĂ ŞI ISTORIE LITERARĂ

Nicolae Bileţchi, *Nicolai Costenco (1913–1993)* 22
Mircea V. Ciobanu, *Adevărul literar şi artistic al lui Serafim Saka* 45
Elena Apetri, *Imaginea poetică în lirica lui Ion Vatamanu* 50

ESEURI

Adrian Dinu Rachieru, *Poeţi bucovineni în Basarabia: Vasile Levitchi, Arcadie Suceveanu, Ion Vatamanu, Nicolae Spătaru* 62

POEZIE

Vasile Levitchi, *Poezii* 74
Ion Vatamanu, *Poezii* 79
Nicolae Spătaru, *Poezii* 86
Arcadie Suceveanu, *Poezii* 94
Mihai Morăraş, *Poezii* 107
Gheorghe Calamanciuc, *Poezii* 115

PROZĂ

Serafim Saka, *Ispăşire sau capital politic? (fragment din romanul-fapt „Pe mine Mie, redă-mă...“* 122

ARHIVA BUCOVINEI

Mircea A. Diaconu, *Traian Chelariu (21.VII.1906–4.XI.1966). Scrisorile primului an de exil sucevean* 140

Sumar, Glasul Bucovinei, nr. 1–4, 2006 161

ISNN 1222-5606

80 DE ANI DE LA NAŞTEREA LUI VITALIE SORBALĂ

VITALIE SORBALĂ, UN DISTINS DIALECTOLOG (1926–1979)

Vasile Pavel

Chişinău

La realizarea unor lucrări de mare amploare, după cum sunt considerate *atlasele lingvistice,* opere de o recunoscută utilitate pentru toate disciplinele lingvistice, deseori participă, ani sau chiar decenii, colective de cercetători. Dialectologilor chişinăueni le-a fost sortit să descrie graiurile româneşti de la est şi nord de Prut şi pe cele vorbite în enclavele din uriaşul spaţiu slav (şi nu numai) al fostei URSS. Acest domeniu al cercetării graiurilor populare ne impune pe un loc aparte figura lui Vitalie Sorbală, personalitate proeminentă a dialectologiei şi geolingvisticii româneşti, profesor universitar, doctor habilitat în filologie.

Activând în împrejurări cunoscute ale unui regim totalitar, neliniştindu-i pe unii pentru caracterul său nonconformist, distinsul cercetător şi cadru didactic a fost nevoit să-şi schimbe adesea locul de muncă, consacrându-se însă cu aceeaşi dăruire de suflet pentru studiul graiului străbun şi pentru învăţământul universitar ca organizator al procesului de instruire şi profesor de spaniolă sau română. O viaţă ce se va încheia înainte de 53 de ani,

cu durerea imposibilității de a comunica cu mulți dintre cei dragi lui și a finalizării unor proiecte de cercetare îndrăznețe.

*
* *

S-a născut la 3 noiembrie 1926, la Ocnița, fostul județ Hotin, în familia lui Simion și Zinaida Sorbală, născută Ciumac. Tatăl, slujbaș feroviar, provenea din satul Sauca din apropierea orășelului Ocnița, iar mama, casnică, din satul Scumpia, județul Bălți. Tatăl, urmat de soție și de fiu, se transfera deseori cu serviciul de la o localitate la alta: gara Vălcineț pe Nistru, județul Hotin (1928–1934), Bălți (1934–1937), Medgidia, județul Constanța (1937–1940), Ocnița (1940–1941) ș.a. Destinul l-a purtat astfel și pe Vitalie de la o școală la alta. Acad. Nicolae Corlăteanu (1914–2004) avea să ne mărturisească în cartea sa de memorii: „Dintre elevii de la Ocnița [anul școlar 1940–1941 – n.n.] se evidențiau atunci: Sorbală-tatăl, Simion, în clasa a X-a serală, om în vârstă de vreo 45–50 de ani [de fapt, de 40–41 de ani – n.n.], impiegat de mișcare la stația Ocnița, și Sorbală-fiul, Vitalie, în clasa a VII-a"[1].

În vremurile grele de război adolescentul Vitalie Sorbală s-a aflat un timp, împreună cu părinții săi, în regiunea Rostov, Federația Rusă. A cunoscut urgiile războiului. Mobilizat de sovietici în aprilie 1944, participă la campania din Ungaria și Austria.

Școala a urmat-o cu intermitențe. După absolvirea Școlii medii de cultură generală din orășelul Otaci (1947), ajunge la studii în orașul Leningrad (Sankt-Petersburg), specializându-se în lingvistica romanică (în special hispanistică), la primul Institut Pedagogic de Stat de Limbi Străine (1947–1951). Licențiatul acestei prestigioase instituții de învățământ superior este solicitat să activeze în calitate de lector de limba spaniolă la Institutul Pedagogic de Stat din Kiev, unde va lucra până în 1953, când specialitatea filologie spaniolă este, temporar, desființată. Revine la baștină, aproape de părinții săi. Timp de doi ani, între 1953 și 1955 se află în postul de șef de studii și de profesor de limba franceză la Școala medie din comuna Arioneşti.

Un al doilea moment în traseul biografic al lui Vitalie Sorbală este legat de anii aflării sale la Chișinău, în capitala Republicii Moldova (iunie 1955 – aprilie 1967), când va activa ca cercetător la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură (structură academică înființată în 1946, care în 1958 se divizează în Institutul de Limbă și Literatură și Institutul de Istorie) și ca profesor la Universitatea de Stat din Chișinău.

În perioada primilor ani postbelici unii cercetători din Basarabia manifestau un interes aparte pentru graiul viu popular. Printre culegătorii de grai din Basarabia și Transnistria făceau parte Faina Cojuhari (1916–1984) și Nicolae Corlăteanu. Amintindu-și de rostul acelor călătorii prin satele noastre, cu vreo trei decenii mai târziu acad. N. Corlăteanu afirma următoarele: „Expedițiile folclorice și dialectologice mi-au deschis ochii asupra comorii de nestemate a graiului popular" („Literatura și arta", din 11 octombrie 1979).

Din momentul stabilirii sale cu traiul la Chișinău, Vitalie Sorbală se angajează plenar să cerceteze graiurile populare, împreună cu alți colaboratori din cadrul instituției academice: Raymund Piotrowskyi, Rubin Udler, Victor

Comarnițchi, Vasile Melnic. Se constituie astfel colectivul de dialectologi, care ulterior se va completa și cu alți cercetători și se va numi timp îndelungat Sectorul de dialectologie și fonetică experimentală, iar mai târziu Direcția de dialectologie și geografie lingvistică, la care au fost elaborate, pe parcursul anilor, lucrările fundamentale în domeniul dialectologiei pentru arealul lingvistic românesc din stânga Prutului. Institutului academic, respectiv Sectorul de dialectologie, i-au fost pentru Vitalie Sorbală adevărată școală într-ale științei dialectologice (vezi *infra*), etapă hotărâtoare în afirmarea sa ca cercetător, care peste scurt timp se va încheia cu susținerea primului doctorat.

Începând cu luna septembrie 1962, Vitalie Sorbală își leagă destinul său cu Universitatea din Chișinău. Tânăr și cuprins de elan, el va desfășura la această instituție o largă activitate profesorală și organizațională. Angajându-se în funcția de lector superior, Vitalie Sorbală, hispanist cu o excelentă pregătire, devine primul dascăl de limba și literatura spaniolă în învățământul universitar din Basarabia, când la 1 septembrie 1962, la Facultatea de Filologie a Universității chișinăuene se inaugurase prima grupă academică la specializarea „Limba spaniolă". Timp de câțiva ani, până în aprilie 1967, va deține postul de decan al Facultății de Limbi Străine și cel de șef al Catedrei de limba spaniolă.

Se realizase remarcabil ca profesor și organizator al procesului de instruire. În 1963 susținuse teza de doctor în filologie, iar în 1966 i se acordă titlul științifico-didactic de docent (conferențiar universitar). Continuă să facă unele cercetări în domeniul dialectologiei, deși pentru această muncă nu mai dispunea de timp suficient. Altceva însă îi provoca neliniște. Conaționalul nostru deveni conștient de faptul că diriguitorii din mediul universitar, străini aspirațiilor sale, îi creaseră o atmosferă ostilă și veninoasă, ceea ce l-a și făcut ca, în aprilie 1967, să părăsească Chișinăul.

De aici încolo, într-un al treilea moment de răspântie, drumurile vieții și ale afirmării sale vor urma pe alte meleaguri, în alte centre universitare: Kiev, Odesa, Cernăuți.

Din nou Kiev, același Institut Pedagogic de Limbi Străine (aprilie – octombrie 1967), docent la Catedra de limba spaniolă. Într-o primă scrisoare a corespondenței noastre, pe care o expediase pe data de 5 noiembrie 1967 din Odesa, Vitalie Sorbală îmi comunica: *„La Kiev n-am rămas, fiindcă nu mi se dădea locuință necesară. Aici mi-au creat condiții bune de lucru și am primit locuință minunată în centrul orașului Odesa. Lucrez la Universitate"*. Deținea funcția de docent la Catedra de filologie franceză și spaniolă, iar din 1968 va fi confirmat și în funcția de decan al Facultății de Limbi Străine. Obține un concediu de creație de jumătate de an pentru definitivarea celei de a doua teze de doctorat, pe care o va susține cu succes la Institutul de Lingvistică din Sankt-Petersburg în 1972.

Nu știm cu adevărat motivele care l-au determinat să părăsească Universitatea din Odesa. Nu prea obișnuia să-și verse amarul. În schimb, studenții bucovineni și profesorii de la Catedra de filologie română și clasică a Universității din Cernăuți s-au bucurat mult de venirea în colectivul lor a unui profesor titularizat care, cu certitudine, le-a inspirat încredere și optimism chiar din primele clipe ale întâlnirii lor. Era 1 septembrie 1974. Va susține cursurile de bază: *gramatica istorică a limbii române* (pe atunci, a limbii „moldovenești"), *dialectologia*,

lexicologia şi cursurile opţionale *limba spaniolă* şi *geografia lingvistică*. A condus catedra până la trecerea sa în altă lume, 18 februarie 1979.

*
* *

Opera lingvistică a lui Vitalie Sorbală trebuie apreciată în strânsă legătură cu mediul şi timpul în care a activat şi în funcţie de parametrii prezentaţi.

V. Sorbală s-a dedicat în întregime cercetării graiurilor limbii române, cu ataşamentul sincer şi deschis faţă de ţărani, buni păstrători şi cunoscători ai graiului străbun, ai tradiţiilor şi datinilor. Începe cu anchetele dialectale de teren. Efectuează o anchetă chiar în primul an de lucru la Academie (1955), înregistrând particularităţile fonetice şi lexicale ale graiurilor moldoveneşti din nord-vestul Basarabiei (localităţile Cotiujeni, Grimăncăuţi, Larga, Criva, Nesfoia) şi din ţinutul Herţa (localităţile Horbova, Molniţa, Pilipăuţi), pe care le valorifică în articolul *Graiurile moldoveneşti de nord-vest*[2]. Pe acestea le consideră drept graiuri de tranziţie, de la grupul de graiuri din Bucovina la cele din „masivul central moldovenesc". Ancheta şi studiul se referă în egală măsură la fonetică şi lexic. De aici încolo va cerceta aproape în mod exclusiv terminologia dialectală, aria *Atlasului lingvistic moldovenesc* (*ALM*).

Dar odată cu înfiinţarea Sectorului de dialectologie (1956), Vitalie Sorbală şi-a pus tot entuziasmul, alături de colegii săi, în realizarea unor lucrări colective. Scopul principal al colectivului de dialectologi de la Academie avea să devină pentru mulţi ani elaborarea unui atlas lingvistic, precum şi al unor volume de texte şi de glosare dialectale. Vom reaminti că în cadrul unei sesiuni ştiinţifice, care şi-a desfăşurat lucrările la Chişinău în 1951, profesorul D. E. Mihalci afirma că este necesar să se cerceteze „graiurile moldoveneşti" de pe întreg teritoriul URSS şi să se întocmească un atlas lingvistic al acestor graiuri[3]. Problema este abordată în special de către R. G. Piotrowskyi în studiul său *Despre Atlasul dialectologic moldovenesc*[4]. Însă materialele colectate în perioada 1947–1955 în circa patru sute de sate din RSSM şi puse la baza aşa-zisului *Atlas dialectologic moldovenesc de probă*, după o analiză riguroasă, s-a dovedit a fi necalitative. Ca urmare, sectorul nou format îşi pune ca sarcină primordială pregătirea unui chestionar în vederea realizării anchetelor dialectale şi a elaborării *Atlasului lingvistic moldovenesc*.

Concepţia viitorului atlas este expusă în câteva studii teoretice semnate de V. A. Lisitskyi[5], R. G. Piotrowskyi[6], V. Sorbală[7], şi în introducerea la *Chestionarul ALM*[8].

Punem în evidenţă faptul că *ALM* face parte din seria atlaselor regionale româneşti. În introducerea la *Chestionarul ALM* se afirmă: „*Atlasul lingvistic moldovenesc* (*ALM*), este conceput ca un atlas regional" (p. 5). Iniţiatorii *ALM* – Raymund Piotrowskyi, Vitalie Sorbală, Rubin Udler – au conceput deci lucrarea respectivă ca pe un atlas regional faţă de *Atlasul lingvistic român*, iniţiat de Sextil Puşcariu şi realizat de Sever Pop şi Emil Petrovici, atlas naţional (general). Obiectivele pe care şi le-a propus *ALM* sunt sugerate, în multe privinţe, de analiza hărţilor *ALR*. Multe întrebări cuprinse în *Chestionarul ALM* sunt preluate din *Chestionarul ALR*.

Vitalie Sorbală şi-a adus, mai întâi de toate, o contribuţie importantă la alcătuirea *Chestionarului ALM*, adică la fundamentarea teoretică a *Atlasului lingvistic moldovenesc,* pentru că valoarea şi originalitatea unui atlas lingvistic este determinată, în primul rând, de elaborarea ştiinţifică a chestionarului. Este coredactor al *Chestionarului ALM,* care include 2548 de întrebări, lui aparţinându-i 1023 de chestiuni, formulate şi propuse pentru compartimentele *Lexicul* (957 de întrebări) şi *Gramatica* (66 de întrebări).

Atlasul lingvistic moldovenesc îşi punea drept sarcină principală precizarea şi cunoaşterea aprofundată a structurii dialectale a limbii române de la est de Prut, inclusiv cercetarea, pentru prima dată, a graiurilor din sud-estul Ucrainei, Caucaz şi din partea asiatică a fostei URSS, unde aşezările româneşti se prezintă ca nişte enclave. În reţeaua *ALM* au fost cuprinse 240 de puncte cartografice. Vitalie Sorbală a participat la stabilirea reţelei de localităţi, consultând în acest scop sursele istorice şi de arhivă, studiile dialectologice şi etnografice, adunând totodată informaţiile primite de la săteni în timpul expediţiilor de sondaj din vara lui 1957.

Un loc aparte în activitatea sa la Atlas îl ocupă colectarea materialului din 139 de localităţi, la peste 700 de întrebări lexicale. Din 1957 şi până în august 1962 el a cunoscut, aşa cum se exprima Sextil Puşcariu, *munca grea şi plină de privaţiuni a anchetelor dialectale.* A străbătut, împreună cu colegii săi, mii de kilometri pe drumurile întortocheate de ţară, din Maramureşul istoric şi până în Caucaz. A cartografiat pe hărţile de lucru o parte din materialul cules de el în anii 1957–1959. Până în 1960 a fost şeful echipei de anchetatori.

Vitalie Sorbală a fost un remarcabil *dialectolog de teren.* Cercetarea de teren (susţine pe bună dreptate domnul Nicolae Saramandu schiţând un „sumar de portret" al dialectologului de teren *Magdalena Vulpe*) adaugă specialistului o perspectivă care lipseşte dialectologului „de birou": perspectiva spaţială. Asocierea faptelor de limbă cu locul exact în care le-a cules îi creează dialectologului de teren o percepere aproape fizică a conturului ariei dialectale, isoglosa nefiind o simplă linie pe hartă: ea străbate văi şi râuri, trece munţii şi se întoarce în câmpie. Isoglosa îi urmează pe vorbitori, dintre care unii sunt stabili, iar alţii în mişcare, practică ocupaţii străvechi sau au îndeletniciri noi etc. Toate acestea îi răsar în minte dialectologului de teren atunci când interpretează materialul lingvistic în perspectivă geografică, oferindu-i certitudinea interpretării[9].

Firea comunicativă, cunoaşterea temeinică a graiului matern şi a vieţii satului cu tradiţiile şi datinile strămoşeşti, cultura lingvistică şi harul de cercetător i-au ajutat conaţionalului nostru să culeagă la faţa locului, pe teren, un variat şi autentic material lexico-semantic dialectal, ulterior cartografiat de colegii săi în *ALM,* vol. II, partea a II-a de V. Melnic şi V. Pavel (1973) şi în *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria,* vol. I–IV, coordonator Vasile Pavel, prescurtat *ALRR. Bas.* (1993–2003), continuare directă a *ALM,* cu un titlu revăzut, adecvat, o reluare a publicării unui material lexical necartografiat în *ALM.*

Odată cu transferarea sa, în 1962, de la Academie la Universitate, s-a întrerupt şi colaborarea sa la cercetările de teren, la cartografierea materialelor adunate şi la pregătirea hărţilor de atlas pentru tipar. În schimb, a continuat să valorifice o parte din materialele colectate pentru *ALM / ALRR. Bas.* în câteva

zeci de studii, articole, teze, multe dintre aceste lucrări fiind prezentate mai întâi şi la congrese naţionale şi internaţionale.

Ziceam în rândurile de mai sus că Vitalie Sorbală a fundat, împreună cu V. Lisitskyi, R. Piotrowskyi şi R. Udler, principiile de elaborare a *ALM*. Încă de la alcătuirea *Chestionarului ALM* în atenţia redactorilor s-a aflat „problematica istorico-comparativă" şi cea „structurală", pentru ca relevând varietăţile diatropice sincronice să se prezinte material pentru „analiza istorică (diacronică)". În articolele sale[10] se subliniază că, în compartimentul lexical al chestionarului, întrebările se grupează conform „principiului tematic", acestea relevând numeroase microsisteme terminologice care, prin lexemele cartografiate, evidenţiază diverse corelaţii semantice şi motivaţionale (derivaţionale).

Materialul lingvistic interpretat de către Vitalie Sorbală se întemeiază pe studiul microsistemelor terminologice dialectale. În acest sens, următoarele titluri ale studiilor sale vorbesc de la sine: *Despre terminologia unui grup de unelte de muncă în graiurile moldoveneşti (Ciocanele şi maiurile)* (1959), *Termenii pentru denumirea ferăstraielor în graiurile moldoveneşti* (1959), *Denumirile cleştilor în graiurile moldoveneşti* (1961), *Din terminologia dialectală a legumăritului (Curcubitaceele)* (1964), *Terminologia uneltelor de săpat şi a realiilor înrudite cu ele în graiurile moldoveneşti* (1967), *Formarea şi evoluţia terminologiei mânerelor în graiurile moldoveneşti* (1973) etc., publicate în diverse reviste şi culegeri de specialitate, recent cuprinse într-un volum aparte[11]. Este instructivă în acest sens comunicarea lui V. Sorbală *Studiul diacronic al structurii lexicului dialectal,* prezentată la Congresul al XII-lea de filologie şi lingvistică romanică (Bucureşti, 1968)[12], în care a fost analizată terminologia a două microsisteme, pe baza *ALM:* 1) *lăcustă – calul popii* şi *greier – paing*. La raport au fost alăturate două hărţi corespunzătoare, care oglindesc anumite arii de corelaţii terminologice. Iată unele opinii ale unor savanţi bine cunoscuţi care au luat cuvântul în dezbateri asupra celor comunicate de către Vitalie Sorbală la înaltul for ştiinţific:

Gh. Bulgăr:

„Foarte instructivă expunerea lui V. Sorbală care completează raportul prof. G. Rohlfs din şedinţa plenară şi pune în lumină unitatea limbii, varietatea termenilor latini, sinonimia lor pe această arie a romanităţii.

Se impune însă unele concluzii generale trase din materialul atât de amplu şi de instructiv adus de V. Sorbală".

D. Şandru:

„Comunicarea lui V. Sorbală e valoroasă mai ales prin materialul foarte bogat şi variat pe care îl aduce dintr-o regiune puţin cercetată până acum şi, de asemenea, prin consideraţiile pe care le face în legătură cu acesta".

Gr. Brâncuş:

„Lucrarea este interesantă îndeosebi din punctul de vedere al metaforelor create. O extindere a cercetării pe o arie mai largă romanică ar proba, desigur, o unitate a puterii imagistice a lumii romanice orientale"[13].

În *Chestionarul ALM* V. Sorbală a introdus multe întrebări referitoare la obiectele „înrudite care, potrivit unor grupuri tematice de termeni, asemenea

noțiuni (obiecte) sunt cuprinse în anumite sisteme". Presupunea că trăsătura aceasta (mai puțin evidențiată în *Chestionarul ALR)* îi va da „un specific deosebit și original" *ALM.* În toate studiile sale insistă asupra unei citiri și examinări corelative a hărților. Cuvântul (termenul) nu poate fi cercetat izolat, ci doar în variatele sale legături cu alte unități lexicale, obținându-se, atunci când e posibil, scoaterea în evidență a unor corelații lexico-semantice în baza cercetării microsistemelor terminologice. Punctul de plecare este onomasiologia care conlucrează cu semasiologia. Analiza concretă se sprijină pe metoda „Wörter und Sachen" (la V. Sorbală, „realii și termeni"). Descrierea sincronică este completată cu aspectul diacronic, mai ales, prin analiza etimologiei termenilor și a dinamicii lor în corelația directă cu grupul realiilor pe care le denumesc.

Semantica nu este nicidecum neglijată. Axa în jurul căreia autorul încearcă să stabilească evoluția semantică a lexemelor o constituie *asociația de idei.* Invocă „transferul de termeni" (nu de „sens") de la o realie la alta, fenomen înțeles și interpretat de cercetător, ca o consecință a diverselor asocieri de formă, de contiguitate sau de funcție a realilor, a fenomenului de transpunere metaforică sau metonimică. Perspectiva din care sunt cercetate microsistemele terminologice de către dialectologul V. Sorbală este una spațială, deci, de geografie lingvistică.

Pusă în serviciul unei mari pasiuni pentru limba și cultura populară, scrierile lingvistice ale profesorului Vitalie Sorbală nu vor părea deloc fragmentare sau puțin reprezentative, judecând după numărul de publicații (vreo 60 de titluri), numai dacă vom lua în considerare cele două teze de doctorat: 1) teza de doctor în filologie cu titlul *Dezvoltarea lexicului moldovenesc dialectal de producție (studiu etimologic pe baza materialelor ALM),* susținută la Universitatea „T. Gr. Șevcenko" din Kiev și 2) teza de doctor habilitat, *Formarea și dezvoltarea microsistemelor terminologice în graiurile moldovenești (Pe baza materialelor Atlasului lingvistic moldovenesc),* susținută în cadrul Institutului de Lingvistică, Secția din Leningrad a Academiei de Științe a URSS, la specialitățile „Limbile romanice" și „Limbile popoarelor URSS (limba moldovenească)" (referenți oficiali: acad. N. Gr. Corlăteanu, prof. M. A. Borodina, prof. Gh. V. Stepanov). Din păcate, autorul nu a reușit să pregătească pentru tipar aceste lucrări de proporție, prima teză având peste 300 de pagini, iar a doua – circa 700 de pagini, la care se alătură 818 hărți onomasiologice și lexico-semantice, executate în figuri simbolice și în culori.

Ideile, tezele de bază ale cercetătorului romanist Vitalie Sorbală, reflectate în publicațiile sale care se sprijină pe materialele *ALM,* sunt aplicabile și pentru studiul altor graiuri.

În Cuba (decembrie 1974 – mai 1975), fiind delegat de către Academia de Științe a Uniunii Sovietice, V. Sorbală i-a consultat pe lingviștii cubanezi în vederea alcătuirii *Atlasului lingvistic și etnografic al Cubei.* Posibilitățile de deplasare în teren pentru anchete dialectale au fost însă extrem de limitate din lipsa transportului. Și-a făcut totuși „o închipuire destul de bună" despre varianta cubaneză a spaniolei. Din conversația întreținută în 1983 cu lingvista din Havana, Raquel Maria Garcia Riveron, sosită la Chișinău în vederea consultării dialectologilor de la Academie în problema elaborării atlaselor lingvistice, am aflat că lucrările la atlasul lingvistic al Cubei se găsea încă la un început de cale lungă și anevoioasă.

Se cuvine a fi menționat, în sfârșit, și discursul științific nescris al profesorului V. Sorbală, de care au beneficiat auditorii prelegerilor, seminariilor și comunicărilor sale. În spațiul URSS era bine cunoscut nu numai ca dialectolog, dar și ca romanist, în special ca hispanist. Pe lângă cursurile, anterior definite și pe care le-a predat la Universitățile din Chișinău, Kiev, Odesa, Cernăuți, V. Sorbală a avut o bogată activitate cu dese deplasări, ca invitat de a ține cursuri de limba spaniolă și română la Universitatea „M. V. Lomonosov" din Moscova și la Universitatea din Voronej sau, mai ales, pentru a interveni în calitate de referent oficial la susținerea tezelor de doctorat. Aflându-se în Cuba, a predat lecții și a condus seminarii pentru lingviștii de la Institutul de Literatură și Limbă al Academiei Republicii Cuba despre principiile de elaborare a atlaselor lingvistice, despre dialectologia romanică și hispano-americană.

*
* *

Cunoștința cu Vitalie Sorbală a început odată cu angajarea mea la Sectorul de dialectologie (1962), când am preluat de la el partea sa din *Chestionarul ALM* cu întrebările lexicale, pentru a continua din primăvara lui '63 anchetele dialectale în teren. Am profitat de sfaturile sale prețioase referitoare la metodologia cercetărilor dialectale de teren, am întreținut relații colegiale și prietenești durabile și sincere.

Distins dialectolog și profesor universitar cu deosebite calități didactice, Vitalie Sorbală a fost un om minunat, o fire deschisă. Plecarea lui fulgerătoare și neașteptată în altă lume ne-a marcat multă vreme pe toți cei care l-am cunoscut și l-am prețuit. A plecat în deplină forță creatoare, dar lăsând moștenire un tezaur inestimabil pentru generația de dialectologi din prezent și pentru cele viitoare, pentru cunoașterea unității limbii române, în toată varietatea și bogăția ei.

NOTE

1 Nicolae Corlăteanu, *Răspântii,* Chișinău, 1995, p. 118–119.
2 В. С. Сорбалэ, *Северо-западные молдавские говоры (Фонетика и лексика),* în „Известия Молдавского филиала АН СССР", Кишинев, 1959, nr. 12, p. 35–63.
3 Д. Е. Михальчи, *Задача молдавского языкознания,* în culegerea „Вопросы молдавского языкознания", Москва, 1953, p. 23–64.
4 Р. Г. Пиотровский, *О молдавском диалектологическом атласе,* în rev. „Вопросы языкознания", Москва, 1953, nr. 2, p. 146.
5 В. А. Лисицкий, *Проблемы вокализма в Молдавском лингвистическом атласе,* în „Известия Молдавского филиала АН СССР", Кишинев, 1957, nr. 6; *ibidem, Проблемы вокализма в Молдавском лингвистическом атласе,* în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani,* București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1958.
6 Р. Г. Пиотровский, *Некоторые теоретические вопросы Молдавского лингвистического атласа,* p. 677–686.

7 V. Sorbală, *Unele probleme lexicale în „Atlasul lingvistic moldovenesc"*, în „Analele ştiinţifice ale Institutului de Limbă şi Literatură", vol. IX, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1959, p.55–64.

8 *Chestionar pentru colectarea materialului în vederea alcătuirii Atlasului lingvistic al limbii moldoveneşti,* redactat de R. Ia. Udler, V. S. Sorbală, V. A. Comarnițchi, V. F. Melnic şi R. G. Piotrowskyi, Chişinău, Ştiinţa, 1960, p. 5–19. Constatăm, din păcate, o intitulare tendenţioasă, pleonastică şi reprobabilă a *Chestionarului ALM* (determinată de contextul politic cunoscut al deceniului al cincilea al secolului trecut), dar care nu are mai nimic comun cu obiectivele *de facto* ale *ALM*.

9 Nicolae Saramandu, *Portret de dialectolog,* în „Fonetică şi dialectologie", Bucureşti, Editura Academiei Române, 2003–2004, vol. XXII–XXIII, p. 12.

10 V. S. Sorbală, *Certains problèmes lexicologiques de l'Atlas linguistique moldave,* în „Revue de Linguistique Romane", tome XXX, N. 117–118, janvier–juin, Lyon, 1966, p. 55–64.

11 Vitalie Sorbală, *Studii de dialectologie şi geografie lingvistică,* volum îngrijit şi studiu introductiv de Vasile Pavel, Chişinău, 2006, p. 335–360.

12 Vitalie Sorbală, *Studiul diacronic al structurii lexicului dialectal,* „Actele celui de-al XII-lea Congres internaţional de filologie şi lingvistică romanică", vol. II, Bucureşti, 1971.

13 Vitalie Sorbală, *Studii de dialectologie şi geografie lingvistică,* volum îngrijit şi studiu introductiv de Vasile Pavel, p. 335–360.

VASILE PAVEL

(Medalion)

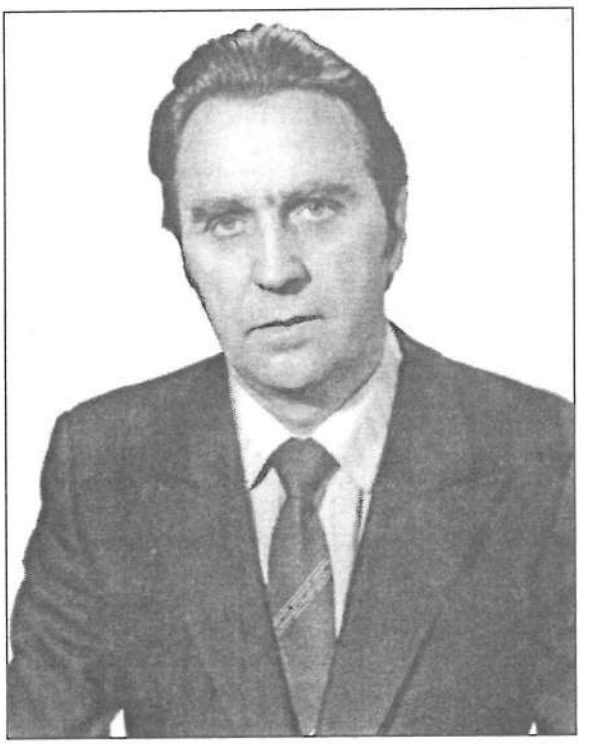

VASILE PAVEL, autorul materialului despre Vitalie Sorbală, este bine cunoscut ca lingvist, domeniile ştiinţifice: dialectologie, geografie lingvistică, onomasiologie. Doctor habilitat în filologie (1984), profesor universitar (1994).

S-a născut la 14 iulie 1934, în satul Proboteşti, plasa Herţa, judeţul Dorohoi (astăzi regiunea Cernăuţi). După absolvirea Şcolii de 7 clase din satul natal, urmează Şcoala medie din comuna Târnauca. Licenţiat al Facultăţii de Limbi Romano-Germanice, Secţia limba şi literatura română a Universităţii din Cernăuţi (1959). A lucrat în calitate de profesor de română la Şcoala medie din comuna Horbova (1959–1962), apoi ca cercetător ştiinţific, cercetător ştiinţific superior, coordonator la Institutul de Limbă şi Literatură (1962–1992), cercetător ştiinţific principal, şef al Sectorului dialectologie şi geografie lingvistică al Institutului de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova (1992–2006), concomitent a fost şef al Catedrei de limba română şi filologie clasică a Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău (1996–2004). În prezent este cercetător ştiinţific principal, şef al Sectorului istoria limbii, dialectologie şi onomastică al Institutului de Filologie al AŞM şi profesor prin cumul la UPS „I.Creangă", la care ţine cursurile: dialectologia şi lingvistica generală.

Vasile Pavel este autorul a peste 250 de lucrări ştiinţifice, inclusiv 3 monografii, între care: *Terminologia agricolă moldovenească. Studiu de geografie lingvistică* (1973); *Лексическая номинация* (1983), atlase lingvistice: *Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM),* vol.II, partea a II-a (1973, în colab.), *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei,*

Transnistria (ALRR.Bas.), vol. I (1993) şi II (1998), coordonator şi coautor la vol. III–IV din *ALRR.Bas.* (2002–2003), dicţionare: *Dicţionar dialectal. Cuvinte, forme, expresii,* vol. I–V (1985–1986, coautor), texte dialectale: *Graiuri româneşti din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei şi nordul Maramureşului. Texte dialectale şi glosar,* Bucureşti, 2000 (în colab.).

Colaborator la lucrările internaţionale: *Obscecarpatskiy dialectologhiceskiy atlas (OCDA),* vol. I, Chişinău, 1989; vol. II, Moscova, 1994; vol. III, Varşovia, 1991; vol. IV, Lvov, 1994; vol. V, Bratislava, 1997; vol. VI, Budapesta, 2002; vol. VII, Novi Sad, 2005; *Atlas Linguarum Europae,* vol. I, fasc.1–6, 1983–2002; *Atlas Linguistique Roman,* Roma, vol. I, 1996; vol. II a, 2001.

Ediţii îngrijite: *Vasile Bogrea. Opere alese,* Bucureşti – Chişinău, 1998 (în colab.); *Vitalie Sorbală. Studii de dialectologie şi geografie lingvistică,* Chişinău, 2006.

A participat cu rapoarte şi comunicări la peste 70 de conferinţe şi simpozioane ştiinţifice naţionale şi internaţionale (Rusia, România, Ucraina, Armenia, Azerbaidjan, Lituania, Spania, Franţa, Italia, Slovacia ş.a.). A pregătit trei doctori în filologie şi doi doctori în pedagogie.

Este distins cu titlurile de laureat al Premiului Prezidiului AŞM (1980), al Premiului AŞM (2005), al Premiului „Bogdan Petriceicu Hasdeu" al Academiei Române (2005), cu Medalia „75 de ani de la Unirea Bucovinei cu România" (1993) şi cu Medalia jubiliară „Academia de Ştiinţe a Moldovei" (1946–2006).

Reproducem, în continuare, articolul acad. Silviu Berejan despre Vasile Pavel, intitulat *Dialectologul Vasile Pavel în geografia lingvistică românească şi romanică,* publicat în volumul omagial, la împlinirea a 70 de ani: *Vasile Pavel. Bibliografie,* Academia de Ştiinţe a Republicii Moldova, Institutul de Lingvistică, ediţie îngrijită de Eugenia Pavel şi Tamara Răileanu, Chişinău, 2005.

DIALECTOLOGUL VASILE PAVEL ÎN GEOGRAFIA LINGVISTICĂ ROMÂNEASCĂ ŞI ROMANICĂ

Silviu Berejan

Chişinău

Profesorul Vasile Pavel este lingvistul ce şi-a consacrat opera studierii străbunului grai popular. Debutul de colaborator academic al lui Vasile Pavel începe cu anchetele dialectale pe teren, în vederea colectării materialului pentru lucrarea colectivă *Atlasul lingvistic moldovenesc (ALM)*. La momentul venirii sale la Academie, cercetările pe teren în acest scop erau în toi, căci anchetele pentru *ALM* fuseseră iniţiate încă în 1957. Anchetele s-au încheiat în 1965, după care au urmat cartografierea unei însemnate părţi din imensul material colectat şi pregătirea pentru tipar (sub conducerea lui Rubin Udler) a 4 volume de atlas lingvistic moldovenesc, conceput ca *atlas regional* în raport cu *Atlasul lingvistic român*, iniţiat de Sextil Puşcariu şi realizat de Sever Pop şi Emil Petrovici. Vom aminti că *Atlasul lingvistic moldovenesc*, operă de mare însemnătate, a văzut lumina tiparului la Chişinău, în perioada 1968–1973, avându-i drept autori pe V. Comarnițchi, V. Melnic, V. Pavel, şi R. Udler, ce au fost distinşi ulterior cu premiul Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova.

*
* *

În continuare, Vasile Pavel reuşeşte să scotă de sub tipar trei monografii de referinţă în dialectologia şi onomasiologia românească: *Terminologia agricolă moldovenească. Studiu de geografie lingvistică* (1973), *Denominaţia lexicală* (1983) şi *La izvorul graiului* (1984) şi să participe în acelaşi timp la elaborarea lucrărilor colective: *Dialectologia moldovenească* (1976) – manual universitar şi *Dicţionar dialectal*, în 5 fascicule (1985–1986). În intervalul 1991–1998, V. Pavel, împreună cu colegii de la Chişinău (V. Corcimari şi V. Sclifos), cu colegii de la Bucureşti (M. Marin, Iu. Mărgărit, V. Neagoe) şi de la Iaşi (S. Dumitrăscel, D. Hreapcă şi I.-H. Bârleanu), a participat la efectuarea anchetelor de tip *arhivă fonogramică,* realizate împreună, asupra graiurilor româneşti de la est de Carpaţi până dincolo de Bug şi Nistru. Rezultatele investigaţiilor au fost publicate în două volume (respectiv de texte dialectale şi interpretări) şi într-o serie de studii şi articole.

În cadrul investigaţiilor ştiinţifice ale profesorului Vasile Pavel, problemele geografiei lingvistice şi ale elaborării atlaselor au rămas în continuare preocuparea lui centrală. Ea se bazează pe convingerea că atlasul lingvistic, după spusele lui

Sextil Puşcariu, reprezintă „o comoară de informaţii pentru cel ce ştie să-l utilizeze şi un izvor nesecat de probleme nouă" („Dacoromania", IX, 1938, p. 406). Într-adevăr, geografia lingvistică „constituie, fără îndoială, una din marile cuceriri ale ştiinţei lingvistice a secolului nostru", cum afirmă Eugen Coşeriu *(Geografia lingvistică,* în *„Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii* Editura Ştiinţa, 1994, p. 71), atlasul lingvistic, „oferind pentru fiecare fenomen o viziune spaţială simultană care permite importante concluzii de ordin istoric, general şi comparativ (*ibidem*, p. 52).

Menţionăm, în primul rând, în acest domeniu remarcabila contribuţie a profesorului Vasile Pavel la alcătuirea, pregătirea pentru tipar şi scoaterea la lumina zilei a *Atlasului lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria (ALRR.Bas.)*, în patru volume (1993–2003) – continuare directă a *Atlasului lingvistic moldovenesc* (vezi *supra*), care este o reluare sub un titlu revăzut a editării şi a punerii în valoare a unor materiale lexicale autentice, necartografiate în *ALM. ALRR.Bas.*, vol. I–II (1993, 1998) de V. Pavel, vol. III (2002) de V. Pavel, V. Sclifos, C. Strugăreanu, vol. IV (2003) de V. Pavel, V. Corcimari, A. Dumbrăveanu, V. Sclifos, S. Spânu, R. Udler (redactor coordonator: V. Pavel) – aduce noutăţi importante sub aspectul aplicării unor principii mai adecvate de cartografiere şi mai avantajoase pentru lucrul ulterior asupra hărţilor. Hărţile din *ALRR. Bas.* comportă un caracter interpretativ, făcând posibilă informarea rapidă asupra surselor de îmbogăţire şi a procedeelor de creare a denumirilor în graiul viu.

Elaborarea şi pregătirea pentru tipar a *ALRR. Bas.* au fost legate şi de alte inovaţii specifice, în primul rând, pentru că lucrarea s-a publicat în alfabetul latin. Revenirea, în 1989, la grafia latină a dat posibilitatea, pentru prima dată la noi, de a folosi (în legendele şi comentariile hărţilor) un sistem unic de transcriere fonetică, cel din *Atlasul lingvistic român*. În felul acesta materialele fixate în *ALRR. Bas.* se vor putea înscrie mai lesne în circuitul materialului dialectal al lumii romanice şi internaţionale în general. Noua denumire a atlasului indică de asemenea mai fidel decât cea veche aria de investigare, eliminând orice tentativă de referire la noţiunea de „limbă moldovenească". S-a ţinut cont de faptul că între atlasele graiurilor limbii române lipsesc denumirile de tipul *Atlas lingvistic muntenesc, Atlas lingvistic oltenesc, Atlas lingvistic bănăţean* (există doar Noul *Atlas lingvistic român pe regiuni. Transilvania* ş.a.m.d.).

Atlasul lingvistic întocmit prin eforturile dialectologilor de la Chişinău – *ALM,* respectiv *ALRR. Bas.* – pune la îndemâna celor interesaţi (ca şi orice alt atlas lingvistic) materiale de limbă variate şi valoroase. El se înscrie pe „şantierul comun" numit *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni (NALR)*, elaborat în diferite centre ştiinţifice şi universitare (Bucureşti, Cluj, Iaşi, Timişoara, iar acum şi Chişinău). *NALR* este o lucrare de interes general naţional, cu largi ecouri pe plan internaţional (vezi *ALRR. Bas.*, vol. IV, p.7).

Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, nordul Bucovinei, Transnistria, vol. I–IV, elaborat în cadrul Institutului de Lingvistică al AŞM sub conducerea lui V. Pavel, dialectolog cu autoritate internaţională, a fost înalt apreciat de către specialiştii în domeniu din republică şi de peste hotarele ei. În concluzia din avizul său asupra volumului I, regretatul dr. A. Florea (Iaşi) scria: „Volumul I, realizat de dr. Vasile Pavel, este o lucrare solidă, care îndeplineşte

toate condiţiile ştiinţifice ale lucrărilor de acest gen şi aduce numeroase noutăţi sub aspect teoretic şi metodologic, dar mai ales un foarte bogat material pus în valoare, în mod exemplar, de către autor" („Anuar de lingvistică şi istorie literară", Tomul XXXIII, 1992–1993, p. 281). Prof. Stanislav Semcinski (Kiev) la apariţia aceluiaşi volum sublinia următoarele: „Ediţia recenzată, continuare la *ALM,* este totodată o lucrare inovatoare de geografie lingvistică, ce va prezenta un mare interes nu numai pentru romanişti, ci şi pentru slavişti, în speţă pentru ucrainişti" („Мовознавство", 1993, nr. 6, p. 77). Iar prof. univ. dr. Şt. Munteanu (Timişoara) într-o scrisoare adresată autorului avea să mărturisească: „Dragă domnule coleg, am primit de curând Atlasul lingvistic (vol. II–n.n.), lucrare de primă mărime a lingvisticii din Republica Moldova şi a lingvisticii româneşti în general".

În ultimii ani, doctorul habilitat Vasile Pavel este principalul şi cel mai activ „coechipier" la elaborarea a trei atlase lingvistice cu caracter internaţional.

1. În anul 1974 Institutul de Slavistică şi Balcanistică al AŞ a URSS, la care s-au alăturat comitetele naţionale de dialectologie din Ucraina, Rpublica Moldova, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria şi Iugoslavia, a iniţiat lucrările asupra *Atlasului dialectologic carpatic comun (ADCC).* V. Pavel s-a inclus de la bun început la această temă de colaborare internaţională, realizând apoi anchete dialectale în douăzeci de localităţi, urmate de întocmirea unei serii de hărţi lexicale şi semantice ce au fost incluse în fiecare din cele şapte volume publicate. Ele au văzut lumina tiparului în diferite centre: vol. I la Chişinău (1989), vol. II la Moscova (1994), vol. III la Varşovia (1991), vol. IV la Lvov (1993), vol. V la Bratislava (1997), vol. VI la Budapesta (2001), vol. VII la Belgrad (2005).

2. Întrucât metoda geografică s-a dovedit a fi foarte eficientă, în ultimele decenii investigaţiile de geolingvistică s-au extins în Europa asupra unor grupuri de limbi înrudite (romanice, slave) sau neînrudite (europene). În cazul *ALE (Atlas Linguarum Europae)* colaborarea lingviştilor de la Institutul de Lingvistică al AŞM (inclusiv a lui V. Pavel) s-a limitat, în principiu, la culegerea materialului din 18 localităţi situate la est şi nord de Prut şi la pregătirea materialelor pentru cartografiere (până la ora actuală au apărut, între anii 1983–2002, şase fascicule din vol. I).

3. Cel de al treilea atlas lingvistic supra naţional, la care profesorul Vasile Pavel participă în modul cel mai activ (în special în ultimii zece ani), este *Atlasul lingvistic romanic* (abreviat *ALiR*), coordonat de Centrul de dialectologie din Grenoble (Franţa).

*
* *

În problema *ALiR* anual are loc câte un Colocviu internaţional. La opt colocvii (cele din Franţa, Spania şi Italia) au participat S. Berejan şi/sau Vasile Pavel, iar în 1991 – R. Udler. Informaţia necesară pentru *ALiR* este excerptată din atlasele generale şi regionale, precum şi din anchetele efectuate pe teren pentru *ALE.* Reţeaua atlasului include 1037 de puncte cartografice. Vor fi elaborate unsprezece volume care vor cuprinde un vast material dialectal de lexicologie, de semantică, de fonetică şi de morfosintaxă. *ALiR* va reflecta stadiul actual de evoluţie a dialectelor şi graiurilor limbilor romanice din Europa. Până în prezent au apărut două volume: I (*Prezentare*, I–VIII +232 p.; *Atlasul*, 14 hărţi;

Comentariul, 152 p.), Roma, 1996, şi II (*Atlasul* 24 hărţi: *Comentariul*, 564 p.), Roma, 2001.

Ambele volume inserează hărţi lexico-semantice. Studiile ce însoţesc hărţile reprezintă o analiză minuţioasă din perspectivă sincronică şi diacronică (Harta *Mille-pattes* 'miriapod', elaborată de V. Pavel în colaborare cu S. Berejan, este o hartă de motivaţie ; asemenea hărţi se consideră o inovaţie în geolingvistică). Din Comitetul Republicii Moldova pentru *ALiR* fac parte Silviu Berejan, inclus şi în Comitetul de Patronaj, Vasile Pavel, care este şi membru în Colegiul redacţional, şi Valentina Corcimari. *ALiR* lărgeşte considerabil orizonturile geografiei lingvistice romanice.

În *ALiR* şi în ultimele volume din *ALE* şi *ADCC*, lucrări de cel mai înalt prestigiu în materie de geografie lingvistică din Europa, este fixat că în Republica Moldova limba vorbită de cetăţenii ei este româna.

Distins dialectolog şi onomasiolog, Vasile Pavel şi-a adus contribuţia şi în alte domenii de investigaţie: lingvistică generală, sociolingvistică, contacte lingvistice.

NICOLAI COSTENCO (1913–1993)

Nicolae Bileţchi

Chişinău

Poetul, prozatorul, dramaturgul, publicistul şi traducătorul Nicolai Costenco (pseudonime: Rafail Radiana, N.F.C) s-a născut la 21 decembrie 1913 la Chişinău, în familia nobilului Fiodor Costenco-Radzeiovschi şi a răzeşiţei Maria Leahu, şi s-a stins din viaţă la 20 iulie 1993 tot acolo. Copilăria, în urma destrămării familiei şi recăsătoriei mamei cu avocatul Teodor Păduraru, şi-o petrece la bunicii din Cegorenii Orheiului. Îşi face studiile la Liceul „B. P. Hasdeu" din Chişinău (1928–1932) şi la facultăţile de drept şi de litere ale Universităţii din Iaşi (1932–1936), pe care, din motive personale, nu le termină. Între 1932–1940 activează la revista „Viaţa Basarabiei", mai întâi în calitate de colaborator, iar din 1934 de redactor responsabil. Scrie versuri de pe la începutul anilor treizeci. Până la 1940 a publicat volumele: *Poezii* (1937), *Ore* (1939), *Elegii păgâne* (1940) şi *Cleopatra* (1940). Deşi revista „Viaţa Basarabiei", în 1940, îşi mută sediul la Bucureşti, iar îndrumătorul ei, Pan Halippa, îi propune să-i urmeze exemplul, N. Costenco se decide să rămână la Chişinău. În 1941, N. Costenco, fostul secretar general al Societăţii Scriitorilor din Basarabia, constituite în 1940, e primit în Uniunea Scriitorilor Sovietici şi angajat în funcţia de şef al Secţiei literare a Teatrului Moldovenesc de Stat. Tot în acest an, pentru cuvântările înflăcărate în apărarea limbii române, a veşmântului ei firesc, alfabetul latin, şi a tradiţiilor literare, e arestat şi exilat dincolo de cercul polar, în localitatea Dudinca, ţinutul Krasnoiarsk, intrată în cărţile lui sub denumirea de Severograd (în romanul cu acelaşi nume), de unde se întoarce peste un deceniu şi jumătate, la sfârşitul anului 1956. Reabilitat total, poetul e angajat, în 1957, în postul de consultant la Secţia de poezie a Uniunii Scriitorilor din Moldova. Din acest an scriitorul începe o activitate literară prodigioasă care se materializează în plachetele de versuri: *Poezii alese* (1957), *Poezii noi* (1960), *Poezii* (1961), *Versuri* (1963), *Prometeu* (1966), *Versuri* (1966), *Mugur, mugurel* (1967), *Poezii şi poeme* (1969), *Neamul* (1970), *Tărie* (1972), *Poeme* (1973), *Euritmii* (1980), *Poezii şi poeme* (1983); în volumele de proză, *Severograd*, roman (1963), *Norocul omului*, nuvele (1966); în drama *Serghei Lazo* (1967), publicată în revista „Nistru" (1967, nr. 6); în *Scrieri* în două volume (1979); în traducerile: *Pagini alese* de Alexei Tolstoi (1962), *Crimă şi pedeapsă* de F. Dostoievski (1971), *Viaţa nouă* de Dante Alighieri (1971, în colaborare cu Nicanor Rusu), *Podul de peste Drina* de Ivo Andrici (1972), *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir, traducere din limba latină

(1975), *Iliada* de Homer (1978). Este cavaler al medaliilor „Pentru vitejie în muncă" (1960) şi al celei de „Veteran al muncii" (1975), laureat al „Premiului de încurajare al Consiliului Central al Sindicatelor din URSS şi al Comitetului de Conducere al Uniunii Scriitorilor din URSS" (1976, pentru romanul *Severograd*) şi al „Premiului de Stat al RSS Moldoveneşti" (1988, pentru cartea *Poezii şi poeme*), deţine titlurile onorifice de „Scriitor al poporului din RSS Moldovenească" (1988) şi de membru de onoare al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (1992).

Referitor la debutul literar al lui Nicolai Costenco, în presa de specialitate există câteva versiuni. Criticul Ion Gherman în articolul bine documentat *Marginalii la poezia lui N. Costenco*[1] înclină să creadă că acesta s-a produs în 1934. „Debutul, scrie el, şi l-a făcut într-o seară la «Viaţa Basarabiei». Sfios, a început să citească. S-a oprit de câteva ori, dar nimeni nu s-a clintit. Le văzuse tuturora pe chip cuvântul: «Mai departe!» Şi a citit aşa, mereu, poetul despre care nimeni nu auzise şi care călcase sfios pragul redacţiei. A citit *Cântec de leagăn*, despre «drumuri vechi», «femei cu negre şalinci», despre «nopţi cu piersicii înfloriţi» şi «linişti domoale de stepă», despre «dureri nebănuite şi lumi necunoscute»"[2]. A fost, după cum se vede, un debut oral care, credem, nu poate fi considerat şi ca unul literar propriu-zis.

Cercetătoarea Alina Ciobanu e mai directă şi mai concretă. „Debutează, scrie ea despre N. Costenco, în 1933, cu poezia *Plouă*! („Viaţa Basarabiei", nr. 9)[3]. Acceptăm această afirmaţie, dat fiind caracterul ei definit. Dar mai există o versiune, datată cu anul 1932, susţinută de istoricul literar Vasile Malanetchi. «1932. Cuvântul liber» de la Bucureşti, afirmă el, inserează câteva poezii de Nicolai Costenco, însoţite de un cuvânt introductiv semnat de poetul şi publicistul Demostene Botez"[4]. Cronologic, această dată anume ar trebui considerată ca fiind debutul literar al poetului. Dar precizarea o facem pentru a-i feri pe alţi cercetători de a repeta eroarea. În 1932 revista citată încă nu exista, ea începând să apară din luna noiembrie 1933.

Debutul editorial al scriitorului ţine de anul 1937 cu placheta *Poezii*. Resimţim în ea vocea distinctă, deşi, nu tăgăduim, încă tremurătoare şi sfielnică, a poetului care făcea primii paşi în literatură, dar şi reminiscenţele din poezia clasică şi cea contemporană lui. Căci, suntem convinşi, nimeni nu va contesta influenţa lui M. Eminescu asupra lui N. Costenco în versurile: „Lin adoarmă-n sarcofag / Visurile, vremurile" (*Cântec*), a lui G. Coşbuc în strofa: „În lumea asta, putredă de silă / Şi murdărie, o să fim / Nepăsători, ca şi doi prunci. / Şi toţi din munţi, până în lunci / Vor şti, vor spune – ce să mai vorbim – / Noi ne iubim!" (*Poem sentimental*), ori a lui G. Bacovia în catrenul: „Repede, lumină! / Cine-n mădulare / Plumb şi frig îmi toarnă? / Nu vreau ca să mor!" (*Miez de noapte*).

Acestor calităţi native şi influenţe catalitice, venite pe calea lecturilor din alţi autori, nu le-a fost dat însă să se realizeze din plin, scriitorul lăsându-se copleşit de anturajul ideatic şi contextul poetic al timpului. Starea materială şubredă a oamenilor muncii şi situaţia precară a literaturii îl predispun pe Nicolai Costenco la melancolie, deznădejde şi pesimism. Primul său volumaş de versuri intitulat *Poezii* ilustrează clar această stare de spirit. O ilustrează din plin şi creaţia altor scriitori ai timpului. Să ne amintim în acest sens de publicistica lui Bogdan Istru cu binecunoscutele ei anchete privind starea materială a satelor şi

mizeria şcolilor, de memoriile lui George Meniuc publicate mai târziu sub titlul *Chenare pe margine (File de jurnal)*[5] din care desprindem doar câteva secvenţe fugare: „Acum când discern total, observ că viaţa mea pe atunci n-a fost bogată în evenimente, o sărăcie lucie, atât [...] Mediul înconjurător mă rănea, mă durea, sărăcia mă ruşina...". Astfel de exemple mai pot fi aduse şi din mărturiile altor autori.

Volumul lui Nicolae Costenco mizează pe imaginea privighetorii care, conform tradiţiei, cântă necondiţionat, doar din îndemnul inimii, şi cea a poetului care, când cântă, e nevoit să respecte condiţia de a reda starea de spirit a societăţii, dacă vrea ca vocea lui să nu răsune în pustiu. Realitatea însă se arată a fi de aşa natură încât şi privighetoarea şi poetul sunt cuprinşi de o tristeţe şi de o nostalgie predestinată: „Logodna vieţii mele cu ursita / S-a petrecut fără să vreau, să ştiu. / Privighetoarea-şi va cânta dosita / Tristeţe / eu – fatalul meu sicriu" (*Prolog*).

E sentimentul disperării totale despre care poetul George Meniuc constata că „ceva nou nu se vede..." şi totodată se întreba: „Cui se datoreşte această lâncezire şi putreziciune? Aş crede lipsei de crez înflăcărat. Lipseşte tuturor o concepţie despre lume şi viaţă"[6]. Vocabularul folosit de poet în culegere conturează cu precizie această stare de spirit: sarcofag, otravă, peisaj monoton, moarte, josnicie, tâlhari, inimă flămândă, cavou, mormânt, suflet trist, bătrân şi obosit, buchet ofilit, boală, mizerie banală şi altele.

Şi totuşi, chiar în această atmosferă dezolantă, nu ni se pare întru totul corectă afirmaţia că „lipseşte tuturor o concepţie despre lume şi viaţă". O atare concepţie, bineînţeles, există în poezia lui N. Costenco. E vorba de ortodoxism. Anume ideologia acestuia avea prioritatea de a calma sufletele oamenilor într-un moment când totul predispunea la decădere sau revoltă. Altceva e că în culegerea lui N. Costenco acest curent filosofic are nuanţe evidente de misticism, ceea ce i-a alterat substanţial şi conţinutul, şi influenţa: „Socot că m-am uitat într-o greşeală: / În propria-mi găoace mă înec. / Mai mult nici visul nu mă mai înşeală / Şi, împăcat, mă simt grăbit să trec" (*Prolog*). Acolo însă unde se află în limitele sale fireşti, ortodoxismul se apropie, aşa cum susţine G. Călinescu[7], referindu-se la opera lui Nichifor Crainic, de autohtonism, fenomen care se observă în prima culegere a lui N. Costenco şi care, cum vom vedea, îl va preocupa, retrospectiv, mai târziu în eseurile sale privind condiţia literaturii din perioada interbelică.

Către sfârşitul anilor treizeci în creaţia lui Nicolai Costenco intervin unele schimbări tulburătoare. Plictisit de pesimismul şi lipsa de perspectivă a literaturii, poetul protestează vehement împotriva acestor stări de spirit, protest care poate fi observat şi în ultimele versuri din culegerea *Poezii*. În *Poem sentimental* el scrie: „Mă simt strivit de greutatea / Acestor zile funerare; / Acestor zile semănate / Cu morţi, cu cruci şi spută. / Mi-e scârbă de acelaşi cântec / Viermos, murdar, de slugă; De cântecul, în care cerul / E bolta neagră de cavou / Şi-acest pământ / Mormânt / Nu vreau! Nu vreau! Nu vreau! / Să mai aud acest tam-tam / De-ngenuncheri şi plângeri! / M-am săturat să fericesc / Pe cei ce mor şi tac, şi dorm / Iar eu mă zbat şi plâng, / Fiindcă-s viu / Fiindcă-s rob / Şi pentru că... trăiesc. / Aceasta-i viaţa? / Aceasta e menirea noastră? / Să ne bocim / Şi să ne tăvălim în glod?! / De azi la toate pun sfârşit!"

După această poezie-manifest poetul îşi schimbă starea sufletească, versurile lui devenind mai limpezi, mai cutezătoare, mai romantice, îşi primenesc cromatica,

ajungând mai senine, mai pitoreşti, mai atrăgătoare. Volumul *Ore* (1939) o dovedeşte cu prisosinţă. Acordându-şi lira la o realitate pe care o vede parcă cu alţi ochi şi o simte ca şi cum cu nişte organe noi, poetul, întrucâtva încă descumpănit, se întreabă: „Ce sunt eu oare? Căci mă simt / Cu cerul meu, cu ţara mea, cu raiul meu. / [...] Sub pleoape am o lume, / Dar curioasă şi fără de nume, / În care locul nu e loc, şi vâsla / De cumpănă a vremii coromâsla / Şi-o-nclină, când prea mult, când prea puţin / Şi nu mă ştiu ce sunt şi ce conţin. / O fi el vis ori fantezie, ori delir? / De toate, fără vrere, eu mă mir".

E o poezie când de esenţă sămănătoristă, simbolistă, cu trăsături pastelice pronunţate, şi cu vibraţii muzicale distincte, când de un panteism tulburător şi de un aer mitologic răscolitor: „Stau printre cărţi – un intelectual. / Dar creşte-n mine o umedă verdeaţă..." (*Preistorie*), „Iubito, aici e tăria, e veşnicia noastră; / Să lucrăm pământul, să creştem copii" (*Tărie*), „Satul tot adie a lapte, a leuştean şi mămăligă" (*Rapsodie basarabeană*). Adierile acestea rustice erau proprii întregii literaturi române a timpului. G. Călinescu le-a găsit şi o denumire pe cât de laconică, pe atât şi de sugestivă: „Poezia roadelor". Atunci când printre ele se strecoară un duh de baladă, un suflu istoric sau un aer mitologic, căderea în păşunism, mult prea ademenitoare, e evitată, poetul menţinându-se, în primul rând, în albia unui sămănătorism sănătos.

Lasă în culegere o impresie plăcută poeziile despre natură şi despre dragoste. Ele cultivă în sufletul cititorului un spirit romantic elevat şi un optimism molipsitor care spulberă din cale misticismul de esenţă ortodoxistă şi atenuează eclectismul de idei şi de pasiuni prezente în prima culegere. Nu întâmplător anume sentimentul dragostei a fost pus la baza celei de a treia culegeri, *Elegii păgâne* (1936–1940), culegere care a imprimat o nouă imagine mesajului şi o coloratură mai proaspătă imagisticii poeziei lui N. Costenco de până la 1940.

Cuvântul „păgân" din titlu – *Elegii păgâne* – e receptat ca o antiteză a misticismului ortodoxist atât de frecvent în prima culegere şi, pe cale de dispariţie, dar totuşi încă prezent, în cea de a doua. Smuls dintr-o atmosferă poetică nebuloasă şi incertă („Sunt o oază de mister într-un spaţiu de lumină"), poetul are acum senzaţia că realitatea vine spre poezia sa nu pentru a fi transfigurată şi orientată să contureze o nouă existenţă obiectivă, ci pentru ca, ajunsă aici, să se piardă ca apa în nisip („Natura, spaţiul, vremea în mine se îngroapă / Ca-ntr-un mormânt..."), astfel trezind „dorul altei lumi cu sens incert". Senzaţia poetică e confirmată de meditaţia publicistică cu titlul semnificativ *Pe marginea prăpastiei*. „Trăind în societate, declară N. Costenco, participând însă numai ca spectatori la formarea istoriei omeneşti, comitem un act de trădare faţă de societate şi faţă de noi... Rolul generaţiei tinere basarabene trebuie să fie a luptătorului pentru o viaţă omenească vrednică. Vrednică moralmente şi social"[8].

Acum, în scrisul său poetul caută nişte puncte de sprijin, bizuindu-se pe imaginaţia care s-ar orienta spre noi tărâmuri: „să veşniceşti iubirea şi facerea de bine" (*Amurg*). Cele trei *Elegii păgâne* sunt consacrate dragostei concepute ca un sentiment generos şi deschizător de perspective: „Iubirea mea-i răsad sădit spre veşnicie".

În *I-a Elegie păgână* acest sentiment generos e proiectat pe fundalul timpului. Oropsit, dezgustător, fundalul are însă capacitatea de a înăbuşi dragostea,

de a-i estompa zborul şi poetul trage concluzia că „Din tot ce credem, astăzi ne-a mai rămas iubirea".

A *II-a Elegie păgână* şi *Cleopatra*.

A *III-a Elegie păgână* – mizează exclusiv pe sentimentul dragostei, prima având arcul voltaic implântat în prezent, cea de a doua – în istorie. Concluzia autorului coincide cu cea biblică: dacă dragoste nu e, nimic nu e. Gândul acesta e profilat şi în poemul *Lebăda Neagră*.

Poetul recurge la gânduri contrastante, la stări de spirit surprinzătoare, la tablouri impresionante, la vibraţii muzicale şocante şi culori picturale epatante. Sunt surse din arsenalul poeticii romantice şi au menirea de a smulge omul din starea lui de disperare ce pare a fi iremediabilă: „Ce beznă. Ce frig. Ce soartă. Orfan. / Parcurg distanţa: naştere – moarte. / O astfel de viaţă nu face un ban! Aproape mă simt uneori; altădată – departe" (*Lebăda Neagră*). Paralelele mitologice, cum ar fi cea cu Cleopatra, au menirea să ne spună că stările de spirit descrise şi ieşirile din situaţie propuse au priză în istorie şi, deci, sunt legitime şi pentru prezent. Trimiterile la arsenalul tradiţiilor populare, cum ar fi cele din *Lebăda Neagră*, au acelaşi subtext. În raport cu lebăda albă care simbolizează curăţenia, eleganţa şi gingăşia, lebăda neagră exprimă calităţile în cauză ca fiind hipertrofiate, deformate de prezent. Dialogul subtextual cu trecutul îi permite scriitorului să-şi clarifice mai precis şi mai nuanţat problemele timpului său.

În acest punct s-ar încheia prima perioadă a creaţiei lui Nicolai Costenco – acea de la debut şi până la 1940. A fost o perioadă rodnică, cu căutări îndrăzneţe în sfera socialului şi a poeticului, cu realizări impunătoare în intuirea potenţelor cuvântului şi a imaginilor, cu meditaţii fructuoase asupra timpului şi spaţiului în care i-a fost dat să creeze. Dar, cum se poate observa, am scris verbul care indică finisarea perioadei la modul condiţional, ceea ce presupune anumite clauze. Principala dintre acestea e că poetul nu poate fi receptat plenar fără a ţine cont de completările pe care le aduce în acest timp asupra lui Costenco-eseistul şi publicistul. Fără meditaţiile publicistice ale acestuia din urmă profilul lui Costenco-poetul ar fi întrucâtva schematic, chiar obliterat.

Se ştie că în acest timp N. Costenco a condus revista „Viaţa Basarabiei". Verbul „a conduce" înseamnă în contextul discuţiilor noastre „a fi mentorul revistei", pentru că acţiunile sale au depăşit momentele de organizare, intrând în sfera celor de îndrumare poetică şi filosofică privind timpul, spaţiul, atmosfera artistică, poziţia scriitorului, curentele literare. Astfel Costenco-poetul e complinit de Costenco-publicistul.

Zbaterile scriitorului între misticismul ortodoxist şi romantismul exuberant, între liniştea sufletească convenţională şi dragostea ca stare a maximalismului etic şi estetic dădeau în vileag o insatisfacţie a poetului faţă de solul poeziei, faţă de anturajul ei ideatic. Meditaţiile publicistului Costenco din acest timp sunt deosebit de revelatoare.

Scrutând o perioadă de mai bine de o sută de ani, el îşi dă seama că de la 1812 până în anii treizeci ai secolului douăzeci viaţa artistică în ţinut a suportat pierderi cu grave implicaţii în destinul curentelor, genurilor şi speciilor literare, că la arderea etapelor ei cenuşa s-a spulberat, fără a îngrăşa suficient solul literar, că, secătuit, acesta din urmă se deschide cu greu la frământările prezentului, că, pentru a progresa cu adevărat, e nevoie să recapitulăm şi să asimilăm, fie şi cu

întârziere, experienţa trecutului. „... Basarabenii, zice el, au mult de realizat. Noi trebuie dintr-o dată să creăm şi pentru clasici, şi pentru romantici, şi pentru parnasieni, sămănătorişti, poporanişti, modernişti, şi pentru cei cu tendinţe sociale"[9].

Cum era şi de aşteptat, scriitorii în vârstă rămâneau refractari la aceste imperative, cei tineri, dimpotrivă, conştientizând din plin consecinţele rupturismului în gândirea artistică, erau deschişi spre ele. „Tinerii nestăviliţi, constată cercetătorul Alexandru Burlacu, pleacă din start de la preconceputa premisă a rupturii iremediabile dintre generaţii"[10].

Sensibilizând tinereşte nevoile literaturii, N. Costenco ne-a fascinat prin maturitatea soluţiilor propuse întru redresarea situaţiei existente. Îngrijorarea lui cea mare era solul literaturii din spaţiul basarabean pe care, în spiritul lui Hippolyte Taine, îl dorea naţional, atât de concret-naţional încât s-a văzut nevoit să inventeze pentru el, ca instrument de lucru, termenul de basarabenism care să desemneze un specific aparte al acestei periferii alterate în raport cu centrul, unde noţiunea în cauză evolua în drepturile ei legitime.

Deosebit de acut, această problemă a fost resimţită după actul Marii Uniri, când basarabenii şi-au conştientizat starea lor spirituală alterată pe parcursul a mai bine de un secol şi când, în pofida acestui fapt, s-a realizat că la integrare trebuie să se vină totuşi cu „zestrea" de acasă. Grăitoare în acest sens ni se par amintirile de mai târziu ale publicistului şi scriitorului Iorgu Tudor. „Revenind, scrie el, la ţara mamă, România, „acasă", între ai săi, noi, rătăcitorii de un secol, subjugaţii de ieri, am purces la lucru, ne-am înrolat la munca grea, de început, pentru a ne reclădi viaţa, a o clădi din temelii pe un fundament nou, naţional românesc. Am făcut ca această viaţă să se desfăşoare din plin în toate direcţiile, în toate domeniile"[11].

Spre obiectivul general românesc cu zestrea ta regională – aşa vedeau drumul scriitorii basarabeni după Marea Unire. De aici lansarea unor teorii locale privind evoluţia literaturii din spaţiul basarabean: neaoşismul, autohtonismul, regionalismul, basarabenismul. Nicolai Costenco le-a susţinut pe toate, ba chiar le-a teoretizat, conştientizând că astfel ridică prestigiul scrisului basarabean şi îmbogăţeşte paleta de culori a literaturii române în general. În acest scop a pus umărul, alături de alţi confraţi de condei, la înfiinţarea Societăţii Scriitorilor Români din Basarabia, formulând şi sarcina ei principală: „Pentru a fi stăpâni la noi acasă, pentru a da putinţă spiritului local, basarabean, să triumfe cu toată originalitatea şi specificul care îl delimitează în speţă, fără a-l rupe din sânul familiei latine româneşti, pentru a da posibilitate să se formeze un curent de idei sănătoase, în ozonul cărora să se purifice sufletele viitorilor scriitori basarabeni"[12].

Evident, scriitorul dorea ridicarea prestigiului literaturii din spaţiul basarabean la nivelul celei general-româneşti, folosind teoria spiritului naţional elaborată de Garabet Ibrăileanu, şi conceptul de sincronizare propagat de Eugen Lovinescu.

Această idee îndrăzneaţă, dar şi înţeleaptă în esenţa ei, i-a adus lui N. Costenco multe prejudicii. Părtaşii cei mai înflăcăraţi ai românismului, prefăcându-se a uita până unde împinge scriitorul ideile sale, îl declarau adeptul moldovenismului mărginit. Partizanii moldovenismului, dimpotrivă, îl considerau atât de radical încât îl vedeau în postura de demolator al teoriei regionalismului.

Adevărul e că, dincolo de exagerări şi animozităţi, N. Costenco s-a manifestat ca un scriitor patriot care a vrut ca literatura din spaţiul basarabean, supusă mai bine de un secol marginalizării şi deznaţionalizării, să se integreze în arealul românesc cu zestrea proprie rămasă intactă. Tendinţa aceasta s-a soldat cu rezultate dintre cele mai frumoase. Literatura spaţiului basarabean din perioada interbelică e în acest sens un exemplu concludent.

Procesul, frumos pornit, a fost însă oprit de invazia sovietică din anul 1940. Aflată în pericol, revista „Viaţa Basarabiei", portavocea acelor teorii promovate de scriitorul nostru, se refugiază la Bucureşti. N. Costenco, îndrumătorul ei, deşi sfătuit de Pan Halippa să-i urmeze calea, se decide, totuşi, să rămână la Chişinău. Atunci era greu de intuit ce l-a determinat să procedeze astfel. Acum, când ştim istoria vieţii de mai departe a lui N. Costenco, când totalitarismul sovietic şi-a arătat mai din plin esenţa sa, putem, credem, să reflectăm la unele concluzii definitive, cel puţin la unele presupuneri cu pretenţii de credibilitate. Cercetătorul Vasile Malanetchi lansează, în legătură cu acest pas al scriitorului, următoarea supoziţie, bazată chiar pe cuvintele lui: „Ispitit să se apropie «de felul nou de viaţă, preconizat de ştiinţa lui Lenin», Nicolai Costenco a rămas la Chişinău"[13]. Nu negăm această ispită, cu atât mai mult că ea putea fi nu atât una personală, cât una inspirată de propaganda aşa-zişilor ilegalişti, dar admitem şi o altă variantă: că putea fi o afirmaţie de compromis, pentru a induce, în mod esopic, în eroare organele de informaţie, pe atunci mult prea curioase şi atente la nuanţe. Rămânerea la Chişinău poate, bănuim, fi explicată şi prin credinţa în caracterul vremelnic al ocupaţiei Moldovei, prin dragostea mare faţă de ţinutul natal, prin dorinţa de a păstra intactă locuinţa personală. Se ştie de altfel că una din măsurile de pedepsire ale lui N. Costenco pentru spiritul rebel, îndreptat spre susţinerea valorilor naţionale, a fost alungarea lui, în 1940, din casa părintească.

În favoarea acestei supoziţii vorbeşte şi comportarea lui N. Costenco la întâlnirile cu scriitorul ucrainean Ivan Lee, care, imediat după raptul Basarabiei, a venit la Chişinău pentru a da indicaţii privitoare la literatura sovietică şi la metoda ei de creaţie, realismul socialist. O bună parte din scriitorii moldoveni primeau aceste sfaturi şi indicaţii fără rezerve, „... cu bucuria adevăratelor descoperiri"[14]. Cercetătorul S. Cibotaru aduce în acest sens un crâmpei grăitor „din arhiva personală a scriitorului Andrei Lupan". „Ivan Lee, îşi aminteşte A. Lupan, a fost primul scriitor sovietic, cu care am făcut cunoştinţă. Venise la Chişinău cu J. Fefer şi M. Tardov, şi în afară de materialele publicistice ce le pregătea, desfăşura o energică activitate socială ... Ţin să subliniez, că noi l-am primit cu nemărginit interes şi încredere ca pe un adevărat plenipotenţiar al literaturii sovietice. În zilele acelea el a făcut multe pentru unirea şi dreapta orientare a oamenilor de litere şi de artă din Basarabia"[15].

N. Costenco a avut cu totul altă atitudine faţă de acest scriitor. Prozatorul şi publicistul Gheorghe Gheorghiu în studiul său *Prea mult omenesc,* consacrat scriitorului moldovean, scria: „La şedinţa scriitorilor sovietici din ziua de 23 iulie 1940 (Chişinău) în prezenţa lui Ivan Lee, Costenco a declarat: «Pe Ivan Lee nu-l cunosc decât după decoraţiile înşirate pe piept. Despre literatura românească s-a auzit şi s-a vorbit. Despre literatura sovietică n-au vorbit decât literaţii sovietici. Aşa cum crede d. Ivan Lee eu nu pot să scriu ...»"[16].

Printre capetele de acuzație înaintate mai târziu, în 1941, lui N. Costenco – agitație antisovietică, substituirea limbii „moldovenești" prin limba română, propagarea alfabetului latin în locul celui chiirilic, promovarea tradițiilor românești în literatura „moldovenească" – a fost și nerecunoașterea principiilor realismului socialist indicate de Ivan Lee la acea adunare de rea pomină. N. Costenco a fost judecat la șapte ani de detenție într-un lagăr de corecție prin muncă și la trei ani de interdicție a drepturilor politice.

Patriot înflăcărat, el a mers, conștient de pericol, spre această sentință, apărând realele noastre valori naționale. „Arestul, îi scrie el din gulagul sovietic la 21 decembrie 1955 fratelui vitreg de la București, nu l-am căutat cu lumânarea, dar nici nu m-am speriat peste măsură"[17].

De la 28 iunie 1940, data raptului Basarabiei, și până la 23 iunie 1941, data arestării, Nicolai Costenco publică o serie de poezii cu totul deosebite de viziunea lui din anii treizeci. În placheta *Poezii alese* – prima culegere apărută în 1957, după întoarcerea poetului din exilul siberian, poeziile au fost incluse cu titlul triumfalist, propriu epocii, *Răsăritul* (1940–1941).

Din planurile lui de pregătire a solului pentru o poezie calitativ nouă nu mai rămâne nimic. A vorbi acum de autohtonism, regionalism, basarabenism ca despre o zestre locală a patrimoniului general-românesc nici nu mai putea fi vorba. Mai mult, a scrie la nivelul artistic de până la 1940 nu se mai putea. Scriitorul e nevoit să accepte un scenariu artistic completamente nou: „Luptăm, ca viața-n alte tipare, prin topire / Cu foc, în slovă nouă să o citim de-acum, / Iar pilda biruinței să-ndrume omenirea / Pe-al socialismului și-al propășirii drum" (*Sunt crainic*). E scenariul artistic proletcultist când, în stil triumfalist, inima poetului „Cu țara întreagă zvâcnește-ntr-un ritm" (*1 mai*), când locul transfigurării artistice îl ține filmarea pe viu învăluită într-un patos romantic strident și fals, când experiența acumulată își pierde importanța de altădată: „Gânduri, voi uitate / Nu v-am rechemat demult! / Eu mereu, mereu ascult, / Altele, tot altele" (*Gânduri*).

N. Costenco începe o nouă perioadă de creație (1940–1956), poetul devenind și el, în virtutea situațiilor, un altul. Nu întâmplător cercetătorul M. Cimpoi, vorbind despre N. Costenco din această perioadă, își intitulează articolul *Un alt Costenco*, specificând în paranteză (*Din infern*) și adăugând că el „ne înfățișează un alt Costenco, diametral opus celui pe care îl cunoaștem: rural-bucolic, ardent-senzual, demonic, regionalist (ca program estetic). Localismul său basarabean cedează aici universalismului tragic al condiției umane, terorizate de istorie și destin"[18]. Cartea scriitorului (*Povestea vulturului*) confirmă cu prisosință această afirmație.

Poetul se simte acum obligat să adopte o dublă optică – una să simtă și alta să exprime: „Multe câteodată simți, și nu zici" (*Întrebări*), să vrea să spună, dar să simtă că nu o poate face: „Mă uit și «totul» mă reții de a-ți spune". E ceea ce criticul Eugen Simion numea fenomenul morții artistului.

Locul marelui dispărut, al lui Costenco din anii treizeci, venea acum să-l țină poetul cu conștiința alterată, deschis spre o realitate construită după niște legi ideologice false, menite să amorțească etica scriitorului și conștiința cititorului, pe care acum se vede obligat să-l hrănească cu metafore înzorzonate și senzații epatante. În poezia sa din această perioadă omul are putere de haiduc, demnitate

de Făt-Frumos şi frumuseţe ca la Ileana Cosânzeana. Realitatea capătă, ca în basmele noastre populare, dimensiuni fantastice, iar dispoziţiile – coloraturi imnice. E estetica perioadei dogmatice pe care scriitorul a simţit-o, dar nu a putut-o ocoli.

Poezia lui N. Costenco din această perioadă e una ocazională, în sensul îngust că descrie ceea ce vede şi întrucâtva îl mişcă. Scrie, neavând momente de inspiraţie: „... din când în când scriam câte-o poezie", va recunoaşte el într-un interviu cu scriitorul Gheorghe Budeanu[19].

Motivul principal al poeziei lui N. Costenco din perioada exilului siberian e cel al supravieţuirii demne şi cinstite. Poetul e conştient că aflarea lui în exil se datorează nu vreunei vini personale, ci faptului că a „fost vândut de schimbători la faţă" (*Arhivă*), că în noile condiţii adevărul nu poate fi promovat: „Flăcări inima chiar de-ar încinge-o, / De cenzură-i strivit al tău grai", că în această atmosferă coruptă orice luptă e lipsită de perspectivă: „Ce e unul în luptă cu toţi" (*Mie însumi*). De la această înţelegere a lucrurilor până la disperare şi pesimism total e doar un pas. Spre cinstea scriitorului, acest gest fatal nu a fost făcut.

În pofida situaţiilor deprimante şi a perspectivelor închise, poetul declară că e părtaş al idealurilor de uman şi omenie, persiflează metoda de creaţie: „... mă uit la misticismul realismului socialist, ce face o religie din chelul şi mustăciosul (aluzie la Lenin şi Stalin – n.n.) alcoolizat în Panopticul central, cu acelaşi ochi lucid, ca la orice altă scamatorie"[20].

Transplantat din solul naţional în pământul siberian, poetul, deşi încearcă să se adapteze, se simte stingher, tânjeşte după plaiul natal, zboară pe undele amintirilor în Moldova dragă, compară involuntar cele două realităţi în care i-a fost dat să trăiască: „Şi nu ştiu cum, din melodii şi glasuri / Moldoveneasca veche, dulce slovă, / A izbucnit, în inima şi pasul / Băteau în ritm cu mândra mea Moldovă!" (*Vară pe Enisei*). Mai mult decât atât, poetul e convins că, trăit cu demnitate, sentimentul moldoveanului are şansa de a fi altoit şi în inimile altor popoare ce locuiesc în tundră: „Mândria moldovană tungusul o deprinde" (*Sub luna palidă*).

Dar nu numai de sentimentul adaptării anevoioase e cuprins N. Costenco în exilul siberian. A mai fost la mijloc şi starea afectivă cuceritoare pe care o provoca în sufletele oamenilor acest ţinut exotic. Purgaua cu forţa ei demonică, Eniseiul cu zbaterile lui acvatice de-a dreptul basmice şi pădurile sălbatice cu pitorescul lor înfiorător trezeau în sufletul poetului un sentiment de demnitate elevată. O atare stare afectivă nu e nouă în literatura noastră, ea fiind prezentă şi în romanul-fluviu *În preajma revoluţiei* de Constantin Stere. Pentru calitatea în cauză, autorul acestei magnifice epopei, în care „... Siberia însăşi e o materie originală", a fost numit de către marele G. Călinescu un „... extraordinar prozator al geologicului"[21].

Nicolai Costenco ar putea fi numit şi el, prin analogie, un scriitor al geologicului. Din toată lirica lui din perioada exilului siberian caracterizată, spre deosebire de cea de până la 1940, printr-o insuficienţă de inspiraţie, printr-un patos poetic redus şi printr-o expresie coborâtă la nivelul limbii de lemn, versurile în care se manifestă ca un admirator sincer al peisajelor exotice, cu care se luptă şi prin care se afirmă ca om, sunt cele mai pline de farmec şi mai viabile.

Anticipând, vom afirma că şi peisajele similare din romanul *Severograd* se disting prin aceleaşi calităţi şi s-au bucurat de aceeaşi preţuire. Altfel cum am putea explica situaţia delicată când V. Coroban, un critic atât de riguros şi de atent la nuanţele de valori, şi-a botezat recenzia la pânza epică în cauză cu un titlu atât de intrigant cum e *Bucuria muncii?* Doar e mai mult decât clar că cunoscutul critic nu a putut avea în vedere truda deosebit de grea a exilatului ca atare, ci doar munca lui în condiţiile exotice aparte când ea e capabilă să deschidă inima spre libertate şi inspiraţie chiar şi unui rob. Să nu uităm în acest sens constatarea deosebit de preţioasă a lui Tudor Muşatescu că „lanţurile au redactat definiţia libertăţii"[22]. Şi a inspiraţiei artistice, am mai adăuga noi.

În acest sens, modelator, a înţeles N. Costenco condiţia lui de supravieţuire în condiţiile exilului siberian. După ce şi-a ispăşit prima parte a pedepsei nemeritate, poetul scrie: „Am rămas (în exil, ca să-şi ispăşească şi anii de lipsire de drepturi politice – n.n.). Peste puţin timp aveam să mă întâlnesc cu Maria, actuala mea soţie. Ne-am căsătorit, am cumpărat o casă la Dudinca, pe malul Eniseiului. Am trăit în ea opt ani de zile. Opt ani de zile cu o femeie bună şi frumoasă, să ştii, nu-i trăieşti degeaba. Prin '54, de acum cinci copii ţipau moldoveneşte în jurul casei de pe malul Eniseiului ... Începusem să cumpăr cărţi..."[23].

Acesta a fost modul de trai şi de creaţie al poetului în perioada exilului siberian dacă îl privim prin prisma necesităţii de supravieţuire. În acest răstimp scriitorul a publicat şi unele poezii patriotice în înţelesul de atunci al noţiunii: *Familie veşnică*, *Lenin*, *Steaua patriei*, *Moldova Socialistă*, *Mauzoleul lui Lenin*, *Planul cincinal* ş. a. Fac aceste versuri parte din crezul artistic al scriitorului sau reflectă un compromis cu conştiinţa? Întrebarea nu e lipsită de interes căci şi după întoarcerea din exil, adică în perioada a treia de creaţie (1956–1993), poetul va continua, ce e drept sporadic, să mai publice versuri în care cântă, în cuvinte admirative, socialismul cu planurile lui cincinale, partidul ca fiind mintea, cinstea şi conştiinţa epocii, libertatea deplină ca un vis realizat al societăţii comuniste ş.a.

O doză mică de compromis cu conştiinţa desigur a fost. Poetul însuşi recunoaşte că între realitatea şi amăgeala proprie epocii uneori îi venea greu să se orienteze just: „În apa asta tulbure ş-adâncă / Vedeam încă-adevărul ca prin sită" (*Revizuire*), că pasul lui nu o dată se alinia involuntar la cadenţa triumfalistă a timpului: „Visător al Moldovei în zdrenţe, / Mai mult beat, mai mult gol, mai mult trist / Cântăreţ ameţit de cadenţe – / Şi credeai că eşti mare artist!" (*Mie însumi*). Dar tot el ne mai avertizează să nu ne grăbim cu concluziile, să încercăm să deosebim adevărul de masca lui, adică să-i citim afirmaţiile şi printre rânduri: „În mica mea arhivă orice frunză / Nescrisă chiar, e-o rană-abia ascunsă" (*Arhivă*).

Într-adevăr, poeziile, aşa-zise compromiţătoare, ar putea să ne ducă la gândul că N. Costenco a substituit realitatea, dură şi amăgitoare a socialismului cu masca, perfidă şi ademenitoare, a ei. Nu putem, în astfel de cazuri, să nu-i dăm dreptate criticului Mihai Cimpoi când afirmă că „unele poezii suferă din cauza grandilocvenţei social-patriotice (în sens sovietic) monstruoase"[24]. Dar, concomitent, nu putem să-i dăm nici absolută dreptate criticului când, vorbind despre aceleaşi poezii, ajunge să găsească în ele o perfidie crasă. „Oscilarea, zice el, între mască şi esenţă generează un histrionism păgubaş"[25].

Diagnosticul – histrionism păgubaş – ni se pare, mai ales dacă aplicăm la poeziile în cauză criteriile viziunii revendicative ale restructurării, prea tare. Să ne amintim cum vorbea poetul despre Lenin, Stalin, socialism şi realism socialist în citata scrisoare din 1955, adresată fratelui la Bucureşti, deci într-un document oarecum mai intim, exprimând acel strigăt în pustiu: „Slova slobodă unde s-o sameni?" din poezia *Mie însumi*, scrisă, sigur, în perioada restructurării, dar care viza o stare de lucruri de mai înainte, încă nedepăşită, de dezvăluirile de un realism dur ale scriitorului din cartea sa de dată mai recentă *Povestea vulturului* şi o să ne dăm seama că diagnosticul e prea tare, că, în locul lui, s-ar potrivi mai bine, poate, constatarea: conformism întru deschiderea unei posibilităţi de supravieţuire şi de promovare a valorilor literare.

Odată cu revenirea scriitorului la baştină (1956) începe, cum am spus, a treia, şi ultima, perioadă de creaţie a lui. Poetul o deschide cu o nouă culegere, *Poezii noi* (1960), placheta anterioară *Poezii alese*, apărută în 1957, constituind o etapă de tranziţie de la exil la libertate. Asupra ei ne-am pronunţat la încheierea celei de a doua etape de creaţie a scriitorului.

Poezii noi e o culegere care, dintru început, şochează. Poetul atât de îndrăzneţ şi iscoditor până la 1940, poetul care, din nefericire, a cunoscut timp de un deceniu şi jumătate exilul siberian, rămânând, chiar dacă a scris puţin, în linii mari neclintit în poziţiile sale, poetul care, ajungând în locurile natale, nu a putut să nu observe schimbările de atmosferă din perioada „dezgheţului" hruşciovist, trebuia, cum reiese din logica lucrurilor, să înţeleagă pe nou rostul creaţiei, cu atât mai mult că îşi intitulează anume aşa noua plachetă. Culegerea în cauză e însă profund tradiţională, zugrăvind printr-o viziune poleitoare şi triumfalistă problemele grave ale vieţii şi utilizând mijloace artistice pe potrivă. Ea se deschide cu poezia *Baştina* care dă tonul: „M-am născut în ţara-n care / Frunza verde a livezii / O dezmiardă, lucitoare, / Mierea caldă a amiezii, / ... Unde-şi schimbă a lor faţă / Satele, ieşind din faşă, / Şi se ţin de fusta creaţă / A grăbitelor oraşe, / Unde fermele de vite / Par palate, nu saraie – / Pretutindeni răsărite / Ca ciupercile la ploaie; / Unde fiecare uger / O cisternă poate împle .../ Unde hazul, voia bună / De pe schele, din uzine, / Nopţi şi zile-ntregi răsună, – / Căci o duce lumea bine!.. / Unde soarele răsare / Bucuros că moldovenii / Pe meleagul lor în floare / Poartă ordinul lui Lenin". De acelaşi patos lustruitor şi de acelaşi aer triumfalist e pătruns, în viziunea autorului poeziei citate, şi cuvântul artistic: „Vorba noastră unde creşte / Înţeleaptă-n selsovete, / Şi poetu-o potriveşte, / Şi o afli în gazete". „A fi poet, ne spune scriitorul într-o altă poezie – înseamnă glasul / Trompetă să răsune-n zori, / Ca lumea să-şi îndrepte pasul / Spre luminosul viitor" (*Poetul*).

Versuri marcate de această concepţie asupra vieţii avem nu puţine în culegerea *Poezii noi*: *Racheta cosmică*, *Cifrele şeptenalului*, *Poetul*, *Cântecul omului*, *Cântare* ş. a. Privite în complexitate, ele pot crea un tablou dezolant, care l-ar pune pe N. Costenco într-o lumină de poleitor incorigibil al unei realităţi în esenţă dramatice. Să nu uităm însă legea de aur a picturii că, pentru a analiza tabloul, criticul trebuie să-şi găsească locul de unde acesta i-ar apare în dimensiunile reale, să ne mai amintim, de asemenea, avertismentul poetului, citat de noi mai sus: „Nu te grăbi, citeşte printre rânduri / Mânia furtunaticelor gânduri".

Structura plachetei ne dă tot temeiul pentru această precauție. O privire atentă ne arată că aproape toate poeziile cu tentă poleitoare sunt plasate la începutul culegerii, ceea ce dezvăluie un truc scos la iveală de atmosfera revendicativă a restructurării: scriitorul, pentru a-şi feri adevărata concepție de ochii criticii ideologic angajate, punea tot ce putea conveni acesteia în prim-plan. Punctul de observare despre care vorbeam trebuie, deci, căutat undeva în planul doi. Câte o poezie care să ne amețească prin spiritul ei triumfalist, ici-colo mai întâlnim şi în spațiul adevărat, dar aceasta pentru a menține iluzia concepției amăgitoare. Lectura printre rânduri ne oferă modele grăitoare când autorul îmbină fericit în aceeaşi bucată iluzia înşelătoare cu aluzia dezvăluitoare. Astfel în poezia *Cântecul meu*, după ce ne inițiază într-o atmosferă de poleire până la refuz a realității: „Cântecul meu urcă înspre soare / ca un ropot aprig de motoare / şi gherghef de cer însăilează / cu argintul unui fir de rază", poetul vine cu o dezvăluire uluitoare care aduce cititorul la realitate: „Cântecul meu – saltă de lumină / pentru lumea care o să vină, ce-o să râdă ca de o naivitate / de-ale noastre visuri nerealizate".

Între aceste extremități se înscrie poezia lui N. Costenco de până la culegerea *Mugur, mugurel* (1967): *Poezii* (1961), *Versuri* (1963) şi *Versuri* (1966). Timpul în aceste culegeri e unul al căutării de sine, al meditațiilor dramatice, nu rareori contradictorii, al intuirii soluțiilor de compromis sănătos care, în condițiile totalitarismului, putea contribui la mersul înainte. Experiența acumulată în exilul siberian l-a urmărit întruna, stimulându-i sau limitându-i, după situații, elanul creator. De fapt, ea şi-a continuat influența până la capătul vieții poetului. Întrebat în 1988, cu cinci ani înainte de dispariția dintre noi, într-un interviu cum apreciază lupta pentru conferirea limbii noastre a statutului de limbă de stat şi pentru revenirea la alfabetul latin, N. Costenco răspunde semnificativ: „– Stau şi mă frământ uneori: să nu se întâmple ca în '37, când în republica autonomă i-au lăsat pe intelectuali să spună ceea ce gândesc şi pe urmă i-au pus cu fața la zid"[26]. Influența acestei stări de spirit şi-a lăsat amprenta asupra destinului tuturor cărților scriitorului, până şi asupra traducerilor efectuate de dânsul: el nu le-a tipărit în mod normal, ci înainte de toate a luptat cu conducerea de vârf a republicii pentru a câştiga de la ei dreptul de a le edita. Destăinuirile scriitorului în amplul său interviu cu jurnalistul Ion Proca, *Dedublarea artistului sau riscul de a te autodecapita*[27], sunt în acest sens mai mult decât grăitoare.

Timpul însuşi capătă în culegerile citate nişte configurații originale. Folosit direct, declarativ, prezentul apare de cele mai multe ori sub formă de nişte creionări nevinovate (vezi poeziile despre natură) sau, din motivele de acum citate, – poleit, triumfalist. Când însă e extras în mod aluziv sau subtextual dintr-o realitate a trecutului sau dintr-o problematică general-umană – procedee primordiale în creația scriitorului din anii şaizeci – prezentul apare ca unul de un realism dur, sincer, dar expus în mod esopic (*Scrisoare mamei*, *În fiecare frunză*, *Limba moldovenească*).

Un comentariu aparte, în acest sens, se impune la poezia *Limba moldovenească*. Analizată prin viziunea revendicativă a restructurării, când a devenit clar pentru toți că limba noastră literară e română, denumirea *Limba moldovenească*, cu care îşi intitulează N. Costenco poezia, a fost considerată de către cercetătorul V. Malanețchi „... drept un tribut plătit conştient – şi, deci, responsabil – momentului politic-ideologic ostil libertății de expresie"[28]. Ce e

drept, mai jos, privind perspectiva acestui gest, criticul adaugă condescendent, şi nu fără temei, că „proslăvind în versuri înaripate virtuţile limbii materne a cărei funcţionare – în anii regimului comunist totalitar – fusese cu totul limitată, poetul a contribuit în cel mai înalt grad la trezirea conştiinţei naţionale a românilor basarabeni, a mândriei de neam şi a demnităţii lor umane ...“[29].

Ambele consideraţii par juste, dar subtextul esopic al poeziei ne mai impune, credem, una: ce înseamnă limba în accepţia lui N. Costenco la acea dată? Poezia *Limba noastră* începe cu versul „Limba ţării mele“. E clar că, după exilul siberian, poetul, zicând ţară, nu putea avea în vedere altceva decât Basarabia. Şi, ca să nu lase nici un dubiu, versul al doilea aduce contururi încă mai concrete – „limba mamei mele“. În continuare urmează personalităţile care au ctitorit-o: Ştefan cel Mare, Alecsandri, Creangă, Eminescu, adică numai figurile eminente recunoscute în acest teritoriu. Despre aportul considerabil al personalităţilor din partea dreaptă a Prutului nu se spune nici un cuvânt. Delimitarea concret-teritorială e specificată şi mai clar prin contextul ei lingvistic: „Limbă moldovană, – / zână între zâne, – / stai la masa mare / între mari surori“, adică în anturajul celorlalte limbi ale popoarelor fostei Uniuni Sovietice. Între aceste limbi mari, pe care destinul, spre deosebire de a noastră, le-a ferit de confruntări cu probleme identitare năstruşnice, limba moldovană nu putea apare altfel decât la un alt nivel, unul adevărat: „Veşnicia noastră! / Grai moldovenesc“, cum, de altfel, din punct de vedere ştiinţific, şi era, adică: graiul moldovenesc al limbii române literare.

N. Costenco, care încă în anii treizeci ai secolului XX a teoretizat termenii de regionalism, autohtonism şi basarabenism ca unităţi spirituale de integrare în cultura românească cu zestrea de acasă, nu putea confunda noţiunea de grai, ca parte componentă a noţiunii de limbă literară, cu noţiunea de grai, în sens extensiv, de limbă vorbită. În stil esopic, mizând pe ambiguitatea semantică a termenului *grai*, poetul a spus adevărul care nu putea fi rostit la acea dată în mod direct.

Supoziţia noastră îşi află susţinere în scrisoarea poetului din 26 iulie 1955 adresată din exil mamei în care îşi exprimă, fără orice urmă de echivoc, părerile sale privind integritatea neamului şi unitatea limbii literare, scrisoare publicată de scriitorul Nicolae Dabija în „Literatura şi arta“ la rubrica „Poezii din puşcării“: „Să înflorească sărăcia, blânda / Moldovă-n casa Marii Românii, / Să-şi uite noaptea jalei în osânda / Surghiunului din anii cenuşii / [...] Tăiată-n inimă de Prut – în două, / Cât poate soarta oamenilor fi / Şi ce cruzime să desparţi Moldova / De Mamă, cu orfanii ei copii! [...] Nu vrem hotar să ne despartă casa / De-o limbă şi de-un sânge am fost, ş-om fi! / La Prut privesc cu apă-ntunecoasă ... / De aş putea, pe veci eu l-aş sorbi“. Subscriem întru totul la aprecierea făcută de poetul Nicolae Dabija că aceste versuri din scrisoare „... denotă un curaj ieşit din comun ... fiind un exemplu de demnitate şi bărbăţie“ şi că pentru ele, în cazul că ar fi fost descoperite, Nicolai Costenco „... ar mai fi «meritat» ... un termen“[30].

Poetul *Versurilor noi* îşi dă seama că, în lipsa tradiţiilor, urmează să folosească din plin graiul poporului care a ştiut a păstra tiparele poetice în forma lor nealterată. În poemul eroic *Răscoala* (*Hâncu*) scriitorul se destăinuie: „De mă-ntrebaţi: – Din ce izvoare, / din ce urice şi surete / din care cronici prăfuite / am adunat povestea asta? / Am să vă spun: – Norodu-şi are / nescrisele letopiseţe / în frunza verde de pădure, / în murmurele de izvoare, / în basmul vorovit pe prispe, / în cântec dus din gură-n gură. / Doar cine are ochi să vază / şi are urechi

ca să asculte – / va înțelege multe lucruri / ce nu sunt date tuturora. / Chezașă-n toate e iubirea / de țară și de obiceiuri, / iubire-n veci nestrămutată / ca limba, cântecul și jocul".

Cu certitudine suntem în fața întoarcerii poetului la uneltele părăsite, atât cât aceasta se putea face în perioada de după 1960, la izvoarele folclorice uitate, iar dacă ținem cont de aluzia directă la spusele lui Alecu Russo, – și la tradițiile noastre clasice, aflate din abundență în cărțile românești din librării, dar nepermise de către sistemul totalitar a fi folosite de scriitorii basarabeni în operele lor. Despre o continuare a proceselor începute de poet în anii treizeci, evident, nu putea fi vorba, dar că el căuta, în condițiile noi, surse sigure pentru împrospătarea considerabilă a poeziei, era mai mult decât clar. Faptul reiese limpede din intențiile lui Mihalcea Hâncu: „Am un gând: să-mi văd Moldova, / În norod să aud slova! / Cum trăiește, ce chiteşte, / Și traiul cum îi prieşte".

Intuind istorismul prezentului și substratul străvechi al cuvântului, poetul își deschidea viziuni noi pentru poezie. Desigur, acestea erau nu rareori estompate de opiniile maniheice vehiculate de ideologia totalitară ori cariate de clișeele mentalității ei cazone și obtuze. Oricum, chiar purtând uneori pe corp aceste însemne de tristă amintire, poezia lui N. Costenco din această perioadă, spre deosebire de cea din timpul exilului siberian sau din primii ani de după acesta, cunoaşte o revigorare. Numai în deceniul 1960–1970 poetului i-au apărut vreo şapte culegeri: *Poezii* (1961), *Versuri* (1963), *Prometeu* (1966), *Versuri* (1966), *Mugur, mugurel* (1967), *Poezii și poeme* (1969) și *Neamul* (1970).

E vorba, când zicem revigorare, desigur, nu de cantitate, ci de calitate. Poetul intuieşte rezolvări noi a unor teme mai vechi, cum ar fi lupta pentru pace în situațiile războiului rece, abordează probleme tradiționale dar cu rezolvări originale privind ecologia naturii și a spiritului uman, găseşte motive pentru a elogia munca în condițiile devalorizării ei aproape totale, susține demnitatea omului în momentele strivirii acestuia de către sistemul totalitar sovietic, stoarce valori inedite din motivele folclorice la prima vedere obișnuite, umple formele poetice așa-zise fixe cu material nou, dilatându-le forța de expresie și renovând astfel atât propria poezie cât și lirica din spațiul basarabean în genere. Cercetătorul Mihail Dolgan avea tot temeiul să afirme despre poezia lui N. Costenco din acest timp că „... servindu-se de cele mai variate forme poetice (poemul, sonetul, rondelul, glosa, catrenul, terțina ș. a.) și exploatând cu ingeniozitate diverse tradiții și motive folclorice, ritmuri populare dintre cele mai variate, autorul realizează o poezie lirică profund expresivă și emotivă, pătrunsă de un viguros suflu autohton, poezie care sintetizează trăirile semenului într-o imagine dialectică ce include cele trei fețe ale timpului: trecutul, prezentul și viitorul", menționând totodată că și în aceste cărți, ca și în întreaga noastră lirică a vremii, întâlnim totuși „... nu puține poezii de umplutură pe teme ocazionale, nu puține versificări retorice și publicistico-discursive"[31].

Un rol important în munca de intensificare a istorismului prezentului și de renovare a limbajului poetic l-a jucat apelul scriitorului la folclor, la poemul cu substrat istoric și la traducerile din alte literaturi. Folclorul intra în versurile lui N. Costenco cu tiparele-i poetice constituite de secole, deci șlefuite de popor până la atingerea lustrului inedit. Poemele *Ziliana*, *Coțofenele albastre* și *Răscoala (Hâncu)* aduceau în versurile lor ideea perenității celor mai nobile idealuri ale

poporului, îmbogăţeau cu murmurul istoriei cuvântul coborât în perioada totalitarismului până la nivelul graiului simplu. Traducerile din Homer, Dante Alighieri, Dostoievski şi alţi autori de talie mondială constituiau pentru scriitorul nostru o adevărată şcoală a măiestriei artistice în munca de obiectivizare a personajului, şi în problemele clarificării ideii de compoziţie a operei literare, şi în încercările de intuire a forţei expresive şi plastice a cuvântului.

Analizând traducerile din Dostoievski, cercetătorul V. Coroban aduce în acest sens un citat deosebit de grăitor: „Ca traducător al lui Dostoievski, N. Costenco face observaţia extrem de justă: «Ne naştem mai curaţi prin Dostoievski»"[32]. Istoricul literar S. Pânzaru, care s-a ocupat de valoarea traducerilor lui N. Costenco din literatura rusă, constată că în tălmăcirile acestuia din A. S. Puşkin „... vedem creaţii, consacrate problemelor cardinale de literatură şi artă, cum sunt relaţiile dintre poet şi realitate, rolul social al artei şi literaturii, destinul artistului în societatea exploatatoare", probleme care, fără îndoială, l-au influenţat şi pe poetul nostru, aminteşte, referindu-se la transpunerea lui George Lesnea din M. Lermontov, de reacţia lui negativă: „Traducerea, spune Costenco, n-a reuşit să pătrundă dincolo de suprafeţele tari ale diamantelor versurilor lui Lermontov"[33]. Observaţiile, evident, au darul de a arăta ce a învăţat scriitorul nostru din operele pe care, cu o responsabilitate demnă de invidiat, le-a tradus. Despre mutaţiile poetice ale scriitorului survenite în urma traducerii capodoperelor *Iliada* de Homer – din limba greacă, a *Descrierii Moldovei* de Dimitrie Cantemir – din limba latină ori *Viaţa nouă* de Dante Alighieri – din limba italiană nici nu mai vorbim, ele fiind, cred, sub toate aspectele răscolitoare.

Reconfortat, ca rezultat al revenirii la propriile unelte şi al contactării intense cu valorile naţionale şi universale, Nicolai Costenco simte necesitatea reevaluării condiţiei poeziei şi a elaborării unui crez artistic mai în unison cu situaţia poetică. Profesiunea lui de credinţă din culegerea *Mugur, mugurel*: „Sunt cetăţean al ţării poeziei, / Şi ţara asta are drepte legi: / Să nu roşască faţa albă a hârtiei, / Cu pana pe obrazul ei când treci / În slova ta minciuna pântecoasă, / Cu şerpuitu-i mers, să n-aibă loc. / În piscul Adevărului fă-ţi casă / Şi apăr-o cu paloşul de foc!" (*Cetăţean al ţării poeziei*) e resimţită în ultimele sale culegeri (*Neamul, Tărie, Poeme, Euritmii, Poezii şi poeme*) nu atât ca o promisiune de angajare, precum era ea înţeleasă la data declarării, 1967, ci ca o veritabilă normă de conduită a unui poet care şi-a revendicat eticul ca statut al scriitorului şi sacrul ca trăsătură de calitate a creaţiei.

În poeziile din ultimii ani poetul formulează un crez mult mai larg şi mai încărcat de sensuri: „Ce-i poezia mea? O casă mare / Cu masă-ntinsă, primitoare. / Pereţii ei sunt îmbrăcaţi în scuturi / De luptă – c-a fost cuib, cândva, de vulturi, / ... Şi pentru mine premiul cel mai mare-i / Să poposească-ntr-însa fiecare" (*Casa mare*). Adverbul *cândva*, raportat la pereţii îmbrăcaţi în scuturi, introduce o stare de antiteză care vrea să spună că azi casa poeziei nu mai are aspectul de luptă cu răul, ca altădată, dar trebuie să-l aibă.

Primenirile poeziei lui N. Costenco în sensul revenirii la patosul polemist împins până la revoltă nu putea să placă sistemului totalitar. Pentru succesele artistice incontestabile el era întruna înaintat de forul scriitoricesc la premiul de stat, dar tot anume pentru aceste merite de fiecare dată era respins. Contrariat şi amărât, poetul răspunde cu demnitate: „Nu pentru premiu scriu ori tinichele. / E

altul rostul poeziei mele". Şi totuşi, după trei încercări fără rezultat, la 11 octombrie 1988, într-o atmosferă care prevestea o oarecare transparenţă, scriitorului i se decernează Premiul de Stat al RSSM pentru volumul de versuri *Poezii şi poeme* publicat încă în 1983.

Dar, vorba lui Aristotel, „cea mai mare onoare constă nu în a te folosi de onoruri, ci în a fi considerat vrednic de ele"[34]. Pe parcursul întregii activităţi de creaţie, dar, mai ales, în ultimii ani de viaţă, N. Costenco a dat la lumină cărţi într-adevăr vrednice de onoruri. Critica literară le-a observat şi le-a apreciat la justa valoare.

Mihai Cimpoi îşi începe paragraful *Generaţia pierdută şi întoarcerea la unelte* din a sa *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* anume cu Nicolai Costenco. După ce constată că „deşi a publicat versuri ocazionale cu caracter superficial-publicistic, poezia sa a rămas temperamental aceeaşi", cercetătorul adaugă: „E o poezie vulcanică ce găseşte pentru lava interioară a trăirii erupţii exterioare de pajuri de foc şi nori de cenuşă. Versurile vin năvalnice şi fierbinţi, fumegoase sau vaporoase, cu pietrele care au dovedit să le desprindă la ieşirea prin „craterul" îngust al gândului, stăpâne fiind imediatitatea, impetuozitatea, deschiderea. Se mizează pe contactul direct, nemijlocit cu realul [...]. Rapiditatea picturală a gândului e semnul artei veritabile. La Costenco ea are un farmec aparte mai ales atunci când se contopeşte cu un fond primar al sensibilităţii – amestec de sentimentalism şi violenţă erotică, de moliciune orientală, cavalerism romantic şi accente telurice, toate manifestându-se într-un cadru tradiţional moldovenesc"[35].

Vasile Coroban, apreciind cele două volume de sinteză ale scriitorului, vine cu concluzia că „... «Scrierile» lui N. Costenco sunt rodul unui îndelungat efort pe tărâmul scrisului. Ele rămân în multe privinţe exemplare, îmbogăţind fondul nostru literar cu valori artistice autentice"[36].

Eliza Botezatu, după o ochire asupra întregii creaţii costenciene, conchide: „Poezia lui Costenco afirmă şi azi o robusteţe spirituală de sursă folclorică, un elan al creaţiei dăruite. Respectându-şi formula, sunetul, motivele şi „armura" specifică a versului, poetul şi-a armonizat şi de astă dată vibraţiile cele mai intime ale stihului cu devenirea realităţii şi a spiritului uman, cu imperativele timpului ..."[37].

Ion Ciocanu, în prelungirea constatării lui M. Cimpoi cum că N. Costenco a deschis drumul generaţiei cu deviza întoarcerii la unelte, formulează în prefaţa sa la volumul *Euritmii* (1990) gândul că, încheind-o pe aceasta, tot el deschide, în alte condiţii, drum altei generaţii care va profesa o poezie cu linii simetrice, sunete melodioase şi emoţii armonioase, adică euritmică. „Sentimentală, zice el, în măsura în care izvorăşte din emoţie, trăire, pasiune, raţională uneori mai mult decât i-ar sta bine unui poet cu temperament sudic şi educat în spiritul folclorului nostru, însă de un raţionalism ce exprimă angajarea omului şi artistului în dezbaterea problemelor complicate ale contemporaneităţii în necuntenă evoluţie, poezia sa este în adevăr o casă mare, îmbietoare pentru orişicare îndrăgostit de cuvântul artistic moldovenesc. Şi nu este de mirare că anume cu Nicolai Costenco inaugurăm colecţia, al cărei prim volumaş îl avem acum în faţă"[38].

Nicolai Costenco a scris şi proză. Cunoaştem mai multe proiecte de opere în proză: romanele *Viaţă fără istorie*, *Unirea*, *Bruta se amuză*, *Bravioeanca* şi

altele, dar până în prezent dispunem doar de două lucrări tipărite: culegerea de nuvele *Norocul omului* (1966) care, mizând pe nişte subiecte minore, a trecut aproape neobservată de critică, şi romanul *Severograd* (1963) ce s-a bucurat de o largă popularitate în mijlocul cititorilor.

Deşi a trecut, cum spuneam, aproape neobservată de critică la ora apariţiei, culegerea *Norocul omului* se cuvine totuşi discutată atunci când încercăm să conturăm portretul lui Costenco-prozatorul. În primul rând, fiindcă o serie de povestiri, cum ar fi *Musafirul*, *Libeada* şi *Vasilică* sunt scrise încă în anii treizeci, ceea ce atestă că preocupările lui N. Costenco pentru proză datează nu de prin anii şaizeci, cum s-a încetăţenit în mentalitatea cititorului nostru, ci chiar de la începutul activităţii lui literare. În al doilea rând, pentru că o altă serie de nuvele – *Adam*, *Salomia şi alţii*, *Tundra*, *Norocul omului* –, fie şi modeste ca realizare, dau în vileag unele trăsături tipologice comune cu romanul *Severograd*, ceea ce ne duce la gândul că, într-un fel, l-au pregătit. Faptul e atestat de prefaţatorii celor două volume de *Scrieri* ale lui N. Costenco, Vasile Badiu şi Anatol Gavrilov. „Ivan, Adam, Franţ, constată ei, sunt numele unor personaje pe care le vom reîntâlni în depărtatul oraş nordic, Severograd. Adam, care îmbină în felul lui de a fi intelectualul şi muncitorul din port, profunzimea şi subtilitatea sentimentelor cu robusteţea fizică şi promptitudinea comportării, are ceva din caracterul complex al lui Costea Moldovanu, relaţiile dintre Ignat şi soţia sa (*Tundra*) ne amintesc de cuplul Costea-Măşuţa“[39].

Privit de pe altitudinea zilei de azi, romanul *Severograd* trezeşte multe nedumeriri. Atent la nuanţe, cititorul contemporan rămâne uimit de optimismul lui Costea Moldovanu în anturajul exilului siberian care numai avânt şi entuziasm nu putea trezi, e contrariat de încântarea lui în faţa peisajelor nordice care, oricum le-ai recepta, rămâneau totuşi condiţii de surghiun, se arată uluit de patosul aproape sărbătoresc al muncii lui de zi cu zi care, în accepţia unui deportat, s-ar părea că nu pot avea această calitate.

La data apariţiei operei lui N. Costenco acest patos era mai puţin resimţit, cititorul fiind obişnuit cu euforia optimistă a realismului socialist şi cu triumfalismul strident al totalitarismului sovietic. Azi, înarmat cu modalităţile revendicative ale restructurării, el, necunoscând adevăratele mobiluri sufleteşti ale personajelor, continuă să le aprecieze la scara valorilor din timpul editării romanului, ceea ce creează o discordanţă de opinii şi sentimente.

Decalajul de apreciere dispare însă dacă luăm în consideraţie mărturiile scriitorului din arhiva personală, dacă ţinem cont de destăinuirile lui din presa periodică de după întoarcerea sa la Chişinău şi dacă confruntăm destinele personajelor romanului cu soarta prototipurilor lor din realitate. Operaţiile în cauză au darul de a adeveri, fără putinţă de tăgadă, faptul că personajele Costea Moldovanu şi Măşuţa nu sunt altcineva decât scriitorul şi soţia sa, dar şi că, în pofida tradiţiei înrădăcinate de a-i considera nişte exilaţi, ei apar în roman ca persoane angajate în muncă prin contract, ceea ce, cum vom vedea, schimbă radical situaţia.

În realitate scriitorul (citeşte Costea Moldovanu – n.n.) a ajuns în Severograd în calitate de deţinut politic. În roman el vine din cauza sărăciei din Moldova şi din dorinţa de a se afirma mai altfel: „Îi plăcea duhul de voinicie. De aceea

venise încoace, momit de gândul de a lucra acolo, unde-s oameni ce par a fi turnați din oțel călit. În satul său, cât nu s-a străduit, parcă-i priponise cineva sărăcia în ogradă. Nu putea scăpa de ea! Și-l rodea la inimă" . „Am venit, tovarăşe, spune el în altă parte, nu de bine!... După război, la noi în Moldova – secetă. O scrisoare de la Adam ... Am venit mulțămită serviciului biroului de informații pentru folosirea resurselor de muncă. Ni s-au dat bani de drum. Ne-am angajat pe trei ani cu contract".

Discrepanța dintre realitatea timpului şi ficțiunea romanului în biografia Măşuței e tot atât de evidentă ca şi în cea a lui Costea: „Biografia Măşuței nu era din cele simple. Născută într-un sat basarabean, tatăl ei a fost lemnar vestit şi la lucru şi la închinare; s-a prăpădit de tânăr, lăsând o familie numeroasă. Având neamuri înstărite, Măşuța a nimerit slugă la o mătuşă, ca să facă măligi muncitorilor, care lucrau cu ziua pe pământurile chiaburoaicei. Odată cu eliberarea Basarabiei, Măşuța s-a întors în sat şi, cu toată împotrivirea mamei care văzuse în fată un ajutor, a plecat la lucru în Rusia. Începu războiul. Plecă la şcoala de surori medicale. Frontul [...] Într-o seară mohorâtă după lupte grele, a văzut venind un bărbat voinic, rănit, care aducea de braț un tovarăş, ce abia se ținea pe picioare – Ivan Pisaroglo. Cel voinic era Costea Moldovanu [...] De la acea întâmplare li s-a tras firul vieții conjugale. O scrisoare a lui Adam a hotărât venirea grupei pe şantierele de construcție ale Severogradului".

Aceasta e ficțiunea, care fixează venirea benevolă şi a Măşuței în vestitul oraş nordic. Realitatea însă era alta, mult mai dură, şi viza o deportare tragică. Cazul e povestit chiar de Măşuța într-un dialog al scriitorului cu jurnalistul Gheorghe Budeanu intitulat „Ascultă-l pe cel care ştie":

„– Soția dumneavoastră fusese pe timpuri o simplă țărancă de la Mereni. Cu ce păcătuise ea, de a fost nevoită să-şi poarte tinerețile prin viscolele nesfârşitului siberian?

– Vrei să le ştii chiar pe toate! Iaca am s-o chem şi las-o să-ți povestească.

Strigă: „Marie, vino de-i spune băiatului acesta cum te-au arestat, cum te-au dus în Siberia ca să te întâlneşti cu mine [...]. Aşază-te şi povesteşte" – zice Costenco.

„După război foametea ajunsese şi prin Mereni. Nu aveam ce mânca. Auzisem că la Rostov este atâta peşte, încât îl vând aproape pe degeaba. Am dezbrăcat casa, am luat lucrurile şi cu alte trei femei ne-am dus la Chişinău, de unde, urcate într-un mărfar, țineam calea spre Rostov. Vai de capul moldovenilor iştea! Prin multe au mai trecut ... Sate întregi porneau la drum după o bucățică de pâine. Erau mulți şi numai cui îi era lene nu-şi bătea joc de ei. Unii duceau nuci să le schimbe pe pâine. În tren le tăiau sacii şi nucile se împrăştiau, nu le mai puteau strânge.

La Rostov am cumpărat peşte, dar n-am avut noroc de el. În trenul care ne aducea acasă s-au urcat controlori şi pe atunci, dacă te prindeau cu schimb de mărfuri, erai numit speculant. Iar cu speculanții Stalin nu se juca. În fața controlorilor ne-am dezis de peşte. Mai aruncasem şi paşapoartele, ca să nu afle de unde suntem şi ce-am căutat la Rostov. Ne întrebau, iar noi, făcându-ne că nu ştim ruseşte, spuneam că venim de la o «şahtă». «Care şahtă? Ce-ați făcut acolo?» «Ne znai ruschi, ne znai ...». Ne-au luat şi ne-au dus la Norilsk, alături de Dudinca"[40].

Motivul revizuirii subiectului romanului rezidă în teama explicativă a scriitorului de a nu fi pus să mai repete o dată soarta de exilat, ceea ce, la ora apariției romanului, era mai mult decât posibil. Destinul lui Alexandr Soljeniţîn e în acest sens grăitor. Povestirea sa *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, cu o tematică similară cu cea a romanului lui N. Costenco, a putut apărea doar în atmosfera „dezgheţului" hruşciovist şi cu condiţia supunerii ei la vot în cadrul prezidiului comitetului central al PCUS. Când însă după încheierea „dezgheţului", a încercat, scriind operă după operă, să extindă ziua lui Ivan Denisovici până la dimensiunile întregii perioade de exil, prozatorul a fost în mod brutal expulzat din ţară.

Conştient de aceste urmări inevitabile, N. Costenco găseşte o soluţie echitabilă în rezolvarea conflictului romanului său: evită, cum s-a putut vedea, cauzele adevărate ale aflării personajelor în Severograd şi le atribuie postura de angajat, prin contract, postură în care Costea Moldovanu şi Măşuţa, după ispăşirea pedepsei judiciare nemeritate, într-adevăr s-au aflat între anii 1948–1956.

Indubitabil, cititorul care a aşteptat să întâlnească în operă atmosfera exilului, nu a putut, după lectură, să nu aibă senzaţia unui decalaj dintre realitate şi ficţiune, a unei diminuări considerabile a elementului tragic al romanului, a unor deformări regretabile a destinelor personajelor, în ultimă instanţă, a unei abateri serioase de la adevărul vieţii. Înţelegând acest fapt, N. Costenco pune, cum am văzut, personajele principale – pe Costea Moldovanu şi pe Măşuţa – să facă unele destăinuiri din care reiese clar că ei nu au statut de exilaţi, ci de muncitori angajaţi prin contract, ceea ce le pune într-o altă lumină, mai veritabilă şi, deci, mai credibilă.

Dincolo de motivaţiile obiective ale metamorfozelor personajelor romanului există, în scrisorile şi memoriile scriitorului, şi unele justificări de ordin subiectiv despre luarea cărora în calcul el, cum am arătat, ne preîntâmpină încă în poezia sa *Arhivă*: „Nu te grăbi, citeşte printre rânduri / Mânia furtunaticelor gânduri". Astfel, în pomenita de acum scrisoare din 21 decembrie 1955 adresată fratelui Anatol Păduraru N. Costenco scrie: „... probabil citeşti aceste rânduri şi te uiţi la uşă, să nu te surprindă ochiul ălor de pândesc ... Numai fiind în bârlogul fiarei poţi să-ţi dai seama de odioasa dihanie cu chip de om care vrea să ne plănuiască viitorul după chipul şi asemănarea sa [...] nu e glumă, fiind soldat să visezi la rangul de general, şi fiind «partinic» să visezi a fi ... om"[41]. Privite prin prisma acestor destăinuiri, declaraţiile lui Costea Moldovanu cum că „Îi plăcea duhul de voinicie. De aceea venise încoace, momit de gândul de a lucra acolo, unde-s oameni ce par a fi turnaţi din oţel călit", că e numai „bărbăţie, energie inepuizabilă, grijă gospodărească" îşi pierd din patosul lor emfatic, devin, în condiţiile de angajat prin contract, cum ne-am convins că figurează în roman Costea Moldovanu, fireşti. Energia lui în aceste condiţii era îndreptată spre reliefarea omenescului din om: „Costea îşi bătea tot timpul capul cum să facă, ce să născocească ca să uşureze munca asta de „ostrovari". El plăsmuieşte un proiect de raţionalizare la descărcări, inventează un depozit-frigorifer, născoceşte o masă pentru sortarea cartofilor etc. Toate acestea sunt întreprinse pentru a evita travaliul obositor şi a imprima muncii un caracter de creaţie, pentru ca omul, să nu aibă dispoziţia de ostrovar, adică de puşcăriaş, ci de om cu iniţiativă şi prestigiu.

Demnitatea aceasta e strâns legată la el de tendința de a sublinia felul de a fi al moldoveanului, dintr-o bucată, în stare să supună vitregiile naturii şi ale destinului, mai concret, în accepția lui, să fie aidoma unui slodun, adică pe potriva trunchiurilor de stejar pe care meşterii le pun la baza fântânii. „Aceste trunchiuri, explică scriitorul, aflându-se în apă zeci, iar uneori şi sute de ani, nu putrezesc, ci, dimpotrivă, se pietrifică, se fac precum e fierul – loveşti cu toporul şi, în loc de aşchii, sar scântei. Iată ... aşa trebuie să fie şi omul. Slodun! Altminteri, la ce bun mai face umbră pământului?!"[42].

De notat că această fermitate a caracterului nu e prezentată ca o trăsătură excepțională, ci ca una consubstanțială firii moldoveanului izvorâtă din matricea stilistică a neamului. Costea Moldovanu „Simțea în sine acea virtute educată în bărbați în decursul mileniilor, când omul devenea stăpân pe situație mulțămită deşteptăciunii, virilității, atitudinii dârze şi neînfricate".

În spiritul acestor calități Costea încearcă s-o educe pe Măşuța, ba chiar şi pe toți moldovenii cu care venea în contact: „Măşuța avea pentru fiecare din moldoveni un crâmpei de cultură din inima sa femeiască. Iar în cotloanele memoriei avea şi câte un locuşor, unde se păstra fişa psihologică a fiecăruia. Nici unul din cei pomeniți nu se ferise de pragul casei lui Costea Moldovanu. Şi era suficient să vorbească cineva limba lui de acasă, că el, Costea, îl şi aducea şi-l punea la masă, iar Măşuța era obligată s-o facă pe gazda primitoare".

Tot prin situațiile obiective şi motivațiile subiective ale autorului, menționate mai sus, poate fi explicată şi atitudinea admirativă a lui Costea Moldovanu față de locurile cu adevărat de surghiun ale Severogradului. Aminteam mai sus că pentru natura siberiană deosebită pânza epică a lui C. Stere *În preajma revoluției* a fost numită de G. Călinescu roman al geologicului. De o frumusețe sălbatică, natura Severogradului te face să-i uiți asprimea ei neîndurătoare şi să fii încântat de ea cu teamă şi dârzenie. Costea mai avea o cauză, a sa, de a o admira: ea îi da un prilej în plus de autoafirmare, un motiv suplimentar de bucurie de a o supune şi de a o îmblânzi. Tundra Severogradului la Costenco, ca şi câmpia Sorocii la Druță, capătă contururi de mit din care omul îşi trage sevele, se reconfortează şi se remodelează: „Tundră. Teren accidentat. Salbă de lacuri la diferite niveluri. Stepă zdrumicată, aluat frământat şi uitat să mai fie adunat. Teren spasmodic, la care privesc liric păsările călătoare.

Tundră. Odinioară fund de ocean, privind cu ochii enormi ai populației acvatice din adâncuri la sorii multiplicați de valuri saline...

Ochiul vulturesc nu vede decât colți de stâncă, adunătură de morene, ghețari sterpi şi eterna dezolare a pământului. Omul a găsit însă intrările ascunse, a sfredelit granitul zidurilor, a ridicat capacul crustei înghețate şi pietrificate, a ros cu colții maşinilor şi scrâşnetele bubuitoare ale exploziilor carapacea fantastică; şi iată, măruntaiele Molohului biblic, în jocul de culori metalice, spre bucuria de nădejde a muncii răsplătite din belşug".

Personajele romanului sunt, aşa cum spunea M. Cimpoi despre cele din romanul lui V. Beşleagă *Acasă*, pe jumătate în prezent, pe jumătate în istorie, în mit, de unde şi posibilitățile largi de aprofundare psihologică a caracterelor lor. „Mitul, constata în acest sens M. Eliade, îi garantează omului că ceea ce el se pregăteşte să facă a mai fost făcut, îl ajută să alunge îndoielile pe care le-ar putea avea în ceea ce priveşte rezultatul întreprinderii sale"[43].

A demonstra afirmarea caracterologică a unui personaj într-o perioadă când toate situațiile prin care trecea contribuiau la degradarea sa echivala cu o aventură. Și numai amintirea mitului și lecțiile istoriei îi spuneau omului că în diverse perioade ale existenței sale el a mai trecut, ieșind învingător, prin astfel de situații, îi strecurau în suflet încrederea în sine chiar și în momentele tragice cum sunt cele din *Severograd*. De aici verosimilitatea, în condiții aproape incredibile, a personajelor romanului.

Faptul că, înlocuind destinul personajelor exilate prin muncitori angajați a diminuat tragismul unor situații ale romanului, a fost resimțit ca o încălcare, nedorită dar explicabilă, a adevărului vieții și scriitorul, la momentul oportun, a încercat să repare lucrurile scriind volumul de memorii *Povestea vulturului* (Chișinău, 1998). Păcat că reparația în cauză nu a putut fi dusă la bun sfârșit, autorul reușind în timpul vieții să publice doar partea întâia a lucrării. Dar ceea ce a izbutit să facă aici, descriind arestarea și transportarea lui Costea la Severograd, constituie o dovadă certă că, dusă la bun sfârșit, lucrarea, prin veridicitatea crâmpeielor tragice zugrăvite, ar fi putut din plin recupera adevărul de care romanul a fost lipsit. Fragmentul publicat prefigurează cu certitudine contururile veridice ale întregului.

În proză, ca și în poezie, scriitorul s-a manifestat ca un veritabil realist, dovedind, cum afirmă cercetătorii A. Gavrilov și V. Badiu că „... proza nu este pentru el un pretext de evadare [...] din tiparele riguroase ale versului [...] pe întinsurile libere ale narațiunii"[44], ci ca o modalitate de a vedea lumea cu ochii unui gen mai încăpător, cu posibilități mai largi de analiză și sinteză.

În tot ce a scris, N. Costenco a urmărit promovarea adevărului despre valorile spirituale ale oamenilor din spațiul basarabean. A pledat pentru unirea cu Țara demonstrând că Basarabia trebuie să vină spre integrare cu zestrea ei spirituală. A mers în exil apărând limba română și promovând adevărul despre caracterul basarabean departe de hotarele naționale. Revenind la vatră, s-a întors cu îndrăzneală și demnitate la uneltele literare lăsate uitării, dând la lumină versuri și proze de o reală valoare artistică și dovedind că e, așa cum a spus-o singur, un adevărat cetățean al țării poeziei, ba chiar – mai larg – al țării literaturii.

NOTE

1 Ion Gherman, *Marginalii la poezia lui N. Costenco*, „Limba și literatura moldovenească", 1959, nr. 1, p. 39.
2 Citat după „Viața Basarabiei", 1934, nr. 10, p. 640.
3 Alina Ciobanu-Tofan, *Spiritus loci. Variațiuni pe o temă*, Chișinău, Editura Gunivas, 2001, p.149.
4 Vasile Malanețchi, *Tabel cronologic;* Nicolai Costenco, *Elegii păgâne,* Editura Litera, 1998, p. 8.
5 George Meniuc, *Chenare pe margine (File de jurnal),* „Columna", 1993, nr. 3, p. 4–6.
6 George Meniuc, *Considerații literare*, „Viața Basarabiei", 1939, nr. 9, p.114.

7 George Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Bucureşti, Editura Minerva, 1988, p. 874.
8 N. F. Costenco *Pe marginea prăpastiei*, „Viaţa Basarabiei", anul VII, 1938, p. 78.
9 Nicolai Costenco, *Literatura basarabeană de astăzi*, „Viaţa Basarabiei", 1937, nr. 7–8, p. 114.
10 Alexandru Burlacu, *Tentaţia sincronizării*, Timişoara, Editura Augusta, 2002, p. 62.
11 Tudor Iorgu, *Mişcarea culturală-socială în Basarabia după Unire*, ms., Bucureşti, 1976, p. 4–5.
12 Nicolai Costenco, *Societatea Scriitorilor basarabeni*, „Viaţa Basarabiei", 1936, nr. 9, p. 95.
13 Vasile Malanetchi, *op. cit.*, p. 9.
14. Simion Cibotaru, *Mesajul social al literaturii*, Chişinău, Editura Cartea Moldovenească, 1972, p. 200.
15 *Ibidem*, p. 119–200.
16 După Gheorghe Gheorghiu, *Prea mult omenesc*, „Basarabia", 1997, nr. 3–4, p. 163–164.
17 Nicolai Costenco, *Iubite frate*, „Basarabia", 1995, nr. 8–9, p. 17.
18 Mihai Cimpoi, *Un alt Costenco (Din infern) (I)*, „Flux", 1998, 5 iunie.
19 Gheorghe Budeanu, Nicolai Costenco, *Ascultă-l pe cel care ştie...*, „Literatura şi arta", 1998, 15 decembrie. Interviu cu scriitorul.
20 Nicolae Costenco, *Iubite frate...*, p. 5–6.
21 George Călinescu, *op. cit.*, p. 758.
22 *Reflecţii şi maxime*, vol. II, ediţie îngrijită de Constantin Bădescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1989, p. 18.
23 Gheorghe Budeanu, *op. cit.*
24 Mihai Cimpoi, *Nicolae Costenco – exilatul dedublat*, „Literatura şi arta", 1993, 16 octombrie.
25 *Idem*.
26 Gheorghe Budeanu, *op. cit.*
27 *Dedublarea artistului sau riscul de a te autodecapita*, interviu: Nicolai Costenco – *Ion Proca*, „Glasul Naţiunii", 2001, 14 noiembrie.
28 Vasile Malanetchi *op. cit.*, p. 137.
29 *Idem*.
30 Nicolae Dabija, *La moartea unui nedreptăţit*, „Literatura şi arta", 1993, 29 iulie.
31 Mihail Dolgan, *Lirica lui Nicolai Costenco din perioada exilului siberian*, *Literatura română postbelică. Integrări, valorificări, reconsiderări*, Chişinău, Firma editorial-poligrafică „Tipografia Centrală", 1998, p. 210.
32 Vasile Coroban, *Autentice valori artistice*, „Moldova Socialistă", 1979, 13 noiembrie.
33 Sava Pânzaru, *Propagator al literaturii ruse*, „Moldova Socialistă", 1963, 20 decembrie.
34 *Reflecţii şi maxime, op. cit.*, p. 207.
35 Mihai Cimpoi, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, Chişinău, Editura „Arc", 1996, p. 169.
36 Vasile Coroban, *Elogiu omului şi ţării*, „Moldova Socialistă", 1980, 3 septembrie.
37 Eliza Botezatu, *Să fii tu însuţi şi să fii în toţi ...*, „Moldova Socialistă", 1984, 9 septembrie.
38 Ion Ciocanu, *Cetăţean al ţării poeziei*, *Prefaţă* la cartea: Nicolai Costenco, *Euritmii*, Chişinău, Editura Hyperion, 1990, p. 6.

39 V. Badiu, A. Gavrilov, *Nicolae Costenco,* în Nicolai Costenco, *Scrieri*, vol. I, Chişinău, Editura Literatura Artistică, 1979, p. 12.
40 Gheorghe Budeanu, *op. cit.*
41 Nicolai Costenco, *Iubite frate*, p. 6.
42 Mihail Cibotaru, *Era ca un slodun*, „Moldova Socialistă", 1998, 22 decembrie.
43 Mircea, Eliade, *Aspecte ale mitului*, Bucureşti, 1978, p. 132–133.
44 V. Badiu, A. Gavrilov, *op. cit.*, p. 12.

ADEVĂRUL LITERAR ŞI ARTISTIC AL LUI SERAFIM SAKA

Mircea V. Ciobanu

Chişinău

Dacă – vorbind despre omul şi scriitorul Serafim Saka – aş aminti că *serafim* în ebraică înseamnă înger, „cunoscătorii" ar râde. S-ar grăbi să râdă cum m-am prins şi eu zâmbind în sinea mea atunci când citeam cuvintele regretatului Laurenţiu Ulici despre „blândeţea sufletului" lui Saka. (Asterisc: Iată citatul, antologic după mine, *poate cel mai frumos* portret al protagonistului nostru, realizat de Ulici: „Din câte îmi dau seama, Serafim Saka reprezintă un fel de alianţă, o alianţă profund românească. El este basarabean şi moldovean, în general, prin sufletul lui, prin blândeţea sufletului lui, prin candoarea cu care de multe ori întâmpină împrejurările lumii, dar este şi foarte muntean, prin causticitatea spiritului lui. O causticitate care îl introduce în categoria marilor *cârtitori* pe care i-a dat cultura română din spaţiul muntenesc. Un *bârfitor* perfect cum îi stă bine românului. Alecsandri spunea că românul e născut poet, eu cred că românul e născut comentator (nouă ne place teribil să comentăm), Serafim Saka, ilustrând perfect şi această latură a fiinţei noastre. Dar o ilustrează, în acelaşi timp, şi pe cealaltă, cea lirică. Şi peste aceste două are şi conştiinţa cea gravă a transilvăneanului.").

Ei bine, la „blândeţea sufletului" poate mai revenim, dar cu „îngerul" Serafim nu trebuie să ne grăbim a râde. În primul rând, „serafim" (dacă citim atent *Dicţionarul de prenume*) este pluralul lui „seraph", care înseamnă „a arde". Şi cine dintre cei care l-au cunoscut („au avut de a face" cu el), nu ştiu ce înseamnă *să te ardă* angelicul literat? Şi, dacă am pornit-o patetic, pe un fel de poeme biblice, ar trebui să ne amintim că cel mai adesea îngerii sunt evocaţi în *Apocalipsă* (o carte a demascării şi a răsplatei), adică sunt cei cu sabia de foc, descendenţi din heruvimii puşi să păzească pomul vieţii (cunoaşterii), după săvârşirea păcatului originar. Iată în acest sens, numele i se potriveşte eroului acestui eseu...

O altă rădăcină, sau ceea ce am numi *etnogeneză* (în cheia mitului lui Asachi), o povesteşte una din legendele despre Saka (oameni din spiţa aceasta activă, incomod(ant)ă, orgolioasă, neogoită – de la Hasdeu şi Stere până la Goma şi Saka – au întotdeauna o biografie semimistificată, semilegendară). Se zice că Saka fusese surprins de un italian, examinând o secvenţă din istoria noastră, pe reliefurile înalte ale coloanei traiane. „Ai ceva din înfăţişarea soldaţilor romani" – i-ar fi spus acesta. „Bine, dar aşa şi este. M-aţi trimis acu' două mii de ani să cuceresc Dacia..." „S-o civilizezi!..." „Ei, da, s-o civilizez. Şi iată, m-am întors

acasă". Legenda, ca toate legendele, e plasată intenționat în spațiul sacru al columnei antice. De fapt, istoria (conversația), absolut adevărată, a avut loc într-un mediu mai prozaic și replica de început era că Serafim Saka seamănă foarte mult cu un italian.

„Cavalerul lui Altceva", Serafim Saka s-a manifestat întotdeauna, într-un mod sau altul, dar deosebit de ceilalți. (Două asteriscuri: Portretul „moral-comportamental" al lui Saka realizat de A. Suceveanu este *cel mai adevărat*, aproape exemplar: „Serafim Saka reprezintă *altceva* și ca temperament și caracter, ca personalitate și (dacă-mi îngăduie) ca personaj. Stilul Saka este același cu omul Saka și invers – omul Saka este identic cu stilul Saka. Adică, plin de vervă, polemic, subtil, rafinat, incendiar, stăpânit de conștiința ironică a realităților vieții și, bineînțeles, *incomod.* La Chișinău se știe bine și de foarte de mult că Serafim Saka nu poate fi decât, în chip funciar, un om al opoziției: opoziție față de neadevăr, incompetență, marasm și mitocănie; dar și opoziție față de... orice și oricine. Chiar și față de sine... Și așa cum de sub limba sa izvorăște mereu *mustarul lui Juvenal,* el rămâne în continuare un mare *incomodus.*").

Este omul cu personalitate care, îndărătnic fiind, refuză ostentativ înregimentarea, încadrarea în contingent. *A fost* sau *poate să fie* ***prietenul tuturor*** (indiferent de spațiul geografic și de criteriile generaționiste) și *este* sau *poate fi* oponentul/***adversarul crâncen al fiecăruia***. Este incomod și e mai bine să n-ai de-a face cu el.

Dar cât de insipidă ar fi viața, fără *tipii insuportabili* care ne scot din lâncezeala autosuficienței...

Hasdeu, se pare, a fost primul nostru „nord-basarabean" care ne-a dus faima de oameni incomozi: anumite complexe provinciale ne-ar fi făcut așa, sau poate anumite orgolii nesatisfăcute, ori o energie mai mare decât capacitățile fizice și intelectuale (și limitele temporale, evident)... Oricum, nedreptățiți de multe ori, un Hasdeu, sau, altădată, un Stere nu au fost de fiecare dată corecți cu alții. Așa se va întâmpla mai târziu cu Goma (un Stere al timpului nostru). Paul Goma este exemplul perfect pentru a-l înțelege pe Saka: onest, principial, nonconformist, cu personalitate proeminent-inconfundabilă. Și, în același timp, din anumite orgolii sau alte complexe, lovind necruțător, fără drept de apel, în cei care altădată i-au fost alături. Din simplul motiv că *în unele cazuri (!)* aceștia erau de altă părere...

Ei bine, un altfel de Goma este și Serafim Saka. Rar scriitor mai principial și mai ambițios. Eu, unul, nu cred că el este adeptul principiului „nimic nu se iartă". Poate *mai greu decât alții*, dar cred că iartă și el, ca tot creștinul. În schimb, cu siguranță, și-a impus (a impus) o regulă: *nimic nu se tace!* Dacă are ceva de spus/mărturisit/destăinuit/demascat/demistificat, nu-l oprește nimeni. Emblematic este *serialul* recent despre demistificarea unor eterni „patrioți/„eroi naționali", pe care Saka a reușit să-l tipărească (o carte întreagă!), schimbând publicația – care se sufoca din lipsă de spațiu! – cu una în opoziție politică cu prima, și era gata să ajungă până și în presa comunistă ori în ziarele oficiale, pentru că, vorba dumnealui: din moment ce depind de *publicațiile și televiziunea altora, eu nu pot răspunde decât doar pentru ceea ce semnez și vorbesc public. Și NU, o nu, și pentru că am publicat în ziarul lui Tanda sau am vorbit la televiziunea lui Manda!"*

Ş-apoi ideologia Hasdeu – Stere – Goma – Saka ar fi fost pur şi simplu un factor al dinamizării procesului literar, dacă s-ar fi prezentat *sub forma (încă a) unei opţiuni*. Dar nu e aşa (ar fi fost simplu de tot). Ea se prezintă sub forma *unicei soluţii adevărate,* a adevărului absolut. Şi atunci ele nu mai dinamizează procesul. Îl *dinamitizează*.

O întâmplare cu aceeaşi valoare de mit/legendă. În toiul „ultimelor" polemici despre viaţa literară, despre cât de laşi şi cât de „patrioţi" am fost, unii sau alţii, despre cine are dreptate azi etc., un conlocutor, consolându-l pe Saka, îl „susţine": „Desigur, domnule Saka, aveţi dreptul să vă pronunţaţi, este opinia dumneavoastră" – la care, Saka, revoltat: „care **opinie**, domnule? **Voi** sunteţi cu opiniile, **ei** (adversarii) umblă cu variante şi interpretări. Eu spun **ADEVĂRUL!**" Punct.

Adevărul lui Saka nu este simplu. El este întotdeauna un adevăr (cu titlu) demascator. Tocmai de aceea, în textele sale documentare, (auto)biografice, nu există personaje pozitive (poate doar unele, „neutre", episodice). „Cu excepţia protagonistului" – i-am replicat odată. „Nu-i adevărat, a fost răspunsul, am zeci şi zeci de persoanalităţi pozitive, arhipozitive şi chiar încântătoare! Ş-apoi sunt în atâtea pagini necruţător şi cu mine însumi. Altceva e că eu îmi văd *personajele* altfel decât s-au deprins să se auto-vadă şi, mai ales, să fie apoi *scrise*. Sunt imparţial". Nu e cazul să polemizăm, pentru că un jurnal onest e unul subiectiv, ceea ce înseamnă că este – în doze explicabile – egocentrist, narcisiac şi părtinitor, prezentând nu „opinia obiectivă" (un nonsens, o contradicţie de termeni, un oximoron), ci „adevărul subiectiv", personal. Or, când ni se spune ceva, oare nu contează cine ne-a spus-o? De ce am pretinde de la toţi (în literatură!) imparţialitate?

Saka este – poate în primul rând – omul replicii. Iată o mostră în acest sens. Replicându-i unui bucureştean (se pare că era Petre Stoica, dar ştiu că era până la revoluţie) care-l compătimea pe *sărmanul / nefericitul basarabean* Saka, mucalitul bucovinean-basarabean a remarcat: „Nefericit eşti tu". „Cum, adică?". „Uitea-aşa: tu nu ai un loc, cât e lumea asta şi pământul, unde ducându-te, să simţi ceea ce simt eu venind în România!"

De fapt, l-am cunoscut pe Serafim Saka (tot ca „om al replicii", într-un fel) demult, prin 1977 (tocmai mă întorsesem din armată), când i-am citit cartea *Aici şi acum*. Nu am mai văzut cartea de zeci de ani, dar unele secvenţe le pot reproduce (aproape) textual. Atunci, apreciam doar printre altele talentul Domniei sale de a iscodi şi a aborda teme diferite. M-a impresionat poate mai mult acea încredere pe care i-o acordau personalităţile intervievate (unii dintre ei – Ungureanu, Coroban, Grecu, Druţă, Cimpoi, Beşleagă, Vieru – făcând (atunci!) ceea ce s-ar numi „rezistenţa prin cultură", de fapt, mai nuanţat, *salvarea prin cultură*). Şi, ceea ce-mi era util mie, tânărului de atunci, era „elementara" informaţie „enciclopedică" despre artiştii, reduşi de regim la un soi de tăcere enigmatică. O atât de limpede explicaţie a „etapelor de creaţie" ale lui Grecu (de la Delacroix prin icoana rusă, postimpresionişti, Matisse etc. până la „unde eşti tu, Grecule, cu timpul tău?") nu ştiu dacă ar fi „depistat-o" liber un critic de artă (avem din aceştia?). Altele: o descoperire a tristeţii lui Ungureanu, izgonit de acasă, ca să cunoască afirmarea la Teatrul Armatei de la Moscova; o discuţie – mult mai exactă decât altele – despre scrisul lui Druţă; revelaţia regizorului

italian când, montând *Paiaţele* pe scena Metropolitan-Opera din New York, o aude în pauză pe Maria Bieşu exclamând româneşte: „Mare căldură-n America asta", ca să afle de unde vine Neda asta atât de... italiană; replica simplă a lui Beşleagă (calculăm şi aflăm că autorul *Zborului frânt* avea vreo 40 de ani) că „în fiecare zi vorbesc cu câte un bătrân". (Saka: „De unde-i iei? Dă-mi şi mie unul"); şi tot aici, *„principiul Beşleagă"* (respectat până azi şi repetat nouă, într-o altă formă, la aniversarea a 65-a a scriitorului Vl. Beşleagă): *teama de autorepetare*. Sau cine-şi mai aminteşte? – ca început de discuţie – replica lui Coroban: „avem **puţine** opere care ne-ar fascina" şi „la noi e **cam greu să găseşti prea multe valori**".

Pe atunci, cu mintea mea de tânăr (trăiam într-un cerc artistic, care se mântuia prin cultură), cartea mi se păruse (era 1977!) îndrăzneaţă. Aflu, mai târziu, că a fost catalogată drept subversivă şi autorul condamnat pe multă vreme la nepublicare. Ar fi trebuit să mă bucur că mă pricepusem că-i o carte bună (tot pe atunci citisem şi un exemplar salvat din *Săgeţile* lui Cărare, alte cărţi „nepermise" într-un amestec năucitor, incredibil: Kafka, Proust, Camus, Ionesco, Beckett, dadaiştii, suprarealiştii alături de celelalte, „şoptite", „cântate", citite pe furiş: Goga, Minulescu, Preda, Stănescu, Bacovia...).

Tipul incomod se developa, aşadar, din primele „intervenţii" în cultură. În romane şi nuvele (de o factură modernă, antifolclorică) aveau să apară altfel de personaje decât cele „tradiţionale", în primul rând intelectualii, mediul artistic, boem. „Toţi eroii săi sunt suciţi" – avea să spună cineva. Ei bine, ca să-l „apăr" pe Saka, voi spune că tot atât de „sucit" este şi amfitrionul, cel care i-a găzduit în romanele sale („suceală" însemnând ceva despre care vorbisem mai sus: personajele au personalitate). (Trei asteriscuri: „Pentru Saka, scrie M. Cimpoi în *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ***întrebarea*** este un mod esenţial de existenţă: **întrebând** şi **întrebându-se**, eroii săi şi însuşi prozatorul se transpun în miezul realului, îl străluminează din interior. Ea este, ca atare, procedeul de analiză, apropiind proza de eseu. Vămile prin care trec eroii, tentaţi să se împlinească în virtutea unor porniri umane firești, iau chip de întrebări obsesive, uneori chiar măcinătoare").

Cineva a propus (o auzisem tot prin anii '70–'80) o metaforă, relevantă pentru sistemul comunist totalitar (inclusiv pentru artişti!): Un păienjeniş ţesut pe orizontală: îndată ce apare un „codaş" care, *în mod firesc, după dorinţe şi capacităţi* trebuie să rămână la subsol, păienjenişul îl trage după el, „în rând cu lumea"; iar când *se remarcă cineva prin minte, talent, voinţă de depăşire* – „principiul uniformizator" îl trage înapoi, „în rând cu lumea".

Cum de a reuşit un nonconformist ca Saka să se *depăianjenească*, numai el ştie. Dar cine i-ar mai putea reproşa – după toate – că seamănă cu un lup hăituit? Or, Domnia sa continuă să fie incomod pentru cei care au ştiut să facă mai multe compromisuri decât – după „măsurătoarea Saka" – se puteau face. Şi lupul hăituit (ipostaza pasivă) devine lupul sanitar (un fel *de „poliţie morală" a breslei*).

Oricât de simpatic literar, Don Quijote este enorm de incomod şi enervant. Personajele lui Saka (Delaoancea sau Mara, Costin sau Jelea etc.) sunt personaje dramatice (e de mirare că autorul a făcut dramaturgie?), altfel cum poate fi un om într-un mediu ostil fiinţei umane? Tot atât de uşor explicabilă este publicistica

lui Saka, ca gen curtat, ca procedeu retoric, dar *mai mult ca stare de spirit*, pentru că la o lectură atentă, chiar şi atunci când autorul, indiferent de genul literar abordat, îşi etalează poziţia, din toate se desprinde *scriitorul* care ştie să-şi contureze cu precizie personajele: fie că se numesc Stănescu sau Vieru, fie că poartă alte nume: Delaoancea, Costin sau Alec. Dar galeria de personaje poartă trăsături de penel ale maestrului şi nu sunt adevărate decât în măsura în care sunt privite din perspectiva scriitorului. Simplu: Saka nu trebuie crezut sau, dimpotrivă, contrazis. El trebuie citit şi înţeles.

Iar dacă revenim la „blândeţea" funciar-basarabeană spusă de bunul Ulici... să fim serioşi! Iată causticitatea „muntenească", cea care „îl introduce în categoria marilor cârtitori pe care i-a dat cultura română", îl caracterizează perfect. Ca şi „conştiinţa cea gravă a transilvăneanului". (Îmi amintesc cum îndrăznisem odată să spun că-l prefer pe Eminescu cel „de mai încoace": *Glossa, Scrisorile, Kamadeva,* lăsându-mă rece (!) zgomotoasele pasiuni *rostite mai mult decât simţite,* din juneţea oftaturilor: *Amorul unei marmure* etc. Să-l fi văzut pe Saka-apărătorul lui Eminescu! Nu l-ar fi întrecut Cimpoi cu Dabija, Vieru şi Ciocoi luaţi împreună!) Oricum, formula lui Ulici rămâne în picioare. Poate şi cu blândeţea are dreptate, eu însă încă nu-l pot bănui de acest „viciu".

E cam complicată (şi, categoric, ingrată!) treaba cu personajele reale, contemporane autorului. A încercat-o Hasdeu, codificat, alegoric, „acrostihic" şi s-a ales doar cu cucuie. A probat Stere metoda „prototipului", persoanele reale figurând în roman cu „pseudonime" şi... în consecinţă, ultimele romane ale „fluviului" sunt mai mult blamate decât citite. Goma îşi caracterizează „personajele" – reale! – în inserţii eseistice din interiorul romanelor (sau în interviuri). Varianta „romanului-fapt" (Patru asteriscuri: Ne referim la romanul-fapt *Pe mine mie redă-mă*, încă nepublicat în volum, al lui S. Saka) e o altă probă de condei în acest sens (personajele literaturii figurând, cu nume adevărate sau cu iniţiale, într-un soi de *memorii structurate*). Să vă las să ghiciţi care va fi reacţia cititorului (a)vizat de această dată? Că eu unul o cam bănuiesc...

IMAGINEA ARTISTICĂ ÎN POEZIA LUI ION VATAMANU

Elena Apetri

Cernăuți

Motto:

„Cioplind în piatra limbii secunda unui vers,
Din suflet am lăsat cuvintele să-mi zboare,
Iar vremea lor s-ajungă și-n ale tale vremi."

Criticul literar Constantin Loghin, referindu-se la literatura bucovineană din perioada anilor 1771–1918, a menționat că „o literatură a Bucovinei a existat"[1], argumentând că „a fost scrisă de scriitori bucovineni" și a fost pe parcursul unui secol și jumătate „singurul far luminos către care caută scăpare corabia rătăcitoare a românismului din Bucovina ..."[2] etc. Astăzi astfel de dovezi nu mai sunt suficiente, pentru că, cel mai convingător și veritabil argument al existenței unei literaturi, inclusiv a celei bucovinene contemporane, ar fi scoaterea în evidență a literarității[3] ei, adică a reliefării acelor trăsături ce fac dintr-o operă dată o operă literară.

Vom analiza în acest studiu opera artistică a poetului bucovineano-basarabean Ion Vatamanu[4] care ocupă un loc însemnat în literatura bucovineană și basarabeană, fapt menționat de mai multe ori de către exegeții literari. Astfel, Grigore Vieru îl consideră ca fiind unul dintre poeții care „au împrospătat cu noi și îndrăznețe metafore, cu o nouă gândire artistică poezia noastră"[5], iar pentru Grigore Bostan, Ion Vatamanu este poetul care „a marcat o cotitură radicală în poezia anilor '60–'70"[6].

Harului poeziei vatamaniene i se suprapune aleasa luciditate în conștientizarea potențialului creator al cuvântului. Pentru poetul Vatamanu cuvântul „țesut în context" are „o forță deosebită, rară", „poartă aceeași încărcătură, dispune de aceeași forță, ca și cel mai modern spărgător de gheață atomic sau cea mai enormă mașină lucrătoare cunoscută la ora actuală"[7].

Cuvântul, conștientizat astfel de poet, este supus unei arderi perpetue în căutarea unor sensuri nebănuite. Într-unul din eseurile sale, intitulat *În idee și nu în pauza ideii*, poetul declară: „Pana nu are timp să obosească pe hârtie. / Cel mai dăunător pentru un talent este pauza. / Ideea nu cunoaște întreruperi... / [...] Destinul poetului e destinul flăcării: a arde, a fi lumină, / consumându-se în propriile sale trăiri, / trecând în lumina ei licărul lumii"[8].

Slujirea fără întrerupere a verbului matern, puterea de sugestie a cuvântului în continuă aplicare sunt evocate şi în poezia *Matern la Bucovina,* în care poetul se autodefineşte printr-o elocventă comparaţie metaforică: „sunt trist [...] ca privirea unui cal ce se-ntoarce-n sat să piară...". Această comparaţie metaforică ne aminteşte de maxima lui Grigore Vieru: „Limba nu e o floare roşie de pus duminica la pălărie, ci un cal de povară, care trebuie înhămat zilnic"[9]. În altă parte, însăşi poezia este pentru poet „un cal al stelelor noaptea". E puterea care te înalţă spre Eternitate.

Să încercăm dar să explicăm specificul poeticii vatamaniene care, în concepţia criticilor, „e bazată pe îndrăzneală (şi chiar agresivitate) metaforică, pe potenţarea expresivă şi energetică a verbului, pe dinamizarea ritmului şi eliberarea de convenţionalisme"[10]. Prin opera poetului Ion Vatamanu poate fi demonstrată continuitatea literaturii bucovinene, vizând, în special, limbajul poetic.

ION VATAMANU – AUTOR AL METAFORELOR „ÎNDRĂZNEŢE"

Epitetul apreciativ „îndrăzneţe" este utilizat, pentru metaforele creaţiei vatamaniene, atât de Grigore Vieru, în prefaţa cărţii lui Ion Vatamanu *De ziua frunzei* („e unul dintre poeţii care au împrospătat cu noi şi îndrăzneţe metafore [...] poezia noastră"), cât şi de Mihai Cimpoi („poetica sa era bazată pe îndrăzneală [...] metaforică"). În baza acestor aprecieri cititorul înscris în „actul recreativ"[11] al operei sesizează nu atât îndrăzneala, cât lipsa de frică în faţa cuvântului. Această „îndrăzneală" permite accesul la „plenitudinea funcţională a limbajului artistic"[12], descătuşându-l pe creator de restricţiile rigorilor limbajului ştiinţific.

Liber în transferul de termeni, poetul foloseşte în opera sa atât metafore *in praesentia* (explicite) care se construiesc după tipul A este B (de exemplu: „Poezia – acest şes cu stânci goale. / Acest munte, această mare. / Acest mut închis în cuvinte. / Această fiinţă vorbitoare") [vol. cit. mai sus, p. 317], cât şi *in absentia* (implicite) care au forma B în locul lui A (de exemplu: „Acest zeu nu iartă prefacerea, / Iar pedepsele-i sunt epocale", zeul constituind metafora poeziei) [vol. cit., p. 317].

Din punctul de vedere al exprimării morfologice a metaforei, metaforele din poezia lui Ion Vatamanu pot fi clasificate în:

- nominale („Acelaşi tu rămas pe veci o rază-n noapte") [vol. cit., p. 113].
- verbale („Orele se sparg ca gheaţa pe sub paşi") [vol. cit., p. 114].
- adjectivale, realizate, de obicei, ca epitete metaforice („E-un cer de teracotă, nu pot pricepe clipa...") [vol. cit., p. 115].

Sub aspect funcţional poetic, în poezia lui Ion Vatamanu se pot recunoaşte aceleaşi categorii de metafore care au fost clasificate de Lucian Blaga în studiul *Geneza metaforei* (din volumul *Trilogia culturii*)[13] în: *metafora plasticizantă* care doar „plasticizează un complex de fapte prin altul", *metafora revelatorie*, care „încearcă într-un fel revelarea unui mister"[14]. În poezia lui Ion Vatamanu, locul dominant îl ocupă *metaforele revelatorii*. Ele deţin întâietatea şi prin cantitate, şi prin sporul considerabil, pe care îl aduc în revelarea sensului fenomenelor.

Argumentul îl putem afla chiar într-o metaforă sinonimă, prin misterul revelării, cu metafora adusă ca exemplu în studiul lui L. Blaga (a se confrunta: „Soarele, lacrima Domnului, / cade în mările somnului". [Lucian Blaga] şi „Un soare undular şi revărsat în brazde / a miruit fânaţul cu roşii calorii". [Ion Vatamanu, vol. cit., p.115]. Ambele metafore invocă misterul *asfinţitului*. La Ion Vatamanu metafora e reluată şi în finalul aceluiaşi poem (*Secunde cu munţi*): „...soarele topit în roşii calorii" [vol. cit., p. 115].

Dialogul pe care se bazează toată poezia *Prin sat, ostaşii anului 1944*, se încheie cu o metaforă revelatorie, care se constituie în răspunsul eroului liric care se cere pe front: *O, tânără salcie!* [vol. cit., p. 84]. Metafora se repetă în ultimul vers, dar nu ca răspuns, ci ca o concluzie, iar punctele de suspensie, care însoţesc expresia, poartă coloratura trăirilor fiinţei; ea evocă frăgezime, încovoiere, dar, în acelaşi timp, şi promisiune în rezistenţă, ne-rupere.

Multe din poeziile lui Ion Vatamanu pot fi considerate miniaturi poetice. În acest sens metaforele înseşi slujesc la potenţarea tainelor acestei lumi, ale universului artistic al poetului. Aflăm în poezia *Am scris şi-am şters* descifrarea metaforei, a clopotului, care exprimă misterul vocaţiei poetice: „Erau prea multe clopotele-n mine, / l-am ales pe cel care suna mai bine..." [vol. cit., p. 33]. Este imaginea care vizează chemările poetului însuşi. Asemeni lui Lucian Blaga care a fost şi poet, şi filozof, asemeni lui Ion Barbu care a fost şi poet şi matematician, Ion Vatamanu „vine în poezie din lumea laboratoarelor chimice «lume grea de formule / ce ascunde în poală materia toată» şi e semnificativ faptul când tânărul chimist e dublat de un poet sensibil la formulele estetice ale cuvântului"[15] recunoscând în ele clopotul cel mai răsunător.

Imaginea auditivă a clopotului, ca metaforă a misterului inspiraţiei, apare şi în poezia, intitulată semnificativ, *Clopotele lumii*: „Cum trec de miezul nopţii / Aud clopotele lumii..." [vol. cit., p. 53]. Poetul simte că „se ghemuiesc celulele în plante", aude cum „se zbate apa mării în furtuni", vede că „cerneala-n călimară cuprinsă e de valuri".

O altă poezie, *Băiatul şi muntele,* este o alegorie metaforică a artistului în căutarea continuă a perfecţiunii: „... băiatul n-a uitat să se caţăre / Cu mintea / Cu mâinile, / Cu dinţii. / Băiatul n-a uitat / Că stâncile / Se cer / Supuse!" [vol. cit., p.17]. Procesul de supunere a stâncilor ne aminteşte în cazul dat de mitul lui Orfeu.

În poezia *Desen* este dezvăluită taina destinului poetului de a fi singur, nesprijinit de nimeni, în afară de „frumosul" veşniciei. Pictat în acuarelă de un copil, eroul liric îşi recunoaşte chipul şi se descoperă „ba fără sprijin", „ba sprijinit de-o iarbă", „ba-ndosit de-o umbrelă" [vol. cit., p. 47]. Ultima metaforă este o chemare la descoperirea şi recunoaşterea valorilor poetice în esenţa lor.

Create într-o tehnică ca cea a *Mioriţei*, comparaţiile metaforice din poezia *Pământul poetului* redau deschiderile spaţiale ce le poate străbate puterea poetică a cuvintelor: Poetul şi pământul drag – / Frunza care ţine / Vara pe copac. / Poetul şi pământul lui – / Cât s-aude cântul / Cucului... / Poetul şi pământul sfânt – / Facle în amurg, / Alăturea căzând" [vol. cit., p. 50].

Conştientizarea valorii poetice, prin analogie cu versurile eminesciene („m-or troieni cu drag aducerile-aminte" sau „al meu nume o să-l poarte secolii din gură-n gură"), constituie dominanta poeziei *Întoarcere*. Eroul liric, considerându-se

„copil al câmpului verde", se adresează ființei lumii: „Cer ca numele meu să se-nscrie / Printre cântecele ierbii" [vol. cit., p. 59], poetul dorindu-și dăinuirea în timp.

Nu mai puțin semnificativ este și titlul-metaforă al poeziei *Orizont*, prin care poetul încearcă să descopere „misterul aspirațiilor nelimitate": „Dau pădurile la o parte, / îmi croiesc drum prin munți, / apoi păşesc peste două postate de nori, / urc într-o lume cerească..." [vol. cit., p. 66]. Dar desăvârșirea, echivalarea cu eternitatea se dobândesc foarte greu: „orizontul tot fuge de mine" [vol. cit., p. 66].

Ca un ziditor de poduri, ce leagă generații și mentalități, eroul liric vatamanian afirmă: „Pe sub podurile mele / Curge cerneală și nesomn" [vol. cit., p. 71].

În poezia *Amintire* eroul liric este în căutarea motivului care i-a determinat darul poetic: „Cine și-a atins amnarul / De inima mea, / De sar scânteile cântului?". Răspunsurile metaforice prin care se încearcă explicarea genezei poetice sunt diferite: „Poate mama cu pieptul ei alb / ...Ori poate că m-am născut primăvara, / Odată cu florile, Și-am vrut să le iau nectarul, / Ca albinele? / ... Ori fiindcă am auzit izvoarele, / Cântul păsărilor pe crengi îmbobocite / Și inima a vrut să cânte? / Ori că arde-n sufletul meu / Focul zărilor noi?" / [vol. cit., p. 16]. Imaginea complexă, constituită prin înlănțuirea de metafore, revelând frământările în tendința de a afla necunoscutul, este foarte aproape de descoperirea blagiană a misterelor lumii, prin iubire de „flori, ochi, buze și morminte".

În poezia *Frumoasă zi* aflăm că Ion Vatamanu împărtășește aceeași idee despre originea veșniciei ca și Lucian Blaga. Lumea satului oferă deplină libertate ființei limitate în acțiuni: „Am strâns floare de tei / Am smuls o brazdă...", care determină apoi libertatea cugetului, ceea ce duce la imaginea dedublată a creatorului: „Cerul era limpede, eram în doi cu omul acela, / care-mi tot repeta: / – Ce zi frumoasă!" [vol. cit., p. 92].

Versurile: „Ce-am avut mai scump, ce voi avea, / Am pus tot prin imagini / Odată am murit pe niște albe pagini" [vol. cit., p. 126], din poezia *Ce-am avut mai scump, ce voi avea* reflectă motivul jertfei în numele creației poetice. Tot aici e exprimat sensul suprem al rostului poetic, prin modul de definire al existenței: „Căci a trăi înseamnă a cuceri imagini" [vol. cit., p. 126].

În poezia *Inscripție* se impune imaginea poetului – maestru al cuvântului poetic cu efecte eliberatoare din strânsoarea timpului: „Aici, la astă masă de lemn bălai și tare, / Cioplind în piatra limbii secunda unui vers, / Din suflet am lăsat cuvintele să-mi zboare..." [vol. cit., p. 127]. „A ciopli în piatra limbii secunda unui vers" înseamnă a supune timpul puterii de sugestie a cuvântului. Creativitatea poetică oferă artistului șansa renașterii: „Căci astăzi iar mă-ncep pe-o pagină de carte...". Este o imagine similară cu cea din poemul lui Al. Macedonski *Noapte de decembrie,* când flacăra, „arhanghel de aur" aducător de inspirație, șoptește artistului: „...și tânăr refii".

Un rol nu mai puțin important în realizarea expresivității artistice o au în opera lui Ion Vatamanu metaforele care exprimă sentimentul iubirii. Asemeni operei de artă, dragostea reprezintă căile de acces spre veșnicie. În acest sens, poezia *Divizare în infinit* este una din creațiile în care se dezvoltă această idee. În fața ploii, când înfinitul se lasă presimțit în stropi mici, poetul exclamă: „Ce

gravitate? / Iar stropul e forma cea mai aptă / Acestui infinit pe care abia în strop / Mai limpede-l simțim, atuncea când acesta, / Susținut de aer, plutește cu aripi rotunde" [vol. cit., p. 86]. Prin analogie cu ploaia, plânsul iubitei este perceput sub același semn al infinitului: „Un infinit al lacrimei, mi-am zis, / Un infinit..." Comparația din finalul poeziei: „...Eu mă uitam la ploaie, precum odată mă uitam la tine..." [vol. cit., p.86], permite acceptarea ideii aceluiași infinit, grație infinitului lacrimei, redat printr-o metonimie pentru noțiunea de *iubită* și, respectiv, *iubire*. Parafrazând cuvintele poetului, am spune astfel: „Un infinit al iubirii, mi-am zis / Un infinit...".

O suită de comparații metaforice constituie în poezia *Dragoste* micro-definițiile poetice ale iubirii: „Dragostea nu s-aude când o întrebi, / Că-i soare risipit prin ierbi / De dragoste ca de leac / Tremură crinii pe lac" [vol. cit., p. 88]. Metafora „soare risipit prin ierbi" sugerează căldura și seninătatea, lumina sentimentelor împrăștiate oamenilor („ierbi") care nu întotdeauna le merită: „De dragoste cuvântul în piept / Se izbește, se face drept". Prin aceste versuri se relevă imprevizibilitatea și sinceritatea, ca mistere ale iubirii. În infinitul iubirii, cuplul de îndrăgostiți se identifică cu metafora: „două pânze albe, care fără urme / Se pierd pe-ntinsul verde" [vol. cit., p. 89]. Aceloraşi „două pânze" li se atribuie imaginea „lopătării" ca înaintare în eternitatea infinitului: „...lopătând / În marea verde-a ierbilor din jur..." [vol. cit., p. 89].

În același context pot fi comentate metaforele revelatorii din poezia *Trăire*: „Pământul țăndări mi se facă / În cântecul pentru toată Elena" sau „în clocot de os" [vol. cit., p.43], care, marcând geneza cântecului suprem al iubirii („pentru buna Elena"), revelează imaginea jertfei depline în numele idealului.

O sinteză a metaforelor morții și durerii e poemul în proză *Mama* [vol. cit., p. 105], în care se repetă motivul așteptării fiului pierdut, ca și în balada *Miorița*, în poezia *Mama* (G. Coșbuc), *A fost război* (Gr. Vieru) etc. Femeia-mamă din acest poem „poartă-n piept patru morminte" – durerea supremă a pierderii fiilor prin moarte. Ea, căutând „prin cimitirele lumii patru ani de naștere și-un singur an al morții: cel de-al doilea război mondial...", găsește amintirea îndurerată a unui trecut pe care nu-l poarte întoarce și nu-l poate reface. Epitetul metaforic din expresia „femeia cu patru basmale negre pe frunte" semnifică patru îndolieri și patru suferințe. Suportarea timpului în așteptarea zadarnică a fiilor, care nu s-au mai întors din război, e redată prin metafora adjectivală: „Femeia aceasta care se uită cum curge nisipul în clepsidră...".

SIMBOLURI DEFINITORII ÎN CREAȚIA ARTISTICĂ A LUI ION VATAMANU

În prefața la cartea lui Ion Vatamanu *De ziua frunzei,* Grigore Vieru scria: „Două motive – frunza și pasărea – par să domine scrisul lui Ion Vatamanu. Una simbolizând statornicia sufletească, spirituală, cealaltă – cântecul, zborul liber al său. Iar întregul act liric al poetului nu este altceva decât expresia unei iubiri depline, până la capăt"[16]. Utilizarea frecventă a acestor simboluri este exprimată, în primul rând, prin titlurile poeziilor, poemelor și volumelor poetului: *Ora păsării,*

De ziua frunzei, Către pasăre, La sosirea frunzei, Continuare cu frunze, La casa de frunze, Pasăre Eu ş.a.

Ca simbol al creatorului de cântec, *pasărea,* asemeni Atotcreatorului, ce şi-a săvârşit creaţiunea în 7 zile, are şi ea cântece pentru toate zilele săptămânii: „Cântecul de luni, marţi, miercuri, [...] al păsării", toate sunt titluri de poezii care alcătuiesc poemul *Pasăre Eu* [vol. cit., p. 228]. Poemul este considerat o „piatră de boltă a poeziei vatamaniene, ce surprinde, într-o metaforă-cheie, condiţia poetului, care e şi condiţia generalizată a omului"[17]. În primul cântec, cel „de luni", poetul aude „în fiecare lucru, om, sau noţiune o pasăre cântând". E o chemare a frumosului din jur ce se cere exprimat în poezie: „Fiecare lucru, om sau noţiune / Acestui cânt de pasăre / În totul i se supune..." [vol. cit., p. 228].

Cele două *Aripi-antiteze* ale păsării simbolizează echilibrul care domină lumea. În caz contrar „lucrurile într-o clipă se confundă, / Şi nici să-ntrebe vai nu pot, / Nici să răspundă...". Pasărea Eu persistă în libertatea cântecului şi a zborului, de aceea nu se supune poruncilor de tipul: „Televizorul îmi pipăie diapazonul, / Şi-mi porunceşte / Să-i emit / Imagini care să-i convină" [vol. cit., p. 228].

În cântecul „de marţi" Pasărea Eu îşi caută avatarii, care slujesc mai multe împărăţii şi melodii, toate reprezentând tematicile creaţiei sale: „Mai slujesc şi-un mare dor", „Mai slujesc şi-o dragoste uitată", „Mai slujesc şi alte-mpărăţii: / Zâmbetul de zori, / Somnul de amiezi, / Cuvântul de chindii / Şi alte melodii..." [vol. cit., p. 230].

Cântecul păsării simbol al creativităţii devine o necesitate în a treia parte a poemului: „O, încercuite raţiuni şi spirite! / răscolitor, voi aşteptaţi / Sosirea mea în miezul vostru", / Să apar cu proiectări în strigăt..." [vol. cit., p. 230].

În orientarea cântecului de pasăre ce „dăruieşte (iubirea) cu mari succesiuni respingătoare" fiecare îşi are destinul său: „Şi-atunce, fiecare, / Propria-i piatră şi-o răstoarnă, / Şi, respirând uşor, / Ia o hotărâre – / Unica ce corespunde aerului / Pe care-atâtea veacuri l-au respirat plămânii.../ Acesta ne e destinul" [vol. cit., p. 231].

Urmează o conştientizare lucidă a acestui destin poetic: „O inspiraţie, / Muţi, ca lemnul geluit, / Vom aştepta sentinţa / Ce carii ne vor / Spune-o.../ O, încercuite raţiuni şi spirite! / Păsările aceluia ce peste tot înseamnă Eu" [vol. cit., p. 232].

Finalul e o revenire la origini. Păsările îşi continuă zborul „Spre ierbi cu suflet viu, / Păşuni neinterzise, / Acolo să se cânte / Mult şi-ameţitor / Pentru-o totală armonie" [vol. cit., p. 232].

În ziua de joi poetul anunţă că vrea să fie pereche păsării începutului căreia i se adresează prin metafora „cântare veche". Aceasta e opera creată ce te fereşte de trecere, îmbătrânire şi moarte: „Părăsesc ninsoarea grea / Şi mă mut pe creanga ta"; este accesul la şansa de a nu muri în întregime, de a fi de folos altora: „De mă seacă, de mă udă, / Tot o floare-o să m-audă; / Tot un măr rotund m-oi coace,/ Cu sămânţă m-oi întoarce; / Tot un vânt m-a scutura, / Să mă guste cineva..." [vol. cit., p. 232]. În câmpul metaforic al păsării intră metaforele firii: floare, măr, sămânţă, vânt. În continuare urmează concepţia despre poezia nescrisă încă şi aspiraţia spre opera-ideal: „Pasăre, fă-mi loc să vin, / Să fac cuibul tău senin, / Să-mpletesc din ramuri moi / Cântecul nespus de noi;" [vol. cit., p. 232]. Metafora păsării este susţinută în poezie de imaginea cântecului.

Într-o luptă c-un „Mare Rece" păsările cântecului de vineri continuă să-şi slujească mereu stăpânul, răspunzând cu devotament chemării: „Cântaţi doar pentru cel ce peste tot înseamnă Eu!". Eul poetic, frământat de ispitele insuccesului, exprimă o „tăgadă" argheziană în credinţa realizărilor: „Aici în umbra / Mărului, din care am muşcat / Doar bătrâneţe şi învăţături minore, / Ce, fiind supuse eternului / Spre care-mi înălţam privirea, / N-au nimic la temelie, decât o raclă goală, / Ce se vrea umplută..." [vol. cit., p. 232].

Puterile care i-ar asigura biruinţa asupra „Marelui Rece" – timpul trecător sunt armonia timpului copilăriei şi iubirii: „cântecul copilăriei veşnice şi al dragostei (ultima fiind „ca o furnică ce biruie zilnic în vechiul muşuroi").

Conştient că forţa duşmanului sporeşte din imperfecţiunea păsării („Perfectă doar pe cît / Mai imperfectă-i îndrăzneala mea..."), poetul află soluţia „pe veci o împreunare / Cu mai Tarele decât toţi – / Copilul regăsit..." [vol. cit., p. 234]. Urmează ideea despre veşnicia sufletului în raport cu trupul în armonizarea timpului copilăriei cu dimensiunea sacră: „O, zei, / Există doar o luptă, / Mereu necâştigată, / E vorba de suflet / Căci trupul e-n afara insomniei mele, / Prea greu / Pentru păsările aceluia ce peste tot înseamnă Eu" [vol. cit., p. 234].

Sufletul, în care e veşnic treaz ochiul al treilea – al talentului, e supus unei insomnii la care nu se supune trupul.

Păsările cântecului de sâmbătă sunt mult mai multe şi felurite: ale vieţii, ale speranţelor, albe şi negre etc. „Întâlnite deasupra frunţii", împletesc un cuib în care „coexistă «pasărea venirii» şi «pasărea plecării», fel de a spune că viaţa şi moartea îşi dau mâna polarizând fiinţa poetului. Motivul mioritic al destinului fiinţei se infiltrează în poezie".[18]

Versul metaforic „M-am logodit c-o stea" demonstrează că prin zbor se dobândeşte Nemurirea. E momentul-culme de atingere a Înălţimii rezistente în timp (logodna), dezlegată şi binecuvântată de ceruri: „Voi beţi la nunta mea – / O, pasărea mea bună. / O, pasărea mea rea [vol. cit., p. 235].

Duminica, în ziua de odihnă a Domnului după ce a creat Cerul şi Pământul, cântecul păsării exprimă rezultatele desăvârşirii ce se cer recunoscute: „Auziţi-mă! / Vedeţi-mă! / E glasul meu acela care poart-o suferinţă" [vol. cit., p. 235].

Poemul are în final imaginea păsării care va domina viitorul: „Opriţi-vă! / S-aud, / Să văd, / S-ascult / Glasul păsării / Ce poart-o suferinţă / Cu aripile-n zbor" [vol. cit., p. 236].

Astfel, *Pasăre Eu* e poemul „cel mai saturat de sensuri al lui Ion Vatamanu şi cel mai apropiat de spiritul poetului, care topeşte în cântec „antitezele" sufletului aruncat în realitatea vie a vieţii şi cunoscând visul, melodiile diferite ale sufletului, rezistenţa faţă de „rugina cercurilor", identificarea cu cântecul pur al păsării, biruinţe zilnice ale spiritului, conştiinţa împletirii vieţii cu moartea şi, în cele din urmă, a nevoii de împlinire prin desăvârşirea suferinţei – cele şapte stări fundamentale"[19].

Păsării ca simbol al creatorului de valori îi revine timpul ei, un timp specific, care constituie „ora păsării" din poezia cu acelaşi titlu. *Ora păsării* o reprezintă clipele de inspiraţie – *cântarea:* „E ora, iubito, e ora să cânt, / Să chem în pădure păsările toate. / Te uită: răsare pe cer un cuvânt / Şi inima-n tremure bate... / [...]/ Te uită: poetul moare-n cuvânt / Iar cuvântul naşte cântări" [vol. cit., p. 55].

Cuvântul convertit în cântec e o deschidere spre Eternitate.

Ca simbol al unui amplificator în răspândirea de valori e pasărea căreia i se adresează poetul în poezia *Către pasăre:* „Tu pasăre, pe unde treci / Să tot spui de mine / [...] / Să spui pe-acolo-n calde țări / Că m-ai văzut, ferice, / De-i lungă calea-n depărtări, / Mai lungă-i până-aice" [vol. cit., p. 72].

Versurile „Mă chinuia un dor de păsări călătoare / Ce pot să cânte și să zboare" simbolizează chinul creației, în frământările căruia eroul liric trăiește frica unor piedici în actul creativ, care vin de la păsările-papagali, ca simboluri ale creatorilor plagianți.

În unele versuri pasărea e nominalizată. Ea poate fi privighetoare, hulub sau cocor. În poezia *Operație matematică,* eroul liric se pronunță împotriva oricărui tip de operații aritmetice (ridicarea la cub sau patrat) care cer respectarea anumitor legi și lipsa de libertate în acțiuni: „Privighetoarea la pătrat încetează să cânte, / Iar la cub hulubul nu mai este hulub" [vol. cit., p. 196], întrucât restricțiile nimicesc pasărea din sufletul poetului.

Privighetoarea e pasărea distinsă prin cântarea-i aleasă, iar *hulubul*, ca pasăre a casei și păcii, e văzut uneori „fără aripi", mai ales în contextul iubirii: „Când s-a așezat pe pervaz un hulub, / Voiam să fiu ca hulubul. / În ochii speriați de pasăre-a casei / Chipul se arăta ca hulubul, dar, pare-se / Fără aripi. / Cu ochiul speriat al hulubului / Mă uitam, dragă, la tine și la vreme" [vol. cit., p. 210].

Cocorul e *pasărea* care „se duce", e pasărea târzie a trecerii: „Cocoarele se duc și gândul mi-l întrec / C-o aripă de-a lor prin pieptul vostru trec..." [vol. cit., p. 143].

Metonimia *aripii* trecute prin piept pune accentul pe puterea de sugestie a operei, ce lasă urme în timp frânând traiectoria trecerii. Ca simbol al poetului, *cocorul „plecat"* nu-și pierde urma, el continuându-și existența prin discipoli: „Da-mi cade fruntea plină / De înălțimi și nori, / De-o piatră se sfărâmă / Și ies din ea cocori"... [vol. cit., p. 128].

În poemul *Cuvinte de cretă,* pare să se poată recunoaște pasărea preferată de poet. Aici pasărea nu mai e concret nominalizată, dar nu e nici doar pasărea simplă ca reprezentant al speciei, ci e pasărea-tip, excepțională și deosebită prin proprietățile ei: „E o marfă pasărea aceasta, / Și trăiește numai pentru gură... / E un nou soi de pasăre" [vol. cit., p. 205]. Aceasta e pasărea care-și „merită destinul"... Desigur destinul în creativitate.

Sub influența lumii, căreia poetul i-a studiat valențele, uneori, se poate întâmpla ca acesta să recunoască că „de-atâta frig nu puteam auzi / pasărea ce se topea în cântecul ei" [vol. cit., p. 199]. Versurile exprimă clipele lipsite de inspirație și primite de artist ca niște condiții nefavorabile, chiar dăunătoare pentru o stare poetică de creativitate. Dar condiția-apogeu în creație e cea care domină „grădina sufletului", unde „poezia și pasărea sfătuiau amândouă" (*Grădina sufletului,* vol. cit., p. 189).

Opus simbolului *păsării* și după semnificații, și prin spațiul pe care îl reprezintă, este simbolul *frunzei.* Asimetrice, aceste două simboluri indică două căi deschise în fața creatorului: calea spre înălțimea cerului, spre steaua eternității, dirijată de creația sa – *cântecul păsării* și calea reîntoarcerii în pământ, prin căderea de frunze, dar cu promisiunea renașterii prin proprietatea regenerării:

„Se renasc frunzele / Un nou început în aceeași continuare" *(Continuare de frunze*, vol. cit., p. 89).

Frunza, simbol al vieții, se constituie în nucleul semantic al poeziei *Torțe cu frunze:* „Când n-om mai avea ce să ne spunem / Unul altuia / Vom privi-ndelung / La frunzele din jur. / [...] / Vom ridica două ofilite frunze / De pe-o margine rece de pământ. / [...] / Vom merge mult / Până ne vom vedea / Două valuri albastre / Dintr-o apă / Pe care plutesc frunze..." [vol. cit., p. 99].

În unele creații între aceste două simboluri (*pasărea* și *frunza*) se stabilesc raporturi de sinonimie poetică. Ambele, atât *frunza* cât și *pasărea* (mai ales cea migratoare), își au un timp specific: din primăvară până-n toamnă, și dispun de șansa revenirii sau regenerării. Acesta este sensul de bază în poezia *Cu-ntâia frunză de toamnă.* Aici poetul exclamă: „Vă las să m-așteptați din nou în primăvară, / Sosind pe muguri noi, îndrăgostit de țară..." [vol. cit., p.143]. Șansa de-a reveni în primăvară i-o oferă atât avatarul păsării (cocor), cât și al frunzei (căzute în toamnă...). Iar esența activității sale pentru care i se oferă această șansă e: „ C-am legănat în grai și-am sfătuit cuminte / Copii ce vor găsi în mine un părinte" [vol. cit., p.143].

Sinonimia metaforelor *frunză / pasăre* e întâlnită și în poemul în proză *Se duc cocorii:* „Ceva se-ntâmplă-n văzduhul nopții, frunzele, ca niște aripi de cocor, pornesc să zboare, fac o cale peste mare ori o punte peste munte și tot așa în zbor – o frunză și-un cocor..." [vol. cit., p. 107].

Din aceeași perspectivă a sinonimiei poetice, *frunza* și *pasărea* (privighetoarea) se opun prin semnificația lor unor acțiuni obișnuite cu valoare materială în poezia *Vâltoare:* „Mai înțeleg s-arunci năvodul în apă... / Mai înțeleg s-aduni mătase de păpușoi / [...] / Dar ce înseamnă o privighetoare?.../ Dar ce înseamnă să sufli-ntr-o frunză? / Sau să aperi o cântare?" [vol. cit., p. 178].

Expresiile anaforice și antitetice „mai înțeleg" și „dar ce înseamnă", fac și mai pronunțat contrastul între cele două ordini de valori: spirituală și materială.

Metafora frunzei în creația lui Ion Vatamanu preia motivul folcloric românesc de *frunză verde*, ca exponent al veșniciei. Refrenul „și-am zis frunză" din poezia astfel intitulată, exprimă năzuințele poetice de dăinuire veșnică prin cuvânt, iubire, trăire, colindare etc.: „Și-am zis frunză – un cuvânt, / Da-n cuvânt – întreg pământ. / [...] / Și-am zis frunză de iubire, / [...] / Și-am zis frunză de-a trăi / Visu-n noapte, munca-n zi, / [...] / Și-am zis frunză – colindare, / Din cântare în cântare / Tot o frunză călătoare / Frunză verde de nu moare..." [vol. cit., p. 96].

Iscoditor al raporturilor dintre fenomenele lumii, ochiul poetului urmărește frunza și ploaia, iar iscodirea firii durează timp îndelungat: „patru ore-n șir, / fără să-mi desprind privirea, / mă tot uit / cum picură asupra frunzei..." [vol. cit., p. 300]. Finalul exprimă concluzia că-n această lume a fenomenelor misterioase, frunza, metaforă a eului poetic, are aceleași proprietăți ca marile fenomene ale lumii: „Dacă am și eu în mine o frunză / La sigur că tremură..." [vol. cit., p. 300].

Metafora *frunzei* nu poate fi izolată de metafora *pomului. Pomul* adeseori reprezintă neamul întreg. În poezia *Era timpul grăbit*, la întrebarea: „ – Rudele mele pe unde-s ?", se răspunde: „ – În coroana de pomi, / În fiecare frunză – câte un om, / Iar acolo unde-i frunza mai rară / Se așteaptă o stea să răsară" [vol. cit., p. 150].

E importantă trecerea de la frunza deasă obişnuită a pomului la frunza rară, ce oferă şansa de răsărire a stelei şi semnifică omul înzestrat cu talent, genial.

Relaţia metaforelor *frunză – pom* e semnificativă în poezia *Ideal* dedicată scriitorului Ion Druţă. Aici frunza reprezintă creatorul, iar copacul e suma creaţiilor unui neam: „Tu – o frunză, eu – o frunză. / Două frunze / Împreună, / Când s-adună, / Ştii ce fac? / Un copac" [vol. cit., p. 74].

Uneori metafora pomului substituie metafora frunzei, ambele vizând omul: „Tată bătrân, / Şi mamă bătrână – / Doi pomi revărsaţi / De-o culeasă lumină" (vol. cit., p.285).

Gama pomilor – metaforele preferate de poet – e amplă: *salcia* – metaforă a eului poetic (*Ostaşii anului 1944, Ţie-ţi zic*); *mărul* cu roadele sale – metaforă a creatorului de valori şi a operei înseşi *(Neapărat şi mărul* ş.a.); *măceşul* – metaforă metonimică a copilăriei *(Măceşul); gutuiul* – simbol al omului îmbătrânit, supus trecerii *(Cuvinte de cretă); măslinul* – metaforă a perfecţiunii artistice *(Măslinul oglindit).*

Dar la fel ca şi în cazul păsării, copacul ce reprezintă esenţa metaforică a expresiei poetice rămâne nenominalizat după specie. Acesta este, de asemenea, copacul-excepţie, pomul vorbitor: „Pom vorbitor, / (...) / Mă-nvăţ a vorbi / De la tine, pomule..." [vol. cit., p. 217].

Alteori frunza poate simboliza iubita, în raport cu copacul, eroul liric îndrăgostit: „Nimic nu mă desparte de tine. / Mereu să te văd. / Copacul se scutură în iarnă / Şi frunza se umple de omăt" [vol. cit., p. 215].

Căderea de frunze înseamnă începutul acceptării morţii. Acestui fenomen i se supun toate frunzele, inclusiv frunza de brusture. Gustul amar, specific al ei, n-o scuteşte de la destinul de scuturare: „Şi frunza cea de brustur, / [...] / Poartă umbră peste ierburi / Şi-n destin de a se scutura" [vol. cit., p. 170]. Frunza de brusture e, în acelaşi timp, o declaraţie despre viaţa amară existentă atât în lumea oamenilor, cât şi a plantelor.

Volumul *De ziua frunzei* (1977) creează o lume specifică, de dominaţie a frunzei. Epitetele frecvente: „cu frunze", „de frunze" atribuie lumii oglindite caracteristicile frunzei.

În afară de simbolurile *păsării* şi *frunzei* desigur, mai puţin frecvente, dar nu mai puţin semnificative, se află alte simboluri: *lemnul, albina, soarele, muntele.* În poezia *Lemnarul şi poetul, lemnarul* semnifică meşterul creator, iar lemnul prelucrat – cuvântul artistic, creaţia: „– Sunt jucării şi-ţi pare: puţin s-a cheltuit. / Căci una-i să te uiţi la lemnul necioplit / Şi alta-i, când din lemn în faţa ta apare / Materia închipuirii, a doua ei splendoare. / – O, meştere, ca tine, de aceea te-nţeleg, / Din scoarţa aspră-a limbii-nchipuiri aleg, / Că în povestea noastră de oameni şi artişti, / Rămânem cei mai singuri şi, poate, cei mai trişti" [*Poezia şi lemnarul,* vol. cit., p. 138].

În acelaşi context e scrisă şi poezia *Dialog:* „– Mai ai de cioplit? / – Mai am. / Până ce dau de miez. / – Ce este miezul? / – E însuşi sensul vederilor mele" [vol. cit., p. 278].

Albina e metafora omului muncitor. În poezia *Genealogie,* eroul liric, considerându-se descendent din neamul albinelor, este încrezător în rostul muncii care cere dăruire şi recunoaştere: „Ai auzit de tatăl meu, de mama şi de mine? /

Noi din strămoşi venim albine" [vol. cit., p. 82]. Această metaforă e întâlnită şi în poezia *Grădina sufletului* din volumul *Dedicaţii,* scrisă pentru Grigore Vieru. Această grădină avea flori „pline de grai şi zumzăiau albinele..." [vol. cit., p. 189]. Într-un îndemn către iubită, poetul exclamă: „Să mulţumim iubito sufletului, / Care munceşte cu albinele lui" [vol. cit., p. 199].

Se aduce în prim plan activitatea albinelor din suflet; hărnicia lor înseamnă bunătate şi jertfă. Iar în toamnă, când timpul albinelor trece, sufletul poetului le caută şi le protejează: „Prin zile de toamnă cu inima culeg / albine reci şi-n gură le-ncălzesc. / [...] / Căci a iubi îndrăgostind albina, / E-aceeaşi grea şi zbuciumată muncă" [*Cuvinte de cretă,* vol. cit., p. 199].

În poezia *Fotea – muzicantul* albina e privită ca imbold al unei activităţi: „Ca un pui de ocarină, / El cânta cântare mică / Şi-o punea ca pe-o albină / Să dea ace la opincă" [vol. cit., p. 248].

Existenţa poetului în această lume este echivalentă cu strălucirea unui *soare:* „Plângeau cuvintele în grai, / Pe stinse flori plângeau lumini, / Intra poetu-aşa în plai, / Ca soarele între grădini" [vol. cit., p. 208].

Poetul poate deveni astru al pământului prin desăvârşirea creaţiei sale. Iar aceasta se dobândeşte prin muncă, ceea ce înseamnă jertfă a propriilor puteri: „Mi-ating sărutul de pământ, / Începe-un soare-n răsărire / Lumina cea de-nchipuire, / Pe care o găsesc muncind " [vol. cit., p. 217].

În urma acestui sacrificiu treptat te poţi identifica cu lumina, devenind *rază:* „Pe-o margine de foc se-arată, / Atâta eu întins pe rază / De parcă inima vibrează / Îndrăgostirea ei curată" [vol. cit., p. 218].

Exprimat ca simbol al veşniciei creaţiei poetice *soarele etern* din poezie poate să apună în dragoste, atunci când inima îşi încetează bătăile: „Dar inimile mai şi încetează, / Când soarele pleacă din sânge. / Nu plânge femeie, nu plânge, / Atunci, când abia se serbează" [*Cuvinte de cretă,* vol. cit., p. 215].

În definiţia adusă talentului din poezia valoarea imaginii artistice a soarelui sporeşte prin expresia oximoronică, *Ce e talentul?,* ce neagă proprietatea de singularia tantum a acestui substantiv: „Talentul e un fel de plantă... / [...] / Şi parcă-i soare răsărit la plural" [vol. cit., p. 274].

Anunţată în poezia *Băiatul şi muntele,* metafora *supunerii stâncilor* domină şi alte poezii. Astfel opera lui Ion Vatamanu e o demonstrare în tendinţa de atingere a acestui ideal. Şi pasărea se identifică, la o vreme, cu muntele rămânând pe veci Înălţime: „O pasăre devine piatră grea, / Ce are să cadă în munte. / Doar pe creste înalte / Piatra mai unduie" [vol. cit., p. 219].

Vârful muntelui e spaţiul sacru de binecuvântare cerească a talentului: „Doar pe creasta de sus / Cerul s-atinge de frunte" [vol. cit., p. 219].

Spre munţi îşi întoarce privirea şi-n vremea când viaţa îi este „ninsoare": „Această ninsoare / Mă întoarce cu faţa spre munţi, / Încolo la creasta cea albă / Şi fulgii trecuţi... / Şi unde-i totul fără de întoarcere..." [vol. cit., p. 221].

Creaţia poetului Ion Vatamanu confirmă existenţa unei literaturi bucovinene contemporane. Poetul cultivă în mod specific metafora, aceasta constituind una din trăsăturile definitive ale artei sale.

Simbolurile-cheie în creaţia sa sunt *pasărea* şi *frunza, albina* şi *lemnul, muntele* şi *soarele*, în dezvoltarea unei lumi poetice dominate de întrebări, privind rostul poetului.

Ion Vatamanu este un inovator în literatura bucovineană atât prin „îndrăzneala" artistică în construirea imaginilor, cât şi prin utilizarea versului liber: „Ion Vatamanu face parte din generaţia de poeţi care a debutat pe când rima era socotită piatră de hotar. [...] Primul dintre noi a riscat Ion. Trăiam cu toţii descoperirea versului alb şi liber"[20]. Astfel creaţia sa devine model de urmat pentru mânuitorii de condei de mai târziu.

Creaţia lui Ion Vatamanu este una din cele mai reprezentative pentru literatura bucovineană, confirmând aprecierea criticului Nicolae Costenco: „Istoriceşte – versurile lui Vatamanu exprimă contemporaneitatea. Este un semn de talent"[21].

NOTE

1 Constantin Loghin, *Scriitori bucovineni*. Antologie, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1924, p. 7.
2 *Idem*.
3 Termenul a fost pus în circulaţie de formalistul rus R. Jakobson.
4 Ion Vatamanu (1937–1993), poet, eseist, traducător, e cunoscut prin volumele: *Primii fulgi, Monologuri, Linişte a cuvintelor, Ora păsării, De ziua frunzei, Măslinul oglindit, Atât de mult al pământului, Viaţa cuvântului, A vedea cu inima* etc.
5 Grigore Vieru, *Prefaţă* la volumul lui Ion Vatamanu, *De ziua frunzei*, Chişinău, Editura Literatura Artistică, 1977, p. 4.
6 Grigore Bostan, Lora Bostan, *Pagini de literatură română – Bucovina, regiunea Cernăuţi 1775–2000*, Editura Alexandru cel Bun, Editura Augusta, Cernăuţi – Timişoara, 2000, p. 404.
7 Ion Vatamanu, *Sarea pământului – cuvântul*, în vol. *Viaţa cuvântului* apud Ion Vatamanu, *Nimic nu-i zero*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti – Chişinău, 2003, p. 371.
8 Ion Vatamanu, *În idee şi nu în pauza ideii*, în vol. *Viaţa cuvântului* apud Ion Vatamanu, *Nimic nu-i zero*, Editura Litera Internaţional, Bucureşti – Chişinău, 2003, p. 372
9 Grigore Vieru, apud Gh. Popa, *Practicum la introducere în lingvistică*, Chişinău, Editura Ştiinţa, 1992, p. 12.
10 M. Cimpoi, *Refuzul frontierei. Portret Ion Vatamanu*, în „Glasul Bucovinei", nr. 3, 1994, p. 100–106.
11 D. Irimia, *Limbajul poetic,* în volumul *Limbajul poetic eminescian,* Editura Junimea, Iaşi, 1979, p. 5.
12 E. Coşeriu, *Limbajul poetic,* în *Prelegeri şi Conferinţe*, Iaşi, 1994.
13 Lucian Blaga, *Geneza metaforei şi sensul culturii,* în vol. *Trilogia culturii*, E. L. U., Bucureşti, 1969, p. 276.
14 *Ibidem*, p. 279.
15 N. Costenco, *Prefaţă* la vol. lui Ion Vatamanu *Primii fulgi*, Chişinău.
16 Grigore Vieru, *Prefaţă* la cartea lui Ion Vatamanu, *De ziua frunzei*, Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1977, p. 4.
17 M. Cimpoi, *op. cit.*, p. 102.
18 *Idem*.
19 *Idem*.
20 Grigore Vieru, *Prefaţă* la cartea lui Ion Vatamanu, *De ziua frunzei*, p. 3.
21 N. Costenco, *op. cit.*

Adrian Dinu Rachieru

Timişoara

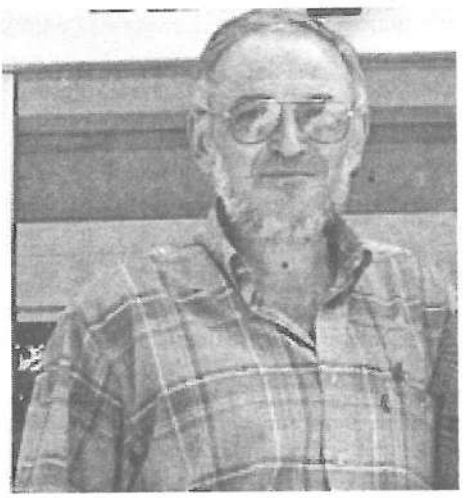

POEȚI BUCOVINENI ÎN BASARABIA

UN ANTRENOR SPIRITUAL: VASILE LEVIȚCHI

„Hrănesc cu iluzii frumoase
Lutul din care-s făcut..."

Într-o schiță de istorie literară (v. *Misiunea istorică şi destinele scrisului românesc în nordul Bucovinei,* în „Codrul Cosminului", nr.2/martie 1994, p. 5), Lora şi Grigore Bostan notau, cu îndreptățire, că deceniile sumbre de reîncătuşare a cuvântului românesc, suspendarea tradiției au creat un *vacuum* imediat după război; şi abia prin anii '60, în perioada aşa-numitului „dezgheț hruşciovist", s-a înfiripat o generație tânără, ca *forță creativă rezistentă* valului de influențe (străine spiritului românesc) şi presiunilor ideologice, strâmtorând cuvântul. Atunci se iveşte un cenaclu cernăuțean avându-l ca lider pe Vasile Levițchi, tributar, firește, calapoadelor ideologico-estetice ale epocii, dar apt să preia sarcina regenerării românismului. Mai încolo, *Preludiul primăverii* (din 1965, la Ujgorod, primul volum în grafie latină apărut la Editura Carpați) şi cărțile care vor urma, purtând semnătura lui Levițchi (*Inima iarăşi; Se destramă o noapte albă* ş.a.), stingherite de „formulele fericirii" încearcă, totuşi, să pătrundă în „taina numită om", să dezlege obârşia, luminând „firea încă-ntunecată" a poetului aflat, cum pertinent

s-a observat, într-o *evoluție substanțială* (Șt. Hostiuc, *Marele nostru egal*, 1981). Fiindcă Vasile Levițchi (născut la 15 noiembrie 1921, în comuna Carapciu pe Siret, județul Storojineț) a fost, deopotrivă, poet, prozator, publicist și traducător. Palmaresul său include aproape 40 de titluri (dintre care, vreo 15, lucrări proprii) iar ruta profesională descrie nu atât un traseu sinuos, cât, mai ales, hărțuit. A fost, pe rând, pompier, lucrător la calea ferată, învățător și director de școală (1945–1964), lector universitar (1964–1975) și redactor. A absolvit, în 1959, Institutul Pedagogic din Bălți și tot atunci debutează editorial cu volumul *Versuri*, scos la Chișinău. Primele plachete, în optica severă a autorului, nu merită – retrospectiv privind – un interes special; abia *Întârziere de o viață* (1982) și *Adaos la cartea de vise* (1989) ar fi, după Levițchi, titluri de referință, lepădându-se de coarda zgomotos-patriotardă și mimetismul anilor '50 pentru a accede la o viziune modernă. Inimosul dascăl, dorind „a păcătui" în fața foii albe, acceptă, astfel, *o misie*. Nu e vorba doar de „dulcele chin al trăirii", ci de asumarea unei responsabilități („arderea până la scrum"), înțelegând că „a fi e de-acum datorie". Când, prin anii '60, venea de la Carapciu pentru a încuraja, în acel incubator cernăuțean, firavele vlăstare poetice, Levițchi întreținea speranțele renașterii și înțelegea că trebuie să fie tare pentru *a fi bun*. În ambele sensuri, evident: valoric, răzbind în dura competiție literară și, în același timp, alinând suferințele unui neam oropsit căruia el, Poetul, urma a-i apăra speranțele înmugurite. Erau și alții înhămați la această ispititoare corvoadă: să-i numim, într-o listă fatal incompletă, pe Ion Gainiceru, Al. Burlă, Dumitru Grinciuc, Ion Chilaru, Gr. Bostan, Ilie Damaschin, Ion Bejenaru. Producțiile acelor ani (*Grâu și cântec*, de pildă, aparținând chiar lui V. Levițchi) poartă, inevitabil, amprenta preceptelor lozincarde și a cătușelor ideologice. Ele, în pofida vulnerabilității estetice sunt reperele unei epoci frământate și indică o creștere dificilă, acuzând din plin loviturile vieții, acele „lecții pe viu" (cum zice poetul), de care n-a fost nicidecum scutit. Să menționăm, în treacăt, doar plecarea de la Universitate (1975) când a fost scos de la catedră pentru a pricepe dramatica semnificație a unui vers care deplângea lipsa frățietății, a coezivității de neam, apărând o cauză sfântă: „Copacul stingher e mai des fulgerat".

Dar Levițchi, chiar „fulgerat" a rămas tare și a oferit, prin ani, o lecție de conduită (Mihai Morăraș). Convins că „nu poate fi tras un Prut și prin literatură", poetul a coborât în arena publicistică, folosind pana polemistului. Să notăm că el s-a războit de câte ori avea ocazia (și prilejurile, din păcate, au fost numeroase) cu istoricii improvizați, cu diriguitorii de la Cernăuți (atâtând învrăjbirea, cultivând timorarea și taxându-i pe românii bucovineni drept „venetici"). Nedumerit, un pan Kaliciko se întreba candid: „oare românii au fost cazaci?" Și-atunci, înfierbântat dar mereu elegant, cu argumentele pe masă, Vasile Levițchi intră în dispută și deplânge nedreptățile unui veac ateu, prădalnic (v. *Valea Cosminului*), înăbușind ecoul stinselor vremi: „Semințe a Cosminului, adună-ți trecutul și ține-te vie / În ciuda acestui cumplit braconaj!" Privirea îndurerată a Poetului național (mereu invocat) mângâie acest „meleag sângerând".

Totuși, V. Levițchi, cel care în 1990 s-a mutat la Chișinău (unde se va și stinge, la 21 octombrie 1997), pedagogul vrednic al atâtor generații, n-ar putea zice, privind îndărăt, că au fost „ani de zbucium pustiu". Să mai notăm traducerile la care a migălit (vreo 20 de volume, după socoteala noastră, din literaturile rusă și ucraineană) pentru a încerca să înțelegem plinătatea destinului acestui ins

modest, nezgomotos, sever cu sine. Despre cărțile sale au scris, printre alții, M. Cimpoi, G. Mazilu, I. Ciocanu, oferind, în general (recunoaște autorul), „recenzii judicioase". Neferit, cum spuneam, de acele dureroase „lecții pe viu", traversând lunga eclipsă dogmatică, Levițchi s-a zidit în cărțile sale; interesat, mai cu seamă, de imaginea Bucovinei eminesciene (precum în *Cuvânt pentru luceafăr*), conservând coloritul bucovinean în atâtea versuri de factură peisagistică, el pare sedus de formele tradiționale. Și dacă unii dintre contemporani acuză, îndreptățit, teama de înstrăinare (cum o face, cu tenacitate, un Vasile Tărâțeanu), Vasile Levițchi e „confiscat" (am zice) de motivul *întârzierii*. El invocă, obsesiv, „prea târziile zile și ore", dar, judecând cinstit, n-am putea nicicum afirma că „la marea întâlnire cu propria-i soartă" Vasile Levițchi ar fi întârziat. Dimpotrivă! El a apărut când trebuia (e drept, într-un climat cultural stânjenitor) și a făcut, fără emfază, ceea ce se cuvenea, duelându-se cu atâția scribi de ocazie. Vasile Levițchi ne-a hrănit, ca poet, cu atâtea „iluzii frumoase", dar, mai presus de asta, a fost dascălul celor care, azi, preluând ștafeta, conduc *cruciada românismului*.

Mulți dintre cei care s-au aplecat asupra liricii sale, disting în creația poetului două etape. Prima ar ține până în 1972 când apărea *Inima iarăși*, vestind – cum nota M. Cimpoi – o „înnoire psihologică". Până atunci, efortul de a păstra, în nordul, izolat, ființa națională prin scris, reînnodând legăturile cu tradiția boicotată, înfiripând acel cenaclu cernăuțean, cu ședințe furtunoase, al cărui lider a fost, indiscutabil, V. Levițchi, a cerut tributul literaturii „la teasc", conformă – dincolo de amprenta folclorică – esteticii timpului. Poetul, căutând cuvântul „nespus", era *o intenție*; mai târziu, lepădând tonul imnic dar gardat de sentimentul de culpabilitate, el află *vorbele care dor*, știind că „cuvântul jucat se răzbună". De fibră romantică, redactor-șef (o vreme) la *Zorile Bucovinei*, primenind climatul și demis în 1969, Levițchi a impus *un nou concept de poezie* (cf. Arcadie Suceveanu). În „scame vagi de vis", iubind romantismul contemplativ și „marile cărți" ce urmau să vină, el a cultivat filtrul raționalist: „eu sunt doar aceea ce pot cugeta". Colegii de drum au rămas în urmă (un Alexandru Burlă sau Ion Gainiceru), iar poetul, prins în „iureșul evenimentelor", a devenit un temut polemist. La senectute, făcând bilanțul, el va marca, îndeosebi, neîmplinirile, obsedat de acea *întârziere de-o viață*. Dar lirica sa, încă neprețuită cum se cuvine la Chișinău (unde foștii discipoli îi întrețin, totuși, o amintire pioasă), îngăduie noi tentative exegetice, descoperind tensiunea dedublării (*În doi cu mine*) ori apetitul oximoronic („bogatul pustiu de verdeață"). De la acel volum scos la Ujgorod, o „primă rândunică" (cum se pronunțase însuși Vasile Levițchi), iscând – prin „inoportunitate" – chiar un seism la Chișinău, s-au scurs mulți ani în care, inevitabil, „triști cu bucurii se întretaie". Durându-și *Punte spre un mal inexistent* (1997) și, desigur, un *Adaos la Cartea de vise*, poetul s-a retras. Dar dincolo de valoarea-i poeticească, V. Levițchi mai are un mare merit: cel de a fi fost pentru atâția tineri, începători în poezie și viață, *un antrenor spiritual*. În condițiile în care, repetăm, în partea de sus a Bucovinei, odată pornită „mașina deznaționalizării" (cum explica însuși poetul într-o anchetă despre *Patriotism și naționalism la români*; vezi „Contrafort", nr. 12 / 1995, p. 8), ura interetnică și grozăviile întreținute cu perfidie vreme de decenii nu îngăduiau decât *un patriotism tăinuit*. Vasile Levițchi merită a fi redescoperit.

ARCADIE SUCEVEANU: CENZURA IRONICĂ ŞI „VIZIUNEA INIMII"

„Lacăt de carne şi sânge
la poarta neantului sunt."

Arcadie Suceveanu alături de Grigore Bostan, Nicolae Spătaru şi Simion Gociu (de la stânga spre dreapta).

Când prefaţa *Ţărmul de echilibru* (1982), George Meniuc făcea o pătrunzătoare observaţie, adeverită în timp, notând că semnatarul opului, adică Arcadie Suceveanu, „tinde mereu spre inovaţie". Într-adevăr, înclinată spre parabolic într-o lume desacralizată, îmbibată de scepticism, suportând o infuzie dramatică şi cultivând un livresc neostentativ, lirica lui Suceveanu, un poet rafinat, receptiv, permeabil la varii formule, chiar dexter, se dovedeşte o aventură intelectuală. Evident, elevaţia şi imaginaţia poetului (terifiantă cu program) se hrăneşte din memoria umanităţii, punând la lucru maşinăria Apocalipsei şi aducând la rampă, îndeosebi în cărţile din urmă, personaje de circulaţie universală. O atmosferă coşmarescă, bântuită de duhul înstrăinării se degajă din versurile celui considerat „aproape optzecist" (cum, nimerit, zicea Ion Ciocanu), mimând tonul solemn, fastul aristocratic, barochizant. Rafinat trubadur, aplecat spre onirism, metaforism şi butaforie, Suceveanu este suspectat de „trădare"; a părăsit grupul cernăuţean (legat, sugera timid cineva, de „momentul dimovian"), s-a fixat la Chişinău la îndemnul lui Ion Vatamanu şi aici, traversând grele încercări, şi-a părăsit generaţia; „transfug", aşadar, atras de poezia cu „forme fluide" şi-a „abandonat" maeştrii, fiind orgolios recuperat de valul optzecist (vezi *Portret de grup*). E drept, pactul oniric n-a fost rupt iar civismul poetului, străin de zgomotul patriotard, îmbracă o altă haină. Până şi serialul apocaliptic a fost suspectat de înscenare ori „imprudenţă ludică", viziunea grotesc-barocă, populată cu personaje alegorice fiind, chipurile, „jucăuşă". Dezinvolt şi grav-dubitativ, poetul este cutreierat însă

de tristeți adânci. Contemplând babilonia lumii, spectacolul dezagregării, „mașina de fabricat haos", el – izbit de „tăcerea universală" – caută *sensul*. Cu deplin temei, Theodor Codreanu constata că poetul, dorindu-și „retragerea în sâmburi", subminează postmodernismul cu propriile-i arme. Mai mult, ciclul poemelor onirice (vezi *Mașina apocaliptică*) deschidea, după volumul – de răscruce, credem – *Eterna Danemarcă* (1995), o nouă viziune; inserțiile suprarealiste se însoțesc cu o apăsată estetică a urâtului. Poezia, aflăm, este o „târfă de lux", o „dulce vânătoare de vânt"; iar „cadavrul literaturii a început să miroasă". Profet al noii lumi, pervertită, bolnavă de antilirism, poetul nu-și părăsește vocația metafizică, dar se declară sedus de „aurul întunecat al nimicului". Trăiește cu obsesia viermelui, într-o „zădărnicie tutelară" (cf. Viorel Dinescu) și, luând pulsul epocii, va trebui să „reinventeze poezia", în funcție de noua sensibilitate. Totuși, Arcadie Suceveanu, născut la 16 noiembrie 1952 la Suceveni (fosta Șirokaia Poliana), raionul Hliboca, regiunea Cernăuți, rămâne un neoromantic, iubitor de ceremonial medieval și eleganță cavalerească. Sfielnic, galanton, aplicând textelor o cenzură ironică, el rămâne credincios *viziunii inimii*. Ea irigă subteran poezia. Fantasma melancoliei l-a confiscat definitiv iar anii tinereții cernăuțene, cu acea ceață de „inși transparenți", *visători de profesie*, i-au sigilat devenirea. Poetul a crescut spectaculos, este azi – valoric judecând – un nume din prima linie iar administrativ este un personaj important (în calitate de vicepreședinte al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova).

Încât tentativa de a propune o nouă hartă a liricii românești, efort colectiv care presupune nu doar o reașezare a valorilor, ci, în primul rând, asimilarea (firește, axiologică) a atâtor poeți necunoscuți (de fapt), trebuie să rețină numele lui. El debuta în 1968 în gazeta „Zorile Bucovinei" și, editorial, în 1979, la Ujgorod, cu placheta *Mă cheamă cuvintele*. De atunci, ispitit de această dulce chemare, poetul suferă pentru „rana lumii" și speră în reîntoarcerea istoriei, alungând mâna oarbă a veacului. Sub stelele Golgotei, goarna sufletului denunță sărutul lui Iuda și arginții vânzării. Istoria e „slobozită" în rate, hotarele strâmbe, „din sânge", puzderia cuvintelor orfane ne transformă în „cimitire vii". „Noi ne-am uitat și limba și temeiul" – anunță, tunător, poetul în *Ruga fiilor rătăcitori* și trimite la memoria arhivelor, la acele registre secrete care birocratizează, cu câte un accent păunescian, suferința, prelungind calvarul sub „amenințarea" crucii *goale*. Adevărul este comercializat de „guri foanfe" și ambalat în staniolul unei propagande mincinoase, în ofensivă. Ne mișcăm, neam fără noroc, pe o „dâră amară de sare". Dar strămoșii nu pot fi oferiți „la schimb"; deși *viziunea-hău (Neamul lui Iona)* ucide speranța și „peștele cel mai mare" îngăduie doar un prezent închis și „grădini de cuie", vindecarea „de boala Mioriței" – pe valea noastră latinească – nu e, din fericire, posibilă chiar dacă memoria ar fi trimisă „la expertiză". Golgota ca blazon vestește o reîncepere a lumii (*Ultima șansă*). Ziua învierii e aproape, poetul – prin oasele căruia nedomolit „sună doina" (*Refuzarea circului*) – pregătește un „rug de-ntemeiere". Iată, rezumativ, „scenografia" lui Arcadie Suceveanu, nume, din păcate, mai puțin vehiculat (deși vinovate sunt doar viciile de recepție). Suceveanu, spuneam, privește lumea „grav bolnavă" ca un visător, hamletizând, strivit de *noua regie*. Reciclarea miturilor, macularea, degradarea, nimbul cosmic (retragerea „în sâmburi") și aflarea ritmului

primordial dezvăluie anvergura acestei lirici, învățând, temătoare, „alfabetul morții" și declinul singurătății. Sub un cer veșted, amenințată de „noroiul lumii", poezia devine un colind apăsător, „presimțind triști adânci". Timpul surpat, „pecetea neagră a nunții" oferă poetului doar șansa de a fi, a rămâne un „semn de fum".

Și liliputana plachetă *Secunda care sunt eu* (1992), dezvoltând aceste linii de forță, acuză – parcă mai apăsat – povara timpului, amenințarea „câinilor lui Cronos". Trecătorul trup se destramă în cuvinte și lasă în urmă-i „o dâră amară de sare". De altfel, în *Fular de-azur* descoperim acest vers emblematic pentru lirica lui Arcadie Suceveanu: „din plânsul meu voi veți extrage sare". Dincolo de „boala timpului" (obsesia thanaticului se insinuează câtă vreme „se face frig peste lume" și chiar „zilnic învățăm cum se moare"; vezi *Clasele primare ale morții*), acest învăț de *a nu mai fi* privește destinul insului (un „pumnal coclit") și, neapărat, cel al unui neam amenințat de „peștele cel mare". Și ce să însemne destinul dacă nu timp desfășurat? Un timp care, cu ochiu-i noptos, devoră nemilos, purtând spre noi năvala Irozilor și a „hăitașilor de gheață"; timpul, citim în *Miel pascal*, „se surpă-n mine ca un mal" și sub amenințarea vânturilor din nord „clopotul de brume" înfrigurează Erosul. Sufletul îi plânge „ca streinul" și iubita, un amestec de lut atic și azur, rămâne „proiectul unei catedrale", apărând fragila ordine divină. *Metafora destinului răstignit* se înstăpânește peste această lirică irigată de nostalgii, contemplând posibilul (care n-a fost să fie). Chiar dacă, uneori, cu ecouri păunesciene, viața și moartea sunt într-un echilibru imperfect și poetul, înnămolit în vis, amenințat de „viermele cifrat" și „hohotul infernal de fulgi" (ca aspirație spre puritate; vezi *De dragul tău*; sau mereu invocatul nufăr ca ornic vegetal, drenând noroiul prin „orfice supape"), poetul, așadar, recunoaște în *Secunda care sunt eu* că din tâmplă-i „începe a viscoli" (*Vitraliu autumnal*, I). „Lava de alb" se surpă din ceruri, dar el, învins, într-o iarnă, ea însăși „mințită", ocupată de „ninsoarea roză", constată că noroiul i-a murit în ghioc; învață, spuneam, „să nu mai fie" strivit de ornicul lumii. Se poate întâmpla asta și unui neam? Fixat de-atâta vreme la Chișinău, poetul, să nu uităm, este bucovinean. Și cum soarta Basarabiei, supusă „tiraspolizării", începe să semene cu cea a Bucovinei, Arcadie Suceveanu refuză metaforic în *Neamul lui Iona* acest destin răstignit, deși sămânța iluziei prinde sfielnic rod. Dar și „bietul Iuda" trudește de secoli și „crucea e goală" (vezi *Clinică Biblică*). Sedus de *arta morții* („și-mi trag sicriul drept armură"), răvășit de „boala timpului", bietul poet împărtășește soarta greierului dus la ghilotină (vezi *Un greier pe ghilotină*). Se împotrivește amneziei, luptă cu efectele „mankurtizării", știe că „un Eminescu curge prin cuvinte". Dar, repetăm, „peștele cel mare" (ivit din stirpea biblicului chit), în burta căruia „se descompun popoare", nu oferă scăpare. Și atunci poezia lui Arcadie Suceveanu, clasică în aparență și modernistă cu măsură, cu apetit pentru parabolă și de un indiscutabil rafinament, trăind această dramă fără febre mesianice, va plânge „munți de sare". Ea condensează metaforic durerile unui neam. Prin Arcadie Suceveanu poezia „de dincolo" se desparte hotărât de tradiționalismul rural, cu adieri bucolice, îmbrățișând parabola cu aer fantast (ca în superba *Mașină apocaliptică*), trecând chiar dincolo de comedia cotidianului pentru a instaura, sub aerul apăsător al tablourilor suprarealiste, cinstirea metafizicului. Dar Suceveanu, anunțând ruptura pe care ultimul val o și realizează,

nu acceptă, neapărat, reţetele „optzeciste"; poet matur, format, el se anunţă ca un nume important al liricii noastre. Mai mult, sensibilitatea sa optzecistă lasă loc volutelor romantice dar şi grimaselor ironice. El colindă „câmpii de mituri" şi constată că „crisalidele şi-au crescut în tăcere aripe" (*Parabolă*). Şi experienţa tragică a dezrădăcinării şi utopia „ţării pierdute" şi nostalgia ingenuităţii hrănesc fondul reflexiv. Dar această poezie e, mai cu seamă, îndatorată unui existenţialism vibratil, interogativ-filosofard, captând strigătul fiinţei, de unde şi sentimentul acut dramatic al vieţii (M. Cimpoi): „...întinzi mâna şi abia dacă dai de tine-n oglindă". Pe acest sol cultural, fără criterii milostive (în sensul omologării), poetul nu flutură un proiect nostalgic şi mesianic, ci corectează, am zice, ideologia optzecistă (căreia mulţi i-au cântat prohodul), conectând-o cumplitelor seisme sufleteşti.

Antologia *Eterna Danemarcă* (Editura Eminescu, 1995), echipată cu un penetrant studiu semnat de Şt. Hostiuc, cercetând jocul paradigmatic al scriiturii, ne îngăduie să-l cunoaştem la adevărata-i cotă pe Arcadie Suceveanu. El trăia „în aşteptarea poemului" şi dovedise, ca bun tehnician, atent la spectacolul postmodern al poeziei, un scris emancipat. Oricum, faţă de bucovinenii rămaşi acasă, supuşi unei presiuni kremlinofone şi rupţi de mişcarea literară românească, Suceveanu a avut şansa unei sincronizări prompte; *optzecismul transprutean* află în poetul strămutat un pionier, manevrând pe fundalul tradiţionalismului şi instrumentarul poeziei romantice, credincios unei linii luptătoare dar şi recuzita ultimului val, împăcând, prin ispita deconstrucţiei, surâsul ironic cu masca elegiacă. Locuind într-o geografie sacră, cutreierată de nostalgii cosmice, poetul practică, în pofida exploziilor sarcastice, reculegerea şi dezvoltă atât „retorica de forum" (C. Ciopraga), cât şi spectacolul mitic, inventând o mitologie de uz personal. Aducându-l în contemporaneitate pe Hamlet, Arcadie Suceveanu înţelege însă că lumea „e o dramă"; în pofida fastului baroc (prin bogăţie imagistică) şi a stilului înalt (cum observase Alex. Ştefănescu), el este, pe rând, şi „sublim actor în arta de-a visa" (*Perfecţiune*, 1976), dar şi inapt pentru visare, chiar dacă interludiile erotice, gardate de un lung lamento ori însoţite de un bruiaj ironic, sună ca o ispititoare invitaţie. „Eu nu sunt prea umilul visător", ne avertizase cândva poetul, dorindu-şi un destin de nufăr; mai mult, poezia „prinsă la rever / mi-e poate chiar fiola cu cianură" (*Fiola cu cianură*). Poet puternic, sensibil, cu lecturi temeinice (asimilate), Suceveanu urcă în top.

El forţează recuzita biblică, se confruntă cu alarma ecologică (de un declamativism estompat, totuşi), oraşul e un „monstru de metal", nu ţine cont de „mesajele câmpiei", duhul morbid se insinuează sub „stele buboase", chiar mormintele sunt „bolnave" şi *eterna Danemarcă*, vopsind Infernul („să miroase-a rai"), striveşte plânsul ierbii, „nisipul de-apocalips" invadând peisajul. Să mai spunem că „dangătele reci" (*Mortul din tâmple*), zaţul amintirilor, pericolul proliferării „omului mecanic" şi, în replică, o ultimă credinţă în iubire (chiar dacă „la polul dragostei se face frig") înfioară erotic suprafaţa acestui lirism încrezător în „formele pure", divine. De aici, accesele de melancolie (cu aripi obosite, poetul nădăjduieşte a reînvăţa „să ningă"; v. *Elegie în alb*) şi mulţimea „capcanelor tandre" (*Vânat de gală*), glorificând răsfăţul materiei şi „trupul mieriu" al Femeii.

Sonetist înverşunat şi performant, „surghiunit în parabolă", un sceptic cultivat, de rafinată imagistică barocă, Arcadie Suceveanu s-ar fi „rătăcit" – zic

unii – în *ceața manieristă*; alții (Emilian Galaicu-Păun, de pildă, care, la ceva vreme, a retractat spusele/scrisele) cred că Suceveanu „plutește la întâmplare în spațiul poeziei românești"! Nici vorbă, poetul de la Suceveni, încă neprețuit la adevărata-i statură axiologică, nu târăște, legată de picior, „ghiuleaua vorbelor goale" (v. *En attendant Godot*). Prevenit că poezia îi „va mânca inima", Arcadie Suceveanu trăiește incandescent, fără retorisme grohăitoare, această idilă fatală.

„POETUL-PASĂRE": ION VATAMANU

„Poezia – acest surghiun luminos."

Fiindcă s-a ivit pe lume în Costicenii Bucovinei (n. la 1 mai 1937) și a sfârșit la Chișinău (9 august 1993), Ion Vatamanu este considerat *un poet basarabeano-bucovinean*. Aprecierea îi aparține lui Mihai Cimpoi, semnatarul unui blindat studiu consacrat celui care, în 1944, a fost martorul unui gest uluitor: frontiera care a sfâșiat Bucovina a apărut chiar în grădina casei părintești! Zdruncinat, el își va așeza poezia, la propriu și la figurat, sub semnul „refuzului frontierei" (vezi Mihai Cimpoi: *Portret* – Ion Vatamanu, în „Glasul Bucovinei", nr. 3/1994, p. 100 – 108). Mai semnalăm că ultimul volum (antum) al poetului, devenit – din 1990 – deputat, era intitulat, parcă premonitoriu, *Atât de mult al pământului*. Tânjind după întreg și deplinătate, Ion Vatamanu, cel care absolvise în 1960 Universitatea din Chișinău și devenise chiar, în 1973, șef de laborator la Institutul de Chimie, visa, nevindecat, satul blagian, înțelegând ținutul natal ca o „grădină aleasă". De unde, inevitabil, și accentele neopașoptiste, patetismul împins spre rolul de *poeta vates*, mai cu seamă în ultima plachetă. Sub impactul întâmplărilor care i-au șocat și vitregit copilăria, Vatamanu „mărturisește", în lirica sa, *o fisură ontologică*. Iar *Pasărea-Eu*, poemul său emblematic, sugerează această polarizare, „pasărea venirii" și „pasărea plecării" adăpostindu-se în același suflet hăituit, ars de neliniști și chemări, ispitit de ultimul refugiu. Fiindcă, „motivul mioritic al predestinării", observa M. Cimpoi, s-a infiltrat în lirica sa.

În pofida debutului insurgent (Vatamanu cuteza, în 1962, când tipărea *Primii fulgi,* volum prefațat de N. Costenco, să atace versul liber), poetul intră pe făgașul „liniștii cuvintelor" (*înființătoare* de armonie; a se vedea în acest sens și volumul de eseuri *Viața cuvântului*, 1980). Mai mult, în sufletul fiecăruia sălășluiește o pasăre, eliberând poezia; iar existența se supune „acestui cânt de pasăre".

Cercetându-i cartea de vizită, vom putea constata că Vatamanu a scris (și a publicat) mult; vreo 12 titluri, după socoteala noastră. Dincolo de palmares, deslușim strădania tenace, sub bolta unei *metafore-cheie* (poetul-pasăre) de a stinge contrariile într-o tăcere care, îndatorată principiului orfic, naște *cântecul unic*. Iată suprema năzuință a poetului: *liniștea*.

Înțelegând că izvorul cântecului rămâne viața, „ierbile cu suflet viu", starea de vis, poetul vrea să rupă „rugina cercurilor" care îl încătușează; ar vrea, în numele tinereții biruitoare, să asculte glasul păsării („ce poartă-o suferință"), luptând cu „elogiata forță". Ruptura despre care am pomenit îl tensionează însă (v. *Cântecul de sâmbătă*), înțelegând că viața și moartea convietuiesc; logodit cu

o stea, poetul vrea să audă glasul *fundamental* al suferinței; doar așa poate atinge rostul înalt al creației, identificându-se cu acest *cântec pur*. Nevoia de împlinire îl macină și acest „fragmentarism", saturat de sensuri, desfășoară o viziune amplă, mozaicată, urcând capricios spre *stările esențiale*, revărsate într-o deltă a trăirilor, întinsă de la reacția imediată (cu nerv publicistic) la cea rafinată, cutreierată de „iluminații". Și, din nou, spre erupțiile tribuniste, poetul devenind „purtătorul de voce" al renașterii basarabenilor, regenerării românismului. De altfel, descătușările confesive în ritm amplu, precipitat totuși, erau anunțate chiar de Vatamanu: „Îi port în buzunar pe Whitman (din care a și tradus – n.n.), pe Maiakovski". Încrezător, ușor propagandistic, în destinul Omului, cu fruntea rezemată de „umărul Soarelui", poetul energizează verbul, propulsându-l; în replică, după ora sărbătorească, vin învolburările (pasărea bună și cea rea având un singur „cuib"); desfășurându-se ciclic, ca o mărturisire discontinuă, asaltată de fluctuații, depoziția poetului care vrea să vadă cu inima, amestecă întâmplări și vârste în aceste „radiografii" ale clipelor. Spovedania sa, trasă într-un sinuos „portret al trăirilor", constată că „din istorie scoatem năvoadele pline"; pierzându-și inocența, poezia – asemenea „liliacului speriat" – își caută axa („nădejdea și visul") și devine rugă ori „zeamă de cântec". Dacă „înălțarea mărului aduce sărbătoarea în ochi", întoarcerea la izvoare o permanentizează. Doar că „monologul nisipului" rămâne o amenințare iar „nădejdea lumii în viață" un reazem pentru acest convulsionat sfârșit de mileniu în care poetul, cumva docil, rabdă „replica lutului". Trecând pragul bucuriilor elementare, el aspiră la plinătate sufletească; așterne un desen fumegos (precum conturul unui gând hieratic, în mișcare) și adună acolo bucuriile clipei: „anotimpul prunului" și tainicele flori, aerul „bun de mângâiat o lume-ntreagă" și, negreșit, iubirea „până la capăt". Monologic și, pe alocuri, baladesc, poetul cultivă un *fragmentarism* în care unii au văzut, imediat, emblema modernității. Dar credincios rădăcinilor (rurale), cinstind statornicia sufletului și, pe de altă parte, iubind zborul (liber), Vatamanu încearcă o învăluire interogativă pentru a palpa esențele; pentru a găsi o cale de acces spre *starea poetică* (permanentizată), văzută – deopotrivă – ca spor cognitiv și câmp emotiv. În această „scară de trăiri", frisonată de ceea ce poetul denumea „perindare imaginativă", definirea ideii, țintuirea ei (vremelnică și părelnică) naște un cuplu antagonic, polarizând ființa. Atras de refacerea „legăturilor", dezghiocând miezul filozofic al lumii, poetul cade în netratabila *îngândurare*. El, o structură monologică, e chemat să înfrunte „cântecul de plumb" al privighetorii, după cum, compensativ, omul de știință se refugiază în zonele afectului. Rămâne atunci, salvator, spațiul satului, acolo unde „nu-i loc pentru umbre", hrănind o subterană înverșunare etică.

Lectura poeziilor lui Ion Vatamanu cheamă în sprijin eseistica sa. Poetul a ținut să se explice, chiar redundant, oferind exegeților – de azi și de mâine – lămuriri, ținând de un veritabil program, închegând o viziune poetică. „Whitmanian" la start, el încarcă „fragmentarismul" cu o înlănțuire nestrunită de trăiri, forțând ruperile de ritm ori parantezele epice. Această suverană ciclicitate (precum în *De ziua frunzei*, 1977) „corectează" visata dezmărginire și orgoliul orb al sevelor tinere, înțelegând – printr-un paralelism în cadențe folclorice, nu totdeauna scutit de stângăcii – destinul frunzei, aptă „să tot nască vieți din moarte". Nici

fragmentele „baladeşti", împinse în hiperbolă şi arhetipal, din *Măslinul oglindit* (1983), în care un Gheorghe e aşezat pe „tronul planetei" iar rănile memoriei („de pe două margini de război") sângerează încă, nu scapă de nămolul prozastic. Dar, indiscutabil, Sufletul *Păsării-Eu* (adică Poetul) încape o lume şi Zborul Ideii, ţintind azurul, chiar dacă se livrează parţial, secvenţial, se înscrie unui flux. Un „cânt de pasăre" leagă insurgenţa începuturilor cu disciplina (liniştea) maturităţii. Era, oare, în ultima fază, Vatamanu un poet cuminţit, ascultând lucrarea tainică a Poeziei, domolind tensiunea perechilor antinomice? Zbuciumul şi reveria coabitează după cum tribunul şi „copilul regăsit" nu de podoaba rimei au nevoie în vremuri apocaliptice, doldora de momeli şi minciuni – ne previne, binevoitor, poetul. Somaţiile clipei nu par a se împăca cu o conştiinţă artizanală. Dorind a vedea „cu inima", Ion Vatamanu trezeşte „nădejdea lumii la viaţă", iubind, repet, cântecul, zborul liber. Chiar dacă fixează o tipologie, cinstind, în ecou baladesc, „legea sapei", în *Cântecul de duminică al păsării* poetul ne anunţă răspicat: „E vorba de suflet / Căci trupul e-n afara insomniei mele".

Chimist de profesie, cum spuneam (semnând peste 150 de lucrări în domeniu, inclusiv un doctorat în 1971 la Lvov), Ion Vatamanu venea în poezie dintr-o „lume grea de formule ce-ascunde în poală materia trăită". El a făcut figură de reformator şi oficialităţile l-au suspectat pentru mesajul subversiv al textelor. Militantismul său a erupt îndeosebi între 1987–1991, poeziile bucurându-se de o largă audienţă (vezi *Celor ce pun graiul la vot, Un popor de felul nostru* ş.a.), ocupându-se şi de ziarul „Glasul" (ziar în grafie latină, primul număr fiind tipărit în februarie 1989 în Letonia). În selecţia lui Arcadie Suceveanu apărea la Editura Litera, în anul 2000, o antologie care relua titlul volumului scos în 1987, cu o prefaţă aparţinând lui Mihai Cimpoi: *Nimic nu-i zero*. Poetul ni se dezvăluie ca un suflet duios, doritor să vadă „cu inima". Nu întâmplător un volum din 1989, adunând tablete şi comentarii eseistice pe tematică larg-culturală, era aşa botezat: *A vedea cu inima*. Observăm că interesul pentru baladesc s-a revitalizat, sondele în rural conferind o aură mitică unei cronistici altminteri pedestră şi confirmând un vechi diagnostic, rostit de N. Costenco chiar la debut, notând că acest lirism se mişcă „în limitele unei biografii".

Dispărut prematur, poetul-publicist era încrezător în cuvintele limbii, „poruncite" de mama, „demne şi stăpâne"; după cum la fel de încrezător era în misia şi dăinuirea sa: „căci eu de-acolo, din vecie, / mai am a spune şi a scrie". Militant, tăios, invocând „reazemul de ţărână", îmbărbătând mulţimile, verbul lui Vatamanu se vrea „bântuit de focuri vii", trezind „cântecul în păsări". Evident şi Ion Vatamanu a trecut prin tortura cenzorilor, cu celebrele discuţii tovărăşeşti la *Glavlit* pentru a elimina cuvintele „periculoase". „Neam harnic" devenea, de pildă, în urma unor astfel de indicaţii, „sat harnic", volumul *De pe două margini de război* n-a mai apărut chiar dacă, peste un an (1983), văduvit de douăzeci de texte şi de ilustraţiile lui Igor Vieru se ivea *Măslinul oglindit*. Dar zbuciumatul poet ştia că „în aceeaşi cântare" se luptă viaţa cu moartea şi că abia durerea „îl face poet". Cercetând acolada unei vieţi desluşim nădejdile şi visele care l-au cotropit, crezul care i-a confiscat fiinţa: „Dar avem morminte pline / Şi un grai ca să nu tacă" (vezi *Noi*). Pentru cel convins că mai are „un pic de veac", poezia rămâne „un surghiun luminos".

NICOLAE SPĂTARU ŞI „APOCALIPSA AMÂNATĂ"

„Lumânarea visului e pe sfârşite."

După ce, dezinvolt, a comis cândva parodii „de catifea", Nicolae Spătaru, un bărbat chipeş, cu înfăţişare haiducească şi suflet candid, jonglând cu „suave cuvinte" înscenează acum o reprezentaţie cu iz apocaliptic, fireşte în cheie postmodernistă, cum sesiza Mihai Cimpoi.

Poemele bucovineanului venit din ţinutul Herţei (n. 13 ianuarie 1961, în Humărie-Horbova), aşezat de ani buni la Chişinău, îngână o „melodie gri". S-ar zice că irosirea şi inutilitatea, potopul de regrete şi „vise înghеţate", ferestrele „zidite" şi ceasul hămesit, în fine „tobele de nisip" vin să confirme o intenţie repetat declarată şi asumată: „să tragi apocalipsa peste lume" – iată vrerea talentatului optzecist transprutean. În pofida robusteţii şi contrazicându-şi vârsta, poetul se dovedeşte un vulnerabil, un ins bântuit – în miezul fiinţei – de melancolii grele. Platoşa e fisurată şi el, bolborosindu-şi poemele (cum, deloc sfielnic, mărturiseşte), îşi buchiseşte tinereţea şi îşi redescoperă trecutul (inventându-l), aflând în moarte „un prieten devotat". Contextualizând derizoriul (dar la nivelul unei viziuni despre lume), Nicolae Spătaru locuieşte „în hăul unui fir de nisip". Poetul, tânjitor, îşi uită viitorul, dar află, în poemele de dragoste, legitimaţia salvatoare, chiar dacă şi iubita pare „de nisip". Încât, măcinat de îndoieli şi asaltat de nelinişti, poetul – bun cunoscător al pulsului poeziei noastre – îşi croieşte fără complexe, fără ezitări, fără a îmbrăca „haina ratatului" *un destin* chiar în interiorul ei. El se „destramă" trecând în albul foii şi constată că prietenii „sunt departe". Tristeţea (orgolioasă) trece peste lume, rugina se înstăpâneşte, singurătatea îi dă târcoale, uitând de „zeii iubitori", izgoniţi din mit. Recapitulându-şi existenţa invocă un „capitol burdușit cu regrete"; „rănile şi gloanţele din tinereţe" revin obsesiv într-un decor auster, cu străzi pustii şi ceasornice defecte, scoţând visele „la licitaţie". Evident că „haosul dintre milenii" îi procură, imperativ, „abonamente pentru apocalipsă" încât până şi Bacovia „abia de-ar putea înţelege / tristeţea acestei nopţi".

Nicolae Spătaru a absolvit Facultatea cernăuţeană de Filologie; dar iute, spuneam, s-a „retras" la Chişinău, unde, în 1992, va şi debuta editorial, publicând la Editura Hyperion un delicat volum, cu un titlu de invidiat: *Întoarcerea zeilor*. Din păcate, evoluţia evenimentelor a îndepărtat perspectiva şi „vestea cea mare" (trecând „din gură în gură / ca o rugăciune") nu s-a împlinit din moment ce un Parlament iresponsabil s-a grăbit să legifereze „limba moldovenească". Poetul, ca şi confraţii săi, de altminteri, adunaţi „lângă rugul speranţei", încă nădăjduiesc că ziua făgăduită va sosi. El are răbdare din moment ce a aşteptat 13 ani de la debut (în „Zorile Bucovinei", 1979) pentru a-şi aduna, sârguincios, versurile într-o carte. O carte care vine să demonstreze că „viaţa şi de la mine începe" (cum, orgolios, susţine). Şi în care regăsirea propriei identităţi este matca trebuitoare, adunând afluenţii lirici. Fiinţa noastră regenerată înţelege că zeii sunt strămoşii care s-au „trezit" şi se întorc acasă, înfiripând „un nou Val Traian". Această *imagine-simbol*, observa Arcadie Suceveanu, este emblematică pentru întregul volum, încă înfeudat, pe alocuri, clişeelor şi respirând, câteodată, un aer

încărcat de vetustețe. Lărgindu-şi claviatura percepției, sincronizându-se pulsului liric al generației, N. Spătaru îşi pregătea saltul. Şi Vasile Gârneț, în câteva rânduri însoțitoare (vezi „Contrafort", iunie 1995, p. 7), prezentându-i un grupaj, credea în *schimbarea la față* a poetului, înclinat programatic spre deconstrucție şi fragment într-un discurs colocvial pe alocuri, plonjând în cotidian. Chiar dacă poetul ne asigura că propria-i viață este „ca o concepție / de fotograf / amator" ultimele texte sunt mult mai „supravegheate". Iar *Ion şi alte revoluții* (Editura Hyperion, 1996), în pofida titlului comercial e scris în prelungirea aceloraşi nostalgii, stenografiind cotidianul şi lăsând deschisă „uşa poemului" (vezi *poem non stop*). Ca şi *noaptea când soclurile îşi recrutează noile glorii* (1998) sau *tristețea recită din Rilke* (2000), volume care vin să confirme că poetul, sedus (uneori) de recuzita soresciană, agreează baia în cotidian şi jocurile intertextualității. Iar tristețea care îl împresoară („toate lucrurile-s tivite / de nimbul tristeții") are un remediu: visele şi dorurile sale reprimate amenință să dea în floare, anunțând „timpul poemului".

VASILE LEVIȚCHI

Poet, prozator, publicist, eseist, traducător.

S-a născut la 15 noiembrie 1921, în satul Carapciu-pe Siret, nordul Bucovinei. A urmat studiile la Şcoala Pedagogică din Cernăuți, după care a absolvit Institutul Pedagogic „Alecu Russo" din Bălți.

A fost profesor, director de şcoală, conferențiar universitar, redactor-şef al ziarului „Zorile Bucovinei", unica publicație românească ce apărea la Cernăuți până în 1990, îndrumătorul Cenaclului literar „Mihai Eminescu" de la Universitatea din Cernăuți, traducător.

A debutat, în 1957, în diverse periodice din Moldova şi Ucraina.

A scris şi a editat mai multe cărți de poezie: *Versuri* (1959), *Grâu şi cântec* (1962), *Poezii* (1963), *Mărturisiri în drum* (1966), *La izvoarele Siretului* (1968), *Inima iarăşi* (1972), *Întârziere de-o viață* (1982), *Se destrăma o noapte albă* (1989), *Adaos la cartea de vise* (1989), *Cerul încă nesfârâmat* (1996), *Punte spre un mal inexistent* (1997), precum şi volumul de publicistică *Multe trec pe dinainte* (2001).

A colaborat la diverse publicații din Ucraina, Republica Moldova şi România cu studii şi articole, schițe, note, comentarii, interviuri, tablete.

În calitatea sa de traducător a realizat transpuneri excelente din limbile rusă şi ucraineană.

Printre cele mai reuşite romane traduse de Vasile Levițchi se numără *Învierea* de Lev Tolstoi, *Pădurea rusească* de Leonid Leonov, *Drumul pătimirilor* de Lev Tolstoi, *Eterna chemare* de Anatolii Ivanov, *Trec în stoluri lebede* şi *Serile*

darnice ale colindelor de Mihailo Stelmah, *Pământ* de Olga Kobyleanska, povestiri de Marko Ceremşina, *Martin Iden* de Jack London şi multe altele.

Un veşmânt ales în traducerea lui Vasile Levițchi l-au căpătat poeziile lui Iurii Fedkovici, Ivan Franko, Pavlo Grabovski, Lesea Ucrainca, Volodymyr Sosiura, Andrei Malîşko, Dmitro Pavliciko şi a altor mari poeți ucraineni.

Despre valoarea şi importanța creației sale au scris mai toți scriitorii bucovineni: Grigore Bostan, Arcadie Suceveanu, Mircea Lutic, Ştefan Hostiuc, Grigore Crigan, Vasile Tărâțeanu, Ilie T. Zegrea, Simion Gociu, Nicolae Bileţchi, Dumitru Apetri, precum şi renumiții critici literari Mihai Cimpoi şi Adrian Dinu Rachieru, Ion Ciocanu şi mulți alții.

Versurile lui Vasile Levițchi au fost traduse în limbile ucraineană şi rusă.

Vasile Levițchi s-a stins din viață la 21 octombrie 1997, la Chişinău.

În volumul al doilea de *Critice* (*Centrul şi marginea*), ilustrul critic literar Mihai Cimpoi, cu precizia definițiilor, judecăților sale de valoare, a menționat că Vasile Levițchi „este omul emblematic al nordului Bucovinei", „poet şi apostol cultural care a făcut figură de iluminist, de om de renaştere într-o perioadă de vitregie pentru cultura română din această parte de țară înstrăinată".

VASILE LEVIȚCHI

Poezii

MAI TÂRZIU CU O VIAȚĂ

Teama că întârzii vine târziu,
Nisip de aur clipele curg în risipă.
Plătită cu ani de zbucium pustiu
Întârzierea de-o clipă.

Graba că-ntârzii te prinde oricum
Ca o hienă domestică să te devore.
Deşeuri de viață zvârlite în drum
Prea târziile tale zile şi ore.

S-ar grăbi morții la judecată –
Întârzie trâmbița ce-i va trezi.
Grăbită şi roata mereu inventată.
Sisif întârzie la schimbul de zi.

Îți cântă norocul. Cântă, nu iartă...
N-a fost să fie...Vechiul refren.
La marea-ntâlnire cu propria soartă
Întârzii stupid, cum întârzii la tren.

O şansă-n momentul pornirii, supremul,
Să te prinzi de o bară, de-o scară...
Întârziere de-o viață la trenul
Ce nici n-o să plece vreodată din gară.

(15 septembrie 1971)

MIRAJ

Hoinar pe țărm și-atât de fără tine,
Rămân în trei cu noaptea și cu marea,
Cu ele mi-e adâncă-nsingurarea,
În valuri simt neliniștea cum vine.

Din ceruri și din ape. Noaptea, marea
Prin neguri se-ntâlnesc de taină pline
Și încercând frământul să-mi aline,
Își trec prin mine calme tulburarea.

Nocturn preludiu zilei însorite
Sclipirilor din faptul dimineții,
Mâhnirea de pe față să mi-o spele,

Când chipul tău ivit pe negândite,
În zori, pe mal, va da lumină vieții
Și greu fior neliniștilor mele.

(iunie 1974)

VALEA COSMINULUI

Drum dulce coboară spre Valea din vremi – unde apun
Vechii stejari – doar unul mai e undeva-n partea stângă –
Drum spre o vale a plângerii după graiul străbun...
Cine-a rămas? Cine mai știe să-l plângă?

Pe valea trecerii dinspre neuitatele cronici sfinte
Graiul nostru au cine mai știe să-l treacă
Spre valea adusă la necreștinescul botez ce minte?
Spre valea fără stejari, bogata vale săracă...

Prin Codrii Cosminului umblă un vaier metalic tăios,
Fierăstraiele „Drujba" ne mușcă adânc din tulpină,
Drujbiștii funcționează cu votcă, la răgaz, pe jos,
Stejarii trec din istorie în fum albăstriu de benzină.

Puținele ciute rămase în rarişti prind în nările lor
Ars praful de pușcă și izul tabac de nacealnic,
Viață cu treceri trăite în icnetul sec de topor –
Iartă-mă, Valea Cosminului, pentru veacul acesta prădalnic.

Te golesc nişte răi, te fură nemernicii,
Fac ravagii cu plan să ne piardă ecoul stinselor vremi,
Caută-n Codrii Cosminului loc bun pentru o gunoişte
Să-ncapă scursura întregii întinderi de care te temi.

Zumzăie nu albini, ci lanţul cu dinţi tăietori – fierăstraie
Ca-n iarna dezmăţului se tot vânează şi-n toiul verii,
Nomadă şi lacomă-i pravila dată să ne despoaie
Şi veacul ateu nu aude ţipătul lung al durerii.

Vale a Cosminului,
Ţi se fură cuvintele, ca nimeni să nu le mai ştie,
Ţi se dă dezrobirea de tine, o ai ca un jug pe grumaji...
Seminţie a Cosminului, adună-ţi trecutul şi ţine-te vie
În ciuda acestui cumplit braconaj!

(iunie 1990)

ION VATAMANU

Poet, eseist, traducător, om de ştiinţă.

S-a născut la 1 mai 1937 în satul Costiceni, regiunea Cernăuţi.

După terminarea Universităţii de Stat din Chişinău, Facultatea de Chimie, a lucrat trei decenii la Academia de Ştiinţe a Moldovei, dintre care douăzeci de ani a condus laboratorul de electrochimie. Doctor în chimie, autor de brevete, monografii şi articole de specialitate.

A debutat editorial cu volumul de versuri *Primii fulgi* (1962).

A editat 26 de cărţi.

Cele mai reprezentative: *De ziua frunzei* (1977), *Viaţa cuvântului* (1980), *Iubire de tine* (1981), *Măslinul oglindit* (1983), *Nimic nu-i zero* (1987), *Atât de mult al pământului* (1990), *A vedea cu inima* (1991).

Pentru copii a scos de sub tipar cărţile: *Teiul* (1980), *Aventurile lui Atomică* (1966; 1981), *Izvoraş cu ochii verzi* (1989) ş. a.

Traduceri: *Cântec despre mine însumi* de Walt Whitman, *Între creste de munţi* de Robert Frost, *Umbra lui Homer*, poeţi elini, *Poezia negrilor africani* de Ianis Rainis, *Adie vânt, cântec popular în cinci acte* ş. a.

Poeziile lui Ion Vatamanu au fost traduse în limbile rusă, ucraineană, bielorusă, lituaniană, letonă, georgiană, armeană ş. a.

În ultimii ani de viaţă a fost redactor-şef adjunct la săptămânalul „Glasul", redactor-şef la revista „Columna", deputat în Parlamentul Republicii Moldova, preşedintele Comisiei pentru Cultură şi Culte a Parlamentului. În această calitate, elaborează proiectul ansamblului monastic „Căpriana".

Devine membru de onoare al Societății culturale bisericești „Mitropolitul Varlaam". I se conferă titlul onorific „Maestru al literaturii". I se acordă diploma Ligii Culturale pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni, medalia „Mihai Eminescu" post-mortem.

S-a stins din viață la 9 august 1993.

Despre creația lui Ion Vatamanu au scris Mihai Cimpoi, Ion Ciocanu, Eliza Botezatu, Tudor Palladi, Mihai Morăraș, Adrian Dinu Rachieru, Teodor Codreanu, Ioan Alexandru, Nicolae Dabija, Grigore Vieru, Leo Butnaru, Anatol Ciocanu, Vitalie Tulnic, Alexandru Gromov, Victor Teleucă, Dumitru Batâr, Emilian Galaicu-Păun, Andrei Strâmbeanu ș.a.

ION VATAMANU

Poezii

Poeților din Bucovina se dedică...

Scriu poeții, râd și plâng,
Pe vioare de lumină,
Nu le-ajung sub pleoape lacrimi,
Fiindcă n-au o Bucovină.
Nu le-ajunge bucuria,
Când pe strună se înclină,
Că se rupe-n ochii celui
Care are-o Bucovină.
Se topește-n focul milei,
În Carpații către seară,
N-au poeții Bucovinei
Altă strună de vioară,
Niște drumuri la părinți
Ce-aduc baștina la sate,
Sorb izvorul și se spală
Cu-a lui albă jumătate,
Pe cea neagră o privesc,
Cum întunecă și strânge
A lor inimă în scoabe,
A lor limbă, al lor sânge,
A lor viață, cum adună
Amintiri de altădată
Jumătate-i apă vie,
Jumătate-i apă moartă.
Și ce clopot, și ce dangăt,
Și ce baștină-ntristată
Jumătate-i apă vie,
Jumătate-i apă moartă.

CUVÂNT

Mi-i cuvântul bun
În ziua bună-a gurii.
Un ecou străbun
La vocile pădurii.

Mi-i cuvântul clar
În clarul nopții pline,
Înveșnicitul dar
Al zărilor senine.

Mi-i cuvântul greu
În clipa grea a țării,
Când chem în Dumnezeu
Văzduhul ușurării.

Mi-i cuvântul plin
În împlinită clipă,
Pe buzele de crin
Cuvântul mi-i aripă...

ÎȚI MAI ADUCI AMINTE

Avea să se termine
O seară lungă-n toamna cea târzie,
Când idealul tău – o păpădie,
Al meu – tristețea stelei de pe cer.

Și ne-am certat, deși,
N-au fost prilejuri pentru ceartă,
Dar firea omului nu iartă,
Când unul spune „da", iar altul – „nu".

De-atunci destulă vreme,
Și-atâtea-n noi nechibzuite,
Că eu nici nu-mi aduc aminte,
De ce triștețe ți-am vorbit.

PĂMÂNTUL, CARE-L TRĂIESC

Pământul, care-l trăiesc,
Seamănă cu însuşi Dumnezeu...
Cerul pământului meu e altfel de cer,
Degetele străbunilor stau amprentate
Pe-un disc imens de fier...
Apele pământului meu,
Ca visele-n trup,
Au durere,
Cine bea din aceste fântâni,
Bea înviere...
Serile pământului meu
Gândesc în boltă
Luceferi şi steme,
Serile pământului meu
Nu-s numai vreme...
Amiezile pământului meu
Albastre scânteiază în zenit
Înflăcărate livezi,
Cine intră-n aceste cununi,
Are sete de-amiezi...

Zorii pământului meu
Încep cu râsete de sfinţi,
Precum copiii încep
Din părinţi...
Pământul, care-l trăiesc,
Seamănă cu însuşi Dumnezeu,
Şi-l cobor aici pe pământ,
În mijlocul numelui meu...

RUGA UNUI BASARABEAN LA PUTNA

M-apropie, o, Doamne, de drumul meu al meu,
Cel unic, neumblat, a gândului strigare,
A simţului rostire, când se-mplineşte neamul
Printre vicleni la masa-ntrebătoare.
Au fost în ţară timpuri ce au născut eroi.
Azi moartea se ascunde cu sicriu-n piatră,
La mănăstire toaca întoarce jurăminte,
Asprimi din alte dăţi ce-acum nu ne mai iartă.
Dezbinat copacul în creangă urcă răni
Pe ziduri curge-o miere ce-o linge-nstrăinatul,

N-au fraţii ce vorbi şi tac aceeaşi limbă,
Şi nu se recunoaşte nici unul şi nici altul.
Nu mă lipsi, tu lasă-mi lacrima s-o plâng,
Să scot din trup durerea pe-o albie ce-o cere,
Repune celui orb lumini în ochii seci,
Căci pâinea ce-o râvneşti îi poate fi vedere.
Precum nu-i cerul tău o haină din bucăţi,
Pământului nu da această nedreptate,
De ce să-ţi fie rob acel care-ţi vorbeşte
În ruga de la Putna cerându-ţi libertate?
Sunt pedepsit destul şi nu ştiu pentru ce
Ai lăsat în lume un râu şi o pădure
Şi pradă pentru lupi, şi iezi, şi căprioare,
Dacă mi-ai pus de pază streini ca să mă fure?
Bogat n-am fost nicicând, dar sărăcit mereu,
Acesta-i stropul gurii, şi mierea, şi pelinul,
Pe toţi i-ai ascultat, o, Doamne,-n mila ta,
Găseşte ocrotire şi-mi apără destinul.

* * *

În istoria cu popoare
Când trec fila înapoi,
Găseşti tomul plin de răi
Ce şi azi sunt printre noi.

Fierbe bronzul, solul antic,
Piatra, fierul de cruzime,
Nu vă-ntreceţi cu răimea,
Rău de răi în adâncime.

Înrăindu-vă-nrăiţi
Soarele din cerul frunţii
Pierdeţi lacul şi pădurea,
Vă înstrăinează munţii.

Ce-aţi cerut odată mării
N-o s-aveţi cu chip de fiară,
Vi s-o-nchide-n luturi apa
Şi de foc a voastră ţară.

Deşteptaţi-vă dar pieptul,
Demnităţii faceţi cale,
Firea graiului v-aducă,
Vă unească-n ale sale,

Voi dreptăţii găsiţi crezul
Adevărului slujire –
Jalnic omul şi mormântul
Celui mort de înrăire.

„DOUĂ CULTURI"

Dar ce o mai fi însemnat pentru noi şi astfel de noţiuni ca „ultimul timp" sau „cultură", nesăbuitele noastre polemici despre noi înşine, cine am fost, cine suntem, de unde venim şi dacă dorim să avansăm în adevărul nostru istoric?

Doamne, „roata morii se-nvârteşte" – iată ce ne place să constatăm, şi ne încântă mai ales când „se-nvârteşte" în gol, căci, cum i se toarnă grăunţii se şi opreşte cu siguranţă şi dubiu. Cine ne-a injectat aşa de barbar sufletele cu orice fel de mixtură ca să nu ne mai putem lecui de nedumerire şi falsitate? A vorbi astăzi iarăşi de două culturi înseamnă a nu recunoaşte în trecut existenţa Imperiului Roman, a pune la îndoială victoriile lui Traian şi înfrângerea lui Decebal, înseamnă că veşnic va exista în lumea aceasta doar comerţul anului 1812 şi spiritele de frică din ajunul stalinistului an 1937, sau, ce e şi mai scârbos – permanenta noastră rugă mincinoasă în faţa icoanei creştineşti a neamului roman.

Ameţiţi, cumva, de vitrege împrejurări, noi înşine ne punem capul în jugul interminabilelor polemici şi mofturi, pentru a demonstra lumii că nu degeaba suntem pe faţa pământului, ci „muncim cu râvnă la elucidarea fiinţei noastre".

Cine se încumetă să croiască două culturi din una singură, de ce n-ar merge şi mai departe să tot croiască şi trei, şi patru ş.a.m.d. pe principiul de regiuni şi dialecte, pe judeţe şi comune, pe acoperişuri şi hogeaguri, amuzându-se de cum se urcă spre ceruri fumurile negre ale ingenioaselor ipoteze. De ce să ne-o facă alţii, când noi înşine ne-o facem, cârpind culturii puţină politică, mai ales conformism, puţin piper balcanic în două cu concentrate basarabene, puţin vânt transnistrean cu iz de stepă de Sud? Poftim, serviţi din noua cultură! Îi lipseşte doar sarea pământului, dar asta nu înseamnă că flămânzii nu o pot sorbi şi fără de sare. Principalul în afacerea aceasta nu e că noi înşine avem a înfuleca semifabricatele, ci că tot noi le şi zămislim.

Domnii mei, mai ales acei din ultimul timp şi de pe piscul confuz al celor „două culturi", vă jur că nu-l pot concepe pe Mihai Eminescu decât într-un singur chip.

NICOLAE SPĂTARU

S-a născut la 13 ianuarie 1961 în comuna Horbova, ținutul Herța (fostul județ Dorohoi), azi Ucraina, într-o familie de țărani.

În perioada anilor 1968 – 1978 a urmat Școala medie din satul natal după care și-a continuat studiile (1978 – 1983) la Facultatea de Filologie a Universității din Cernăuți.

A lucrat în mai multe locuri, îndeplinind diverse funcții: metodist (Universitatea din Moldova, 1983–1986); colaborator științific superior, șef de secție (Muzeul Literaturii Române „M. Kogălniceanu" din Chișinău, 1986 – 1991); director (Compania editorială „Nend-Edit", Chișinău, 1991–2000); consilier (Uniunea Scriitorilor din Moldova, 2000); șef de secție (Muzeul Literaturii Române „M. Kogălniceanu" din Chișinău, 2001); administrator (Societatea „Nend-Edit", din anul 2003); redactor (revista „Contrafort", din anul 2001).

A colaborat la revistele: „Convorbiri literare", „Familia", „Contrafort", „Astra", „Septentrion literar" (Cernăuți), „Plai Românesc" (Cernăuți), „Glasul Bucovinei", „Poezia", „Tomis", „Basarabia", „Noi", „Limba Română", „România km 0", „Bucovina literară", „Neamul Românesc", „Lteratur und Kritic" (Salzburg, Austria), „Confluențe" ș.a.

Poeziile lui Nicolae Spătaru au fost incluse în diverse culegeri colective, printre care amintim: *Dintre sute de catarge* (Editura Literatura Artistică), Chișinău, 1984; *Poeți din Bucovina*, (Editura Helicon, Timișoara, 1996); *Echos poétiques de Bessarabie* (Editura Știința, Chișinău, 1998); *Voix de Bucovine* (Editura Presa Universitară Română, Timișoara, 1999); *Voices of Bukowina* (Editura Presa Universitară Română, Timișoara, 1999); *Eterna iubire* (Editura

Biodova & Cronica română, Bucureşti, 1999); *Metafore româneşti din Basarabia*, vol. I (1998), II (2000) (Editura Cronica, Iaşi); *Ars amandi* (Editura Fundaţiei Culturale Române, 2002).

Nicolae Spătaru a debutat ca poet în ziarul „Zorile Bucovinei" în 1979; iar editorial în culegerea *Dintre sute de catarge* (volum colectiv), Editura Literatura Artistică, Chişinău, 1984.

A scris şi editat următoarele culegeri de poezie: *Întoarcerea zeilor*, poeme (cu o prefaţă de Arcadie Suceveanu), Editura Hyperion, Chişinău, 1992; *Ion şi alte revoluţii*, poeme, Editura Hyperion, Chişinău, 1996; *Noaptea când soclurile îşi recrutează noile glorii*, poeme (cu o postfaţă de Adrian Dinu Rachieru), Editura Junimea, Iaşi, 1998; *Tristeţea recită din Rilke,* poeme, Editura Augusta, Timişoara, 2000; *Cifrele în spectacol*, poezii pentru copii, Editura Prut-Internaţional, Chişinău, 2005; *O zi plină de surprize,* poezii pentru copii, Editura Prut-Internaţional, Chişinău, 2006.

Poezii semnate de Nicolae Spătaru au fost traduse în limbile franceză, engleză, spaniolă, germană, rusă.

Pentru activitatea sa literară Nicolae Spătaru a fost menţionat cu Premiul pentru debut al Salonului Naţional de Carte, Chişinău, 1993; Premiul pentru poezie al Uniunii Scriitorilor din Moldova, pentru volumul de poeme *Noaptea când soclurile îşi recrutează noile glorii,* 1998; Premiul pentru literatură al Fundaţiei Culturale Române pe anul 1998 şi Premiul Salonului Internaţional de carte pentru copii, Chişinău, 2005.

NICOLAE SPĂTARU

Poezii

sunt doar în trecere

sunt doar în trecere te scuzi în fața pietrelor
și tăcerea lor indulgentă pare pentru moment să-ți facă bine
sunt doar în trecere îmi beau cafeaua îmi sărut iubita
îmi notez în grabă câteva gânduri și gata plec
sunt doar în trecere
sădesc acest pom îmi mângâi copilul și gata
sunt doar în trecere (nu se vede?!)
îmi fumez țigara și-aș dori (dacă se poate)
să-mi trăiesc iluzia până la capăt
pentru că este iluzia mea
uitați-vă ce mult s-a atașat de mine
rămasă singură sunt sigur că se va pierde
și e păcat
așa le spui pietrelor

poarta cerșetorilor

uită-te ți se spune la poarta ta așteaptă un cerșetor
uită-te sunt deja doi trei patru câteva zeci
uită-te mă uit spui dar nu văd pe nimeni
cum nu vezi? nu văd!
și nici poarta n-o vezi?
văd o poartă dar nu este a mea
vedeți că nu seamănă cu mine
poarta mea se află în interiorul meu
poarta despre care îmi vorbiți este a lor a cerșetorilor
observați cât de mult seamănă cu ei
este sigur poarta lor ambulantă
de care ei nu se despart nici pentru o clipă

ea este sufletul cerşetorilor
ei se simt bine
cu mult mai bine
când stau lângă o poartă

cei treizeci de arginți

am asistat la o scenă penibilă de tot:
la plecare mileniului doi i s-au întors cu brutalitate
buzunarele pe dos
câtă umilință! câtă durere!

fiți atenți! striga mulțimea
bulversată înnebunită fiți atenți!
să nu ia nimic cu el scotociți bine!
totul ne aparține doar nouă
celor care vom trăi în noul mileniu
o merităm cu prisosință

câtă umilință!
mileniului doi i s-au întors cu brutalitate
buzunarele pe dos
i s-a luat totul: iubirea ura războaiele bolile
şi cei treizeci de arginți –
cea mai importantă relicvă rămasă moştenire
de la mileniul întâi

semne

mesajele tale până ajung la mine
au aproape toate cuvintele şterse
rămân doar câteva: piatră cuțit uitare şarpe...
(ordinea e tot timpul alta)
şi abia când le reciteşti observi consternat
că *şarpele* după câteva mişcări halucinante pe foaia albă
cade mort şi doar în coadă îi mai zuruie o vreme
ca un clopoțel
sahara
cuțitul se înfige adânc în pământ şi imediat se sufocă

în propria-i rugină
piatra se sfarmă în zeci de bucăți
dar stupoare: părțile se fac mult mai mari
decât piatra însăși
cuvântul *uitare...*
ce-am vrut să vă mai spun?
nimic

te scoate de pe fix

de la o vreme te vizitează biografii străine uitate
insistă să locuiască cu tine
la început te opui vehement protestezi înjuri
dar până la urmă cedezi
iar peste o vreme îți dai seama c-ai procedat inspirat
și-ți place la nebunie faptul
că ele te menajează
că sunt indulgente
îți fac ordine în fotografiile vechi de familie
îți pune semnele de punctuație în poemele noi

aproape că te-ai obișnuit cu ele
suferi mult când vreuna dintre ele (din varii motive) te părăsește
și doar felul lor ciudat de a-ți orândui pozele
te enervează
te scoate de pe fix

cubism

când îmi vine vreun gând cu ani mulți
petrecuți în academiile cartofului,
imediat vreau să-i ofer confortul
foii imaculate
înham la el un cuvânt: di!
totul ramâne pe loc
înham două cuvinte
aceeași poveste
mă enervez

dau primele cuvinte într-o parte
şi caut altele mai *potrivite*
dar şi această combinaţie
s-a dovedit curând o eroare
înham altele trei apoi înham patru
şi tot aşa
până cu greu
scot gândul pe foaie
ce-i deja
neagră
de atâtea cuvinte
un prieten la o bere
glumind mi-a spus
că această negreaţă
pare a fi
o poezie

oraşul pierdut la cărţi

acest oraş nu-ţi mai poate oferi nimic
în venele lui circulă ca o otravă *sodoma* şi *gomora* (...)
în acest oraş
e tot mai greu să fii bun să visezi să fii tu însuţi
(personaje diverse te dispută mereu)
şi simţi că nu mai ai nici măcar şansa
să înnebuneşti cu adevărat

dacă nu eşti atent
străzile te pot pierde în noapte
denumirile lor au sensuri contradictorii
sau şi mai rău par lipsite de sens

în orice moment
acest oraş poate fi câştigat sau pierdut la cărţi
pentru că nu comunică în nici un fel
cu stelele fixe
ci doar exersează pe ascuns
rolul unei cetăţi dispărute uitate

acest oraş (cu dezastre mai mici sau mai mari)
e destinul tău în care crezi

ai de săpat multe tranşee

între timp probabil s-au schimbat multe
îţi spui continuând cu obstinaţie
să sapi tranşee
pentru primul război mondial

sapi adânc dureros de adânc
până unde s-a scurs tropotul cailor

când te vei contopi de tot cu hârleţul
atunci se va termina războiul (aşa crezi)
iar iubita îţi va putea şterge de pe spate
pata de rugină
ce pare să fi fost cândva
o armă
din care n-ai reuşit să tragi
nici măcar un foc
pentru că e război
şi tu ai de săpat multe tranşee

la ce număr mai poate fi găsită revoluţia?

plouă ca într-o sută de poeme despre ploaie
şi tu încerci de câteva zile
să descifrezi altfel plictisul
şi te miri că nu se întâmplă nici o ceartă
între vocale şi consoane
(nici chiar în cuvintele *duşmănie* şi *ură*)
aproape te enervează orbecăirea ceasurilor
şi lipsa de demnitate a culorilor în relaţiile cu toamna
această stare de lucruri te plictiseşte la nebunie

pui mâna pe receptor şi formezi în neştire
alo la ce număr
mai poate fi găsită
re-re-revoluţia?

cântec nocturn

fereastra de la camera mea
şi-a luat zborul în noapte
lucrurile s-au retras prevăzătoare
în propriile lor umbre
întunericul se naşte
şi de la cuvintele tale şoptite
maşina de scris a căzut ca un taur rănit
scoţându-şi limba însângerată

şi poemul abia de mai poate fi descifrat

dincolo – luna flatată
de declaraţiile de dragoste ale lupilor
s-a rostogolit goală în codru

ARCADIE SUCEVEANU

Născut la 16 noiembrie 1952 în satul Şirokaia Poleana (fostul, până la 1940, şi actualul, din 1993, Suceveni), raionul Hliboca, regiunea Cernăuţi, nordul Bucovinei. A absolvit Universitatea de Stat din Cernăuţi, Facultatea de Filologie, Secţia Limba şi Literatura Română (1974). Între anii 1974–1979 a fost profesor de română, iar în perioada 1979–1990 a fost redactor şi redactor-şef la Editura Literatura Artistică „Hyperion" din Chişinău. Din 1990 şi până în prezent este vicepreşedinte executiv al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova.

Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al Uniunii Scriitorilor din România, membru-fondator al PEN-Clubului din Moldova. În 2005 este ales preşedinte al Filialei Chişinău a Uniunii Scriitorilor din România.

A publicat peste 20 de volume de poezie, eseistică, cărţi pentru copii, abecedare, între care: *Mă cheamă cuvintele* (1979), *Ţărmul de echilibru* (1982), *A fugit melcul de-acasă* (1984), *Ora cinci fără doi fulgi* (1986), *Mesaje la sfârşit de mileniu* (1987), *Arhivele Golgotei* (1990), *Eterna Danemarcă* (1995), *Mărul îndrăgostit de vierme* (1999), *Raţa şi Arhimede* (2000), *Cavalerul Înzadar* (2001), *Ştiu-ca la şcoală* (2002), *Corabia de la mansardă* (2004), *Cheiţe pentru vise* (2005), *Emisferele de Magdeburg* (2005).

Publică în mod curent eseuri, cronici şi portrete literare, traduceri.

Laureat al mai multor premii, între care: Premiul Academiei Române (1997), Premiul Naţional al Republicii Moldova (1998), Premiul Uniunii Scriitorilor din Moldova (1987, 1995, 1999, 2000, 2002).

Selecţii din versurile sale au apărut în diverse antologii din România, Ucraina, Rusia, Turcia, Bielarus, Macedonia, Suedia, Italia, Franţa.

ARCADIE SUCEVEANU

Poezii

LUMEA DIN CARE NU EXISTĂ SCĂPARE

Uneori mâna Ta nevăzută
mă cuplează la starea de dinaintea cuvintelor
cu o dăltiță aburoasă
îmi deşurubează sufletul uzat, creierul pervertit,
gândirea figurativă

Şi deodată omul în care viețuiesc acum
este schimbat, în propriul meu corp,
cu omul cel de dinaintea cuvintelor

Încet, realitatea înconjurătoare cedează, devine
curată, ca o coală albă de hârtie.
Pe ruinele lumii ochiul meu
zideşte superbe palate

Viața mea înaintează scăpată din timp
se umple de Tine
inima ruginită mi se încarcă de sentimente
cum o creangă de muguri
gura-mi obiectivă rosteşte un fel de cuvinte simple,
propoziții primordiale, intraductibile,
din care s-ar putea recompune lumea...

Dar atunci, de printre nori,
îți strecori grăbit delicata Ta mână
şi mă amesteci din nou cu cel care sunt
mă reaşezi, precipitat şi confuz,
în lumea aceasta a mea
din care nu există scăpare

MECANISM DE MĂSURAT LIMITELE

Pe măsură ce trece timpul
devin un mecanism perfect
de măsurat limitele

În ochii mei s-a instalat limita văzului
în cuvintele mele stă limita vorbirii
de aici până aici – trupul, dragostea, sentimentele

Lacăt de carne şi sânge
la poarta neantului sunt

În cupa de diamant a inimii mele
am aflat într-o zi etalonul fricii de moarte

Tot mai des îngerii cad din zbor
lovindu-se de pământul din mine

În palmele mele toate marginile se adună –
încât, atunci când mă aplec, mă aplec peste mine
ca peste marginea unui pod
sub care curge apa cea liberă,
apa cea fără de limite

TURNUL ENIGMELOR

Seara e cel mai frumos
seara urcăm în Turnul enigmelor

Pe masă stă Zarul
pe pervaz, noaptea întreagă
luminează floarea de sulf

Tăcuți, batem în pereți cuiele ploii
plini de speranță, descifrăm fețele Zarului

Unu! strigi tu, aruncând Zarul pe tava ovală,
în unu stă închis tot începutul

Nu, nu – unu este mai curând umbra,
umbra egală cu trupul

Şase! Ah, perversul de şase,
el poate fi chiar calul troian, cel mereu purtător
de neplăcute surprize!

Nu-i chiar aşa, ripostezi tu uşor,
şase se traduce prin Râul roşu,
iar Râul roşu curge prin altă lume

Şi aşa mereu, zi de zi,
aşteptăm să ni se releve sensul, enigma

Deşi, şi eu şi tu, începem să intuim
că sensul se află închis
înăuntrul Zarului, pe partea cealaltă,
scris cu o cerneală neagră,
indescifrabilă

LIED

Tot mai absorbit trupul tău
de trupul comun
tot mai rătăcitor şi mai rătăcit
sufletul
pe nesfârşitul drum
către sine

În apa metafizicii,
tot mai transparentă,
până la linia gurii
stau şi strig:

De ce întotdeauna e prea târziu,
Doamne? De ce
şi de ce – eu subiectul
şi tot eu
predicatul?!

FURNICA TRECÂND CA UN TRIUMF

Toată noaptea s-a auzit huruind ghilotina ploii

Dimineața, un soare tânăr s-a arătat de după nori
și ai văzut primăvara explodând într-o salcie
lucrurile spălându-și cu lăbuțe mici de pisică, fața
Fiu-fiu, fiu-fiu, descoperi uimit boboceii de puf
printre ramuri – ei, care mai au ceva
de spus lumii...

Pe masa de scris furnica trezită din amorțire
trece invulnerabilă peste coala ta de hârtie
ca un triumf

Nu, nu trebuie neapărat să mori
ca să-ți vezi sufletul urcând la cer, îți zici împăcat,
în timp ce te încălzești la flacăra lucrurilor mărunte –
și renunți în gând la literatură

Apoi, ziua apune cu o buburuză în palmă
și nori eleganți se amestecă
cu sângele tău ușor electrizat
bun conducător de moarte

FOARFECELE ERETIC

Hârtia pe care scrii e tot mai bântuită de fantome
cu vremea, cuvintele care au ocolit adevărul
se preschimbă-n strigoi

Scrii și deodată mâna ta se lovește de-o umbră
scrii și nici nu bănuiești că la capătul versului
te așteaptă himerele gata să te devore

Sari în lături speriat
îți retragi mâna a renunțare
dar e târziu – personajele pe care le-ai inventat
te pândesc la orice întorsătură de frază

nerăbdătoare să-ți înfingă cuțitul în spate
șuierându-ți cu ură printre dinți: „Ne-ai creat
ca să ne umilești, crezându-te superior nouă!"
sau: „Nu știai că frumusețea fardată
e mai urâtă decât urâtul?!"

Te grăbești să-ți arzi numele, te razi în cap,
vrei să pari altul –
dar mâna ta străvezie pervertită la scris
te trădează
de la tine duhnește cumplit a literatură

Și tocmai când crezi că poate-ai scăpat,
că poate-au uitat de tine,
un foarfece eretic, același foarfece predestinat
cu care paşoptiștii îți scurtau bărbile
și, în zilele noastre, Mihai Ursachi își subția mustața,
pune și el ochiul pe tine
îți ia urma

Pașii tăi ezită, se bâlbâie
nu mai știu
încotro s-o apuce

VIZIUNE

[illegible]oșii de tinichea
[illegible]a treia oară
[illegible] Bisericii Sf. Elefterie
[illegible]ape îmi urmărea
[illegible]u-se

[illegible]a,

[illegible]mp
[illegible]igele

DUMNEZEU E UN PALIMPSEST

Inima lui Dumnezeu e un pergament viu:
peste textul lumii vechi se aşterne mereu
textul lumii noi
noua mare peste vechea mare
noul pustiu peste vechiul pustiu prin care
transpare şi mai vechiul pustiu

Lumea aceasta nu-i decât
cartea unei întrebări fără răspuns
scrisă cu cerneală inexistentă
cu paginile foşnind a somn şi disperare
Ea nu are margini, nici amintiri, nici memorie:
semnul respiraţiei mele şterge ca pe o scriere aburoasă
semnul respiraţiei tatălui meu,
peste viaţa celui care a trăit acum un secol
se suprapune, succesiv, viaţa pruncului
ce se va naşte peste o sută de ani

Mesajul întotdeauna se şterge, dispare
doar pergamentul rămâne acelaşi, neschimbat
având când o cuprindere fără de margini
când concentrându-se până la dimensiunea
unui punct

De nopţi şi zile, văd
cum propoziţia în care exist se evaporă
cum chipul meu se şterge de soare şi vânt
dispare pâlpâitor în ţesătura vechiului text –

Şi nu pot face nimic

PSALM

Cobor în lucruri adânc
până la marginea materiei
mă las încorporat în ordinea secretă a universului
în ritmul sevelor
mă lovesc de limite şi
sufletul mi se-ntoarce – ecou – îndărăt:
Nimic şi Totul, Totul şi Nimic!

Eşti transparent, Doamne, în nemărginire –
pitagoreicul Unu, cel care există
fără să fie

De pun oglinzi în lucruri – le sporesc misterul
Jos şi sus, înafară şi înlăuntru
enigma e la fel de impenetrabilă
ca şi limbajul zeilor:
absenţă a vorbirii şi
asurzitoare vorbire-a absenţei

Sinele hrănindu-se din sine –
ca o pastişă repetată în mii de feţe
eşti, Doamne: sub chipul meu
stă chipul tău adânc răsfrânt în mine
sub ideea de iarbă, sub înfăţişarea de râu ori furnică
stai tu, stai tu, stai tu –
cine pe cine imită?

De aceea, atunci când te caut,
mă lovesc de arbori, fluturi şi muşuroaie?

P.S. Comunic pe această cale
ieromonahului Tudor Arghezi
că, deşi tot mai refuzi întruchiparea,
eşti foarte viu în mersul tău cel pământean,
că roua, mierla, cercul, înserarea
sunt modul tău impersonal
de-a ne vorbi

MIC TRATAT DESPRE SENSUL VIEŢII

Ai căutat sensul vieţii
prin toate tratatele
ai cotrobăit prin sertarele filozofilor greci
ai umblat cu cheiţa silogismelor
pe la Nietzsche (de la păpădie la supraom)
şi Kierkegaard (trecând prin toate cercurile existenţei)
îmbătrânind printre sisteme şi definiţii –

Şi abia acum, într-un târziu,
ai putut avea revelaţia răspunsului,
urmărind acest plăpând fluture roşu
ce dimineaţa se naşte şi seara moare
ademenit de focul albastru din lampă

Iată-l: fragilă anatomie pictată –
viața ta imită fluturele roșu
ce zboară și cântă
apoi se-ngroapă-n cenușa profană.

Atât.

ANAMNESIS

E primăvară și Dumnezeu
e pur și nou ca păpădiile

Înfrăgezit, spiritul substituie carnea profană:
ușor, nemaipomenit de ușor
mă aplec și iau aureola din lucruri
depășind materialitatea

„Ce va mai fi e ce-a fost" – frunza
instaurându-se pe ram,
cârtița ctitorind mușuroaie-n grădină
recompun psalmii lui Zarathustra

Niciodată n-am să te pot uita,
lume în care a trebuit să trăiesc – mereu aceeași
trecând de la unul la altul
într-un ritm care nu are nici început
nici sfârșit. Nici pe tine,
trup al meu, ce o clipă mi-ai fost incinta ființei
spre-a fi consacrat mai apoi
morții

Tu, zi fericită de mai cu salcâmi înfloriți
și cireșe ce mi se coc la geam ca o definiție,
cândva te voi citi dintr-un alt colț al universului
ca pe o inscripție din anamneza vieții mele anterioare,
ca pe un mic text ciudat,
nespus de frumos, aproape neînțeles,
scris într-o limbă mie
necunoscută

PAHARUL CU GOLUL DIN EL

Viața mi s-a dat doar împreună
cu moartea

Așa cum golul paharului face parte
din pahar,
inexistența face parte din mine

A fi există numai în comuniune
cu *a nu fi*,
precum ploaia cu norii,
precum ziua cu noaptea

Și se va deschide
o ușă spre cer într-o zi
și tu vei trece de partea cealaltă, nevăzută
a cerului
și te vei naște într-o altă existență
în ordine inversă: mai întâi amintirea ta
subțire ca aburul, apoi
chipul tău de om bătrân, apoi
trupu-ți fraged de nou-născut...

De undeva, dintr-o altă margine de univers,
poate chiar din ochiul lui Dumnezeu
va porni spre tine
un eon de lumină, o flăcăruie
înlăcrimată, nerăbdătoare
să-și vadă fiul
la chip

CE ZEU E ACESTA?

El vine și pleacă
o dată la câteva mii de ani –
întrupare a spiritului, dovadă
a legăturii noastre cu Dumnezeu

Fâlf, fâlf, se oprește sub cerul siniliu
pe scara evoluției
întoarce clepsidra, schimbă cifrul,
mută zarurile

Ia în palme focul galben
al oaselor noastre
suflă şi-l reaprinde

Apoi zboară de unde-a venit
în aceeaşi direcţie
neschimbată

Fâlf, fâlf, aripile sale enorme
mişcă eternitatea, schimbă galaxiile

Viaţa lumii durează
cât aerul stârnit de aripile sale:

Fâlf, fâlf

MÂNA CARE SCRIE

Vina va cădea pe mâna care scrie:
cârtiţă oarbă, câine negru al inimii,
ea întotdeauna a împins cuvintele
până la ultima lor consecinţă
ei niciodată nu i-a păsat de inocenţa paginii albe

Presimt că nu peste mult
i se va întâmpla o nenorocire

Când o apucă pofta de scris
devine periculoasă şi agresivă
părăseşte perimetrul hârtiei
şi o ia razna pe străzi, printre automobile,
intră în Academie lăsând pe pereţi
ieroglife impenetrabile

Zilnic, pe strada george meniuc,
prin dreptul editurii arc, pierde oasele,
pierde lutul şi mineralele
trage din urmă modelul, conceptul,
întreaga istorie a literaturii universale
ca un câine flămând, mă târăşte prin realitatea obiectivă
sentimentele abia o mai pot ţine în lesă

Nici un săpun n-ar mai putea să o spele
de microbii literaturii.
Nimeni şi nimic
nu ar mai putea să o scoată din starea de aripă

N-o slăbiţi din ochi, aveţi grijă:
ea întotdeauna va căuta să împingă cuvintele
până la ultima consecinţă,
ea niciodată nu vă va îndemna
să credeţi în cele scrise
ei de pe acum i se pregăteşte un cimitir
în neantul paginii albe

ÎNDELETNICIRI METAFIZICE

Să recapitulăm, zice Corbul lui Poe, bestia care
de mai mulţi ani locuieşte în pieptul meu
în autobiografia mea, mesagerul
zădărniciei şi al iluziei deşarte,
să recapitulăm, să recapitulăm:

Spune, ce ştii tu despre?
mai crezi tu că da? mai crezi tu că nu?
poţi să spui tu ce? poate să spună cineva
până când? unde şi de ce?

Nevermore, spun eu, în rezumat,
Nevermore, Nevermore!

Mai ai iluzii, argumente, principii,
mai ai paradigmă?

Nevermore! este răspunsul meu în faţa
Himerei cu pene de întuneric

Şi încă: poate spune cineva dacă azi, dacă mâine?
dacă există ori nu există?
contează dacă vulturul? contează dacă viermele,
sfera, plumbul, teorema lui Pytagora, vântul, norul, pisica?

Never-Nevermore! strig în delir
în odaia mea de alchimist şi anahoret damnat
în timp ce îmi lustruiesc lunetele,
zarurile şi abstracţiunile

Plec, a venit clipa, zice Corbul,
ai însuşit bine materia,
de azi voi răspunde la numele tău

Şi, rupându-şi cordonul ombilical,
zvrr – zboară pe fereastră
în copacul de dincolo. Iar de acolo – în toate direcţiile
unde îl aşteaptă discipolii tineri,
noua generaţie de poeţi post-postmodernişti
spre a le predica magia şi transcendenţa,
alchimia, asceza şi alte
îndeletniciri metafizice

MIHAI MORĂRAŞ

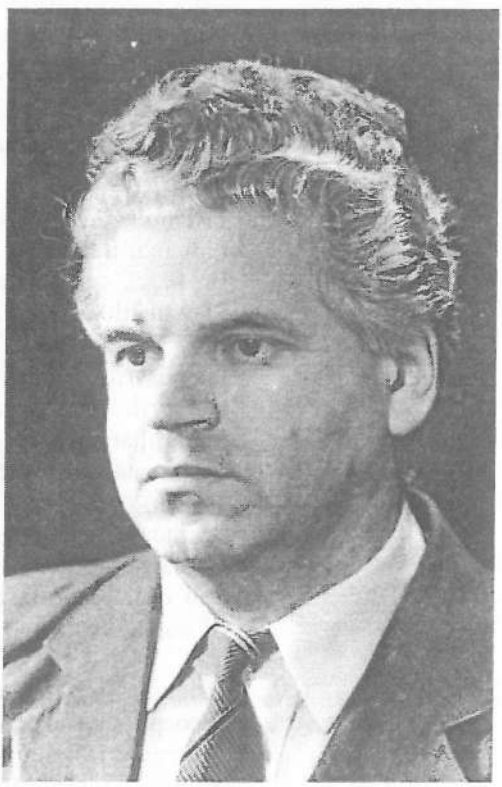

Mihai Morăraş, născut pe 28 octombrie 1942 în oraşul Cernăuţi. În anul 1960 absolvă Şcoala medie românească nr. 10 din suburbia Roşă. După stagiul de trei ani în armata activă a fostei URSS se înscrie la Universitatea de Stat din Moldova, Facultatea de Filologie, Secţia Ziaristică, pe care o termină în anul 1970.

Primele versuri le publică în ziarul regional „Bucovina Sovietică" („Zorile Bucovinei"), apoi poemele sale apar periodic în toate publicaţiile de limbă română editate la Chişinău. Pe parcursul anilor s-a prezentat cu cicluri de versuri în antologiile din Kiev, Cernăuţi şi Chişinău.

În prezent, pe lângă cărţile publicate anterior, sunt în curs de finalizare volumul de poeme *Lumina răstignită, sau miturile furate* şi cel de eseuri şi publicistică *Răzbunătorul eu pe mine însumi.*

Este membru al Consiliului Director al Forului Democrat al Românilor din Republica Moldova.

MIHAI MORĂRAŞ

Poezii

ATLANTIDA, NOI?

Prietenului de copilărie Ghiță Visoțchi

Demult, de tot, n-am mai văzut
Ploi mai adânci în vară seacă,
De parcă cerul s-ar fi rupt
Şi Atlantida se îneacă.

Iar păsările şi-au mutat
Cuiburile pe altă zare –
Ne-au părăsit şi e păcat
Să nu mai aibă vreo scăpare...

Să facem scări spre cer şi noi
Ca să ne aburcăm şi morții,
Sau duşi să ne lăsăm de ploi
Şi de faimosul joc al sorții?

Oricum, nici zeii nu mai vor
Pleoapa să şi-o mai deschidă
Chiar dacă şi sub văzul lor
Se-neacă înc-o Atlantidă...

CETATEA DIN HOTIN

Stă Cetatea din Hotin
Răstignită pe o zare
Şi puțin câte puțin
Se-nconvoaie-ncet şi moare.

Turlele-au încărunțit
De atâta vreme scursă
Că se teme timpul chiar
Să nu fie prins în cursă.

Ce mi-i timp și ce mi-i vreme
Dacă totul e străin,
Cum străinul să te cheme
La Cetatea din Hotin?

Porțile cum să-ți deschidă
Dacă-i el stăpân și ghid,
Teamă-i și de cărămida
Ce te-ar auzi din zid...

Răstignită pe o zare
Stă Cetatea din Hotin
Iar pe turle-n loc de floare
Crește iarba de pelin.

Iarba-amară de pelin
Pe Cetatea din Hotin...

(Iași, 15 iunie 2005)

CIOPLITORUL DE MITURI

Lui Constantin Brâncuși,
care ne-a lăsat Coloana Infinitului,
Poarta Sărutului, Masa Tăcerii...

Avu un vis sau presimțire,
cine știe,
dar se vedea de la-nceput
un Cioplitor:
lucrarea lui el și-o vroia
să fie
mai mult decât un simplu și răsfățat decor.

Pe ea, a Infinitului cioplea
Coloană,
iar timpu-ntinerea urcând
treptele ei

şi se-nalţă spre cer,
în nimbu-i de maramă
Poarta Sărutului
lăsată de la zei.
Să stăm acum la Masa lui,
cea a Tăcerii,
iară tăcerea să ne strige
auzit
de parcă ne-ar ruga
dar şi ne-ar cere
măcar pe Cioplitor
să nu-l furăm
din Mit...

CETATEA ŢEŢINA

Lui Vasile Tărâţeanu,
confrate de spirit românesc neclintit

Poetul Nicolae Dabija
mi se confesa că una din emoţiile
cele mai puternice, trăite cu ani în urmă,
vizitând locurile istorice ale Bucovinei,
a fost urcuşul pe ruinele presupusei
Cetăţi geto-dace Ţeţina, acoperită de
gloria strămoşilor, pe care, la vremea lui,
a întărit-o şi Domnitorul Moldovei Istorice
Alexandru cel Bun,
întemeietorul oraşului nostru Cernăuţi.

* * *

La Ţeţina, la Cetate,
Ţărânile se desfac
Şi câte-o voce străbate
De oştean geto-dac.

La Ţeţina, la Cetate,
Orice piatră e stâncă –
Zdrobită pe jumătate
Piatra respiră încă!

La Ţeţina, la Cetate,
Legendele se ţin
Una de alta, toate,
De-un fag, de-un carpăn, de-un pin.

La Țețina, la Cetate,
Strămoșii trecutul ni-l spun –
Acolo inima bate
Și a lui Alexandru cel Bun!

La Țețina, la Cetate,
Dinspre Cernăuți spre Apus
Izvoarele încătușate
Încă nu s-au supus.

Încă nu s-au supus!

COLO SUS, ÎN MUNȚI, LA BUCOVINA

(După Ion Vatamanu)

Doamne, cât verde
ochiul ți-l pierde
și câte cărări
aburcă spre zări!
Și câte cărărui
(oare-s ale cui?) –
doar că-s ale cerbilor
ce pasc roua ierbilor...

Dar câte izvoare
sub pietre, curgătoare,
și câte tăceri
în fagii-străjeri,
și-n orice cascadă
ce știe să cadă
cu stropi de mister
spre susul – spre cer!

Ascultă, cuminte,
și ádu-ți aminte
cum ziua asfinte
iar alta se naște
ca-n noaptea spre Paște.

Fără cuvinte
pe frunțile sfinte,
pe-albastrele spații –

Carpații,
Carpații!..

PLOI DE BUCOVINA

Dragilor mei consângeni, ocrotitori şi oşteni înflăcărați ai Verbului Matern Românesc din Bucovina noastră decimată, poeților Vasile Tărâțeanu, Ilie T. Zegrea, Mircea Lutic, Simion Gociu, dar şi mult prearegretatului Grigore Bostan

Nicăieri în alte părți – numai pe la noi
Ele – ciobăneştile, ale noastre ploi
Cad aşa cuminte, peste tot, mărunt,
Şi cu Azi ne plouă, şi cu Ieri-cărunt...

Plouă şi cu doruri – rădăcini de leac
Încât ceruri nalte pe rând se desfac,
Plouă şi cu doine din piept de viori
Şi îți zic de viață, şi cum să nu mori...

Ploi de Bucovina, cu stropii curați
Se preling pe fruntea verzilor Carpați
Şi pe cât le ține drumul înspre mare
Piatră de Cetate-n calea lor răsare!

Piatră lângă piatră ploile adună –
Fie vreme rea sau fie vreme bună.
Piatra e a noastră – scut de apărare
Chiar şi-atunci când ploaia pietrelor ne doare...

Nicăieri în lume ploi ca pe la noi –
Ciobăneşti, şi molcome-ngândurate ploi.
Ele-s ale noastre – cad aşa mărunt
Dinspre Azi spre Mâine şi c-un Ieri-cărunt...

O EVENTUALĂ PICTURĂ CU SUBIECT APOCALIPTIC

Ultimul clopot
şi ultimul lui clopotar
în schitul zidit
pe o geană de zare,
de parcă-ar fi fost
exponat de muzei, solitar,

să bată în talgerul
clipei fugare.
Ultima pasăre-n
ultimu-i zbor disperat
în cioc cu semința
abia încolțită,
crescută, și bună, și gata
doar de semănat
ca mai târziu
să se prefacă în pită.
Ultimul pom
cu petalele lui în Florar
iar pe o floare, ascunsă,
și o albină
care adună
ultimul fir de nectar
în harnica-i viață
și atât de puțină!
Ultimul peşte
pe valul de mare-nspumat
care se zbate întruna
și nu vrea să moară
spre cer, din adâncuri de ape
s-a aruncat
și clipa-i cu-al nouălea val
și-o măsoară.
Și ultimul, ultimul, ultimul
care-a urcat
spre schitul zidit
pe-acea geană de zare –
acel Clopotar
(ca în Biblicul Mit Ararat)
să bată, să bată, să bată-n
talgerul clipei fugare...

TEIUL DIN COPOU

Singuri în doi
și amurgul ascuns pe poteci
taie văzduhul în două
zborul de lilieci.
Teiul își ține în brațe
clepsidra lui gri parcă tresare, și parcă-i așteaptă
pe El și pe Ea.

Ecoul şoaptelor lor
încă nu s-a topit
şi Teiul e trist
şi mai stă şi acum înverzit,
doar timpul mai curge
din rădăcini înspre ram:

„Ce tineri, ce tineri erau,
şi ce tânăr eram!..."

(Iaşi, 15 iunie 2005)

să mă strigi, să mă chemi!
Tardivă şi amarnică iluzie...

Tot mai mărunți, tot mai nesiguri, paşii mei
se-ndreaptă iar spre Tine, sângerând...

ANIMAL PE MOARTE

În timp ce versul îmi leagănă sufletul,
crude, miroznele imaşului Mihorenilor
îmi oblojesc rănile mai vechi şi mai noi.

Mă părăsesc regretele, intrând bosumflate
în fundul pietros al timpului.
Presimt: din aceste clipe
am să mor savuros, dar câte un pic,
spre invidia duşmanilor gloriei mele
inexistente.

Îmi ascult auzul: afară plouă mărunt,
ca la începuturile lumii
şi greierii cântă-n surdină
sub frunze de pătlagină.

Luminile umede ale amurgului
se amestecă inocent cu lacrimile mele.

Şi de-atâta pace, suferind între cer
şi leşul rotund, visător de sub picioarele mele,
cuvintele încremenesc în nerostire.

Animalul din mine clipoceşte gălbui.
E pe moarte.

ORFAN

Stau la masa de sub nucul tatei.
Îl plantase să crească-n lumini.
Cândva demult, demult.
Pe când nimic nu-mi prevestea naşterea.

Unde murmura via lui înecată-n soare,
un nepot şi-a ridicat casă roşie,
acoperind, masivă, drumul şi o parte din amintirea
tânjind după copilăria-mi flămândă.

În locul ierbii cu diamante tremurătoare de cândva,
în curtea pleşuvă se alintă deopotrivă
pietrişul şi tristeţea.

Praful drumului se aşterne pe învelişul amărui
al sufletului meu
şi din anii trăiţi departe de aerul Bucovinei, îndoliat,
au rămas doar aceste clipe-ncărcate
de-un Dumnezeu de tot trist...

INTRARE ÎN PUSTIU

O nelinişte de încărunţit în nedragoste mă macină.
Cele două surori ale mele mă tratează
ca pe-un copil pensionat.

Mâine, la o oră a luminii plânse,
mă voi duce la mormintele părinţilor.
Acolo mă voi reculege pân' la împietrirea lacrimii.
Cele două cruci vopsite în negru
tânjesc după îngândurarea mea palidă.
De când s-au întâlnit aici, însinguratele,
am intrat într-un pustiu întins ca uitarea
de neam.

SIMŢIRI DESCOPERITE

Ah, în zadar, Doamne, încerc
să descopăr urmele Tale
în amiezile uscate de înstrăinare
ale Mihorenilor mei,
pe cărările şerpuind printre tufe de măcieş
ale Dealului Ursului,
în văzduhul aburind peste perii sălbatici
ce mi-au hrănit, de copil, burta subţire.

Nimic nu mi-a ținut mai descoperite simțurile,
decât aceste dealuri amare, bogate în pălămidă,
acoperite de bolți cu mistere albastre,
aceste câmpuri hleioase, cu țărani gârbovi,
răstigniți în arșița amiezilor,
decât aceste seri îngânând cântece triste
ca disperările obosite
și altele toate ce-mi văd ochii.

Nimic nu mi-a ținut mai descoperite simțurile,
decât aceste reveniri stelare la tine, satule, –
prunc atât de orfan al neamului meu
torcându-și firul destinului
pe buza prăpastiei.

PĂMÂNTUL BUCOVINEI MIROASE A CANCER

Pământul Bucovinei miroase a cancer.

De asculți bine lipindu-ți urechea de inima lui
zbătându-se în ritm paralizant,
îți dai seama că-n trunchiu-i țesut
din rădăcini de fag, grațioase,
șarpele cancerului își strecoară veninul viclean
prin găuri arse de fluier,
prin ia fulguitoare-a doinei străbune,
tot mai împrăștiat, tot în mai adâncuri.

Pământul Bucovinei miroase a cancer.
Pe rănile lui tăcute străinii
căsăpesc berbecii, fac copioase *guleaiuri.*

La înmormântarea lui,
fiindu-mi secătuite de tot lacrimile,
am să te invit neapărat, Doamne,
să plâng cu lacrima Ta.

SERAFIM SAKA

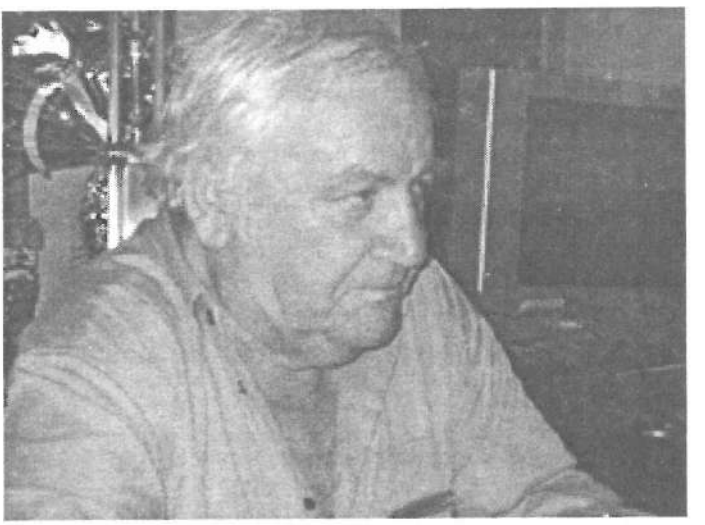

S-a născut la 16 martie 1935 în comuna Vancicăuți, regiunea Cernăuți.

După absolvirea școlii medii din satul natal a lucrat instructor de pionieri și învățător în satele Cerlena și Forosna, regiunea Cernăuți. Între anii 1954 și 1959 se numără printre studenții Institutului Pedagogic din Chișinău. În această perioadă debutează în presa chișinăueană. După absolvire devine colaborator al ziarelor „Tinerimea Moldovei" și „Cultura". În 1962 este delegat în calitate de corespondent al ziarului „Tinerimea Moldovei" în Kazahstan pentru a relata pe larg despre munca tinerilor moldoveni la desțelinirea pământurilor de țelină, articole pe care le publică sub genericul *Cerul e la fel pretutindeni*.

Din 1965 până în 1967 urmează cursurile superioare de cinematografie de la Moscova. Între timp, în 1966, la Editura Lumina din Chișinău îi apare prima carte de proză *Era târziu* și este primit în Uniunea Scriitorilor din Moldova.

Deosebit de productiv pentru Serafim Saka s-a dovedit a fi anul 1967 când, în colaborare cu Vlad Ioviță, elaborează filmele documentare *Fântâna, Piatră-piatră* și *Răscruci*. În anul următor, când era redactor la Telefilm-Chișinău, realizează documentarul *Trenurile*. La Editura Cartea Moldovenească publică romanul *Vămile,* care cunoaște o primire călduroasă, în continuare fiind preluat și de alte edituri din Chișinău, Moscova și București. În 1975, la cunoscuta și prestigioasa Editură Sovietski Pisatel, din Moscova, îi apare volumul în proză *Za stolom molceania* (*La masa tăcerii*). Anul următor, 1976, îi aduce nu puține bucurii, dar și diverse necazuri, odată cu apariția volumului de confesiuni și interviuri, *Aici și acum*, după care urmează o perioadă de 12 ani de interdicție

literară şi un exil artistic intern, răstimp în care se consacră traducerilor pentru teatrele din Moldova, în acelaşi timp transpunând în româneşte diverse lucrări de Ostrovski, Gorki, Vişnevski, Şukşin, Vampilov, Rozov, Şatrov, Dudarev, Zagrodnic ş.a., astfel asigurându-şi unica sursă de existenţă până la restructurarea gorbaciovistă.

În 1987 publică *Linia de plutire*, roman, apărut în 1990 la Moscova, apoi la Editura Eminescu din Bucureşti (1993). În acelaşi an apare şi cartea de publicistică *Pentru tine bat...* În 1990 la Editura Sovietski Pisatel din Moscova îi mai apar două romane: *Vaterlinia* şi *V cetîrioh stenah* (*Linia de plutire* şi *Între patru pereţi*). În acelaşi an, întreprinde o lungă călătorie prin opt ţări: Turcia, Grecia, Italia, Egipt, Malta, Cipru, Israel – din care se alege cu o carte de reflecţii de călătorie, *Orbirea*, pe care o publică în săptămânalul „Literatura şi Arta" în decursul anului 1993. În perioada anilor 1991–1993 se mută cu traiul la Iaşi, unde înfiinţează Editura Meridianul 28, pregătind aici o serie de cărţi pentru întreg arealul românesc: V. Harlea, *Basarabia pe drumul uitării*, A. Crihan, *Dreptul românilor asupra Basarabiei după unele surse ruseşti*, T.Simenschy *Dicţionarul înţelepciunii*, *Lexicon Militar,* P. Goma, *În cerc* şi altele, dar şi *Basarabia în Gulag*, cartea durerii basarabenilor trecuţi prin Gulagul stalinist, dar şi cel românesc.

A scris câteva piese de teatru, dintre care două s-au jucat la Chişinău: *Această copilărie îndepărtată* şi *Omis a doua zi.*

În 1994 i se acordă Premiul de Stat, iar în 1999 Premiul Fundaţiei Soros, precum şi alte premii ale Uniunii Scriitorilor.

În perioada anilor 1994–1998 a deţinut funcţia de preşedinte al P.E.N. Clubului Internaţional pentru Republica Moldova, iar în anii 2002–2003 este director de proiect „În contra uitării noastre", susţinut de Fundaţia Soros.

Este Maestru în Artă. Din 1999 deţine funcţia de consilier la Uniunea Scriitorilor din Moldova.

ISPĂŞIRE SAU CAPITAL POLITIC?

(fragment din romanul-fapt *Pe mine Mie, redă-mă...)*

Atunci am întrebat: de ce, dacă glorioasa valorificare a pământurilor de ţelină este o treabă atât de importantă, m-au găsit tocmai pe mine – om de neîncredere şi ziarist fără experienţă – să-mi propună să plec, corespondent special, în Kazahstan?

– Ca să-ţi faci şi tu, Serafime, un mic capital politic, mi-a explicat simpaticul Leonid Mursa, rămas acum doar adjunct, după ce fusese, până la fuzionare, redactor-şef al „Tinerimii Moldovei".

– Şi ce să fac cu capitalul politic fără bani?

– Să-ţi câştigi existenţa.

Eram la început de cale şi calea mea era – din punct de vedere al oficialilor, singurul punct, de altfel, existent la acea vreme şi în acea societate – deja încurcată. După ce lucrasem un an şi opt luni pe când mai eram student şi fusesem solicitat să rămân în continuare, acum pe un salariu plin, în redacţie, după câteva luni mă pomenesc un fel de şomer căruia i se spunea pe timpuri trântor, considerat element social periculos, indiferent dacă ai ajuns în această postură din vina ta ori a orânduirii socialiste în care aveai fericirea să trăieşti. Eu ajunsesem la acea stare din vina lui Nichita Sergeevici Hruşciov, dacă nu l-aţi uitat cumva.

Pus pe tot felul de transformări de suprafaţă, marele năstruşnic a ordonat la un moment dat fuzionarea tuturor publicaţiilor pentru tineret, care, în ciuda rigurosului control de partid, comiteau tot felul de greşeli, dovadă că pierdeau orientarea şi se luau după naiba ştie ce. Editate în două limbi, unională şi naţională, noile creaturi de presă trebuiau să fie ţinute sub controlul celora de o singură limbă. A ruşilor! Liber să scrii în limba ta maternă, erai, conform noii structuri, imediat tradus, dar şi citit, în marea limbă rusă, astfel că se instalase a doua cenzură efectuată şi prin limbă. Rusa atinsese în cele câteva decenii de sovietizare un grad înalt şi sigur de stereotipie, încât nu mai accepta în structura sa lingvistică decât forme şi formule de-a gata. Cine ştia să le mânuiască era bun scriitor, bun ziarist, laureat, premiat şi chiar bun birocrat, cine nu, trebuia să plece de bună voie, altfel i se găseau diverse motive şi era plecat. Aflându-mă în discordie, ca să nu zic contradicţie, cu ceea ce se chema atunci ideologie – un mod de a vedea lucrurile şi a gândi viaţa altfel decât era realitatea – era normal să pierd chiar de la bun început locul de muncă, „Tinerimea Moldovei", publicaţie de prestigiu pentru acele timpuri. Ziar republican de mare tiraj la care colaborau (acum se poate spune!) tot felul de ziarişti fără imaginaţie, cu foarte multă neştiinţă de carte, surzi la mişcarea vieţii şi obtuzi în tot restul. Dintre câţi eram la fuzionare,

numai doi – din care, de rău de bine, a ieşit până la urmă ceva – nu au fost reangajaţi în noua moldo-rusa publicaţie. Unul era Mihail Gheorghe Ciubotaru, celălalt eram, bineînţeles, eu. Dovedindu-se mai norocos, Mişu, cum îi spun şi până azi, a fost luat la „Moldova Socialistă", ziar ortodox de partid, ajuns pe timpul poetului Petrea Darienco o adevărată răsadniţă naţională de cadre ziaristice de pe trambulina căreia, dacă deprindeai bine săritura, erai ca şi cum ai fi fost asigurat.

Lipsit de orice sursă de existenţă, nu-mi puteam plăti nici măcar vremeanca, un fel de sărăieş cu uşă şi ferești în care, cu toată ne-înălţimea mea, trebuia să mă aplec ca să pot încăpea după care spuneam că am unde trăi. Oricum, aveam un acoperiş nu numai pentru mine, dar şi pentru mulţimea de cărţi, cu atât mai scumpe sufletului meu, cu cât erau, în bună parte, procurate de peste tot pe unde se vindea atunci carte românească: un timp la Chişinău, ceva mai mult la Cernăuţi, permanent la Moscova, Saratov, Ialta... română. Puţinele relaţii şi prieteni pe care îi aveam pe atunci erau la fel de săraci, la fel de nearanjaţi, la fel de deranjaţi, excepţie făcând-o unul Jorj Siminel, dar despre Jorj va trebui să găsesc ocazia să scriu aparte, singura mea bucurie fiind atunci cărţile.

Cărţi durute – parte citite, multe nici măcar răsfoite – în care îmi reazăm şi până azi bucuria.

Rămas pe drumuri, eram gata să accept orice fel de muncă. În primul rând pentru că mă ameninţa foamea, dar şi de teama de a nu fi trecut în categoria celora care făceau de ruşine societatea sovietică constructoare a comunismului! Timp de jumătate de an am bătut pe la multe şi surde uşi, inclusiv uşa larg deschisă a lui Petrea Darienco care m-a refuzat înainte de a-i fi spus ce doresc. Refuzurile mă duceau la disperare, încât la un moment dat m-am dus la Ministerul Învăţământului şi am rugat să mă trimită acolo unde mi se propusese la absolvire: lector inferior de literatură străină la Universitatea din Cernăuţi sau profesor la Şcoala pedagogică din Soroca.

– Locurile-s ocupate, nu mai avem nimic pentru dumneavoastră.

Cred că numai pentru mine, dar cui să te plângi!?

Până la urmă am fost acceptat redactor literar inferior cu termen de încercare în noua redacţie ruso-moldovenească, nu înainte însă de a fi făcut dovada unui act de înalt patriotism sovietic, traducerea *Constituţiei URSS,* manual pentru clasa a zecea. O adevărată performanţă: nouă coli de tipar în doar trei luni de zile şi nopţi! Eu traduceam, fostul meu coleg Foca Obadă, redactor la manuale, stiliza, textul pleca pe bucăţi la cules la tipografie, banda rulantă editorială lucra de minune, încât se minuna până şi Andrei Strâmbeanu căruia îi datoram într-un fel traducerea acelui manual atât de responsabil.

Bărbat frumos, dar şi redactor la editură, fostul meu coleg de studii Strâmbeanu se avea foarte bine cu şefa de la manuale, Vera Andreevna, o doamnă din cele pe cât de frumoasă, pe atât şi fără de noroc, care, în marele ei dor de România, încuraja tot ce respira româneşte în jurul ei. Şi cum textul manualului conţinea şi noţiuni elementare de economie politică, drept şi sociologie, generoasa Vera Andreevna a avut motive să-mi ridice şi onorariul, traducerea manualelor plătindu-se până atunci destul de modest.

Dar să nu zicem hop până n-a apărut.

Când a venit clipa semnării „bun de tipar", s-a zvonit – zvonurile erau la sovietici un... aproape argument când le convenea – că sunt, pe lângă câte eram

deja, şi un înveterat naţionalist, dovadă servindu-le faptul că nu fusesem reîncadrat la fuzionarea celor două publicaţii. Logic? Foarte logic, dar nu se putea, acum nu se mai putea face nimic. Decât doar să nu mi se indice numele pe foaia de titlu, glorie la care nu râvneam deloc. Dimpotrivă, mă gândeam să cer să nu mi se pună numele sau să mi se pună un pseudonim oarecare, traducerea unui manual de Constituţie nefăcându-mi, nici măcar atunci, cu atât mai mult acum, mare onoare. Favoare poate, onoare deloc! Văzând însă cum evoluează lucrurile, am pus piciorul în prag, cum se spune, şi am cerut să-mi figureze numele pe foaia de titlu. Altfel nu dau consimt să apară.

– Este un manual foarte responsabil şi...

– Dacă este atât de responsabil, să se ştie atunci cine l-a tradus.

– Ţi s-a făcut un bine şi acum ne împingi s-avem neplăceri la Comitetul Central.

– Iese că nu sunt bun nici măcar atunci când merg la compromis.

– Care compromis?!

– Nu cumva credeţi că traducerea unui manual de Constituţie mă onorează prea mult?

– Orgoliile acestea ale dumitale...

– Dacă nu mi se pune numele pe foaia de titlu, îmi retrag traducerea.

Constrânşi de faptul că, începând cu a doua jumătate a anului de învăţământ, manualul urma să fie studiat în clasa a zecea, au fost nevoiţi să-mi accepte condiţia, după care n-a trecut prea mult timp şi numele meu să nu mai fie atât de iritant, iar eu să devin băiat bun şi să fiu luat – adevărat, cu termen de încercare şi graţie adjunctului Leonid Mursa, în noua, ruso-moldovenească, redacţie.

Ajuns aici, ar trebui să spun câteva cuvinte despre acest simpatic Leonid Mursa, caz rar când un bărbat moldovean trecut prin şcoala habarnicului comsomol leninist, să rămână sensibil la sinusoida naţională. Spre deosebire de cea de a doua, pe scara ierarhică redacţională, adjuncta, Alla Grecul, care, în virtutea faptului că scria din când în când câte un articol ameţitor de lung, trecea drept prima „Venit din comsomol", Leonid Mursa era străin de ziaristică şi de scris, dar tocmai asta îl făcea să poarte respect celora care ştiau să scrie. Primul pe lista favoriţilor lui era, pe merit, poetul Vitalie Tulnic, sosit de câţiva ani din România, singurul care stăpânea la acea oră o adevărată stilistică românească. Cu toate că vremurile păreau să se mai fi dezgheţat, în condiţiile unei publicaţii ruso-moldoveneşti aprecierea importanţei unui articol depindea acum nu atât de ideologie, cât de cultura sau incultura redactorului-adjunct care te citea. Luat cu termen de încercare, pe mine mă citea – după ce eram mai întâi tradus – adjuncta Alla. Aşa că pe lângă *CE* scriam – deşi scriam ca toată lumea, aceleaşi prostologii – eu mai aveam şi problema *CUM* scriu, rococourile mele stilistice devenind curate monstruozităţi într-o traducere făcută la repezeală de un incompetent de talia lui Seoma Makler, care, pe lângă toate, îşi permitea să-ţi interpreteze după bunul plac textul, punându-ţi accentele acolo unde ştia el că trebuie să stea.

– De ce să traducem, se întreba impertinent Seoma Makler la *volantele* moderate de redactorul-şef, rusul Fedea Ciaşcin, nişte aberaţii în moldoveneşte, când se aberează destul şi în ruseşte?!

– Chiar aşa, cădea de acord redactorul-şef al ziarului unit, Fedea Ciaşcin, care, grafoman de anvergură fiind, nu avea timp să-i citească nici pe cei care scriau direct în ruseşte, cu atât mai mult pe cei traduşi. Dânsul avea timp numai pentru scrisul personal. Scria enorm de mult şi pe orice temă, politica redacţională lăsând-o în răspunderea celor doi adjuncţi, Leonid Mursa pentru moldoveni şi Alla Grecul pentru toţi. Născută undeva pe malurile Volgăi, Alla era soţia unui moldovean din Transnistria, Andrei Grecul, fost aviator, devenit după război istoric, mai apoi şi director al Institutului Pedagogic pe care l-am absolvit şi eu, analfabetismul şi ignoranţa căruia treceau, fără nici un filtru, la şovina soţie Alla, dânsa operând cu odioasele teorii luate de-a gata de la savantul ei soţ. Absolut toate, dar mai ales teoria aşa-zisei limbi moldoveneşti, la acea oră nici măcar de bucătărie, cum i se spunea. Văduvind-o de orice farmec femeiesc, natura a avut grijă s-o înzestreze cu un strop de talent, atât cât s-o facă să urască orice rând mai altfel decât ştia ea că trebuie să se scrie. Astfel că scrisul meu, vrut cu orice preţ altfel, devenea în mod automat ţinta odioaselor dumneaei concepţii. Tovarăşa Alla mă învăţa – prin intermediul traducerii lui Seoma Macler – să scriu simplu, cât mai simplu şi pe înţelesul norodului moldovenesc. Asta mai cu seamă după ce mi s-a retras legitimaţia de ziarist în urma unui proces public, intentat adventistului de ziua a şaptea, Petru Bălan din Gura Galbenei, la care am asistat pasiv întocmai ca şi ceilalţi ziarişti.

Aşadar, afară de mine, pedepsitul, la proces au venit ziarişti de la toate publicaţiile din Chişinău, inclusiv cei de la radio, cu tot păinjenişul lor de cabluri şi microfoane care se împleteceau oamenilor sub picioare. Care, în loc să înregistreze tot ce s-a vorbit la proces, au adoptat, întocmai ca şi noi ceilalţi, un comportament mai mult decât pasiv. Muţii muţilor, cumînţenia noastră jucându-ne până la urmă festa. În loc să intervenim, cum s-ar fi dorit post-factum, pentru a da o orientare dorită procesului, noi am urmărit cu respiraţia întreruptă (eu şi cu un sentiment de admiraţie ascunsă pentru curajul oamenilor!) cum un simplu ţăran, Petru Bălan din Gura Galbinei, cu numai patru clase primare – ce-i drept, româneşti – şi o casă de copii, toţi elevi eminenţi, a ştiut să condamne public neomenia, necredinţa, prostia puterii şi laşitatea omului manipulat, apărându-se ca un mare avocat de minciuna şi năpăstuirea din partea celora care au pus la cale acest ruşinos proces – kaghebeul!

Susţinut de sală, ţăranul Petru Bălan din Gura Galbenei cu numai patru clase primare – ce-i drept, româneşti – ridica, când îi permiteau să vorbească, două degete şi se adresa mulţimii cu o voce vibrantă de om nedreptăţit:

– Drept vorbesc, oameni buni?

Copleşit de curajul cu care ţăranul se apăra atacând, am uitat că am misiunea să scriu un articol antireligios, prinzându-mă, la un moment dat, strigând şi eu de-a valma cu oamenii intraţi în cor:

– Dreeeept!...

Cu cât mai acerb oarba putere sovietică lupta cu biserica, transformând lăcaşurile Domnului în cluburi şi depozite (în biserica mănăstirii din Tabăra am văzut altarul preschimbat în closet), cu atât mai netemător omul simplu intra în fel de fel de secte, KGB-ului nerămânându-i decât să însceneze procese publice la care puneau oamenii să îndruge verzi şi uscate contra altor oameni, ca să-şi justifice aberantele sentinţe pe care le ticluiau cu mult înainte de proces.

Aşa s-a procedat şi în cazul lui Petru Bălan. Numai că, luminat de bunul Dumnezeu în care credea, acest ţăran cu numai patru clase – ce-i drept, româneşti – şi o casă de copii, le-a făcut, până la urmă, el securiştilor proces şi nu securiştii lui.

– Drept vorbesc, oameni buni?

– Dreeeept!

Sala spaţioasă a Căminului Cultural din Fundul Galbenei gemea de lume – bărbaţi, femei, copii – adusă cu camioanele de prin satele din împrejurimi ca să vadă cu ochii lor ce păţesc cei care îndrăznesc să-şi manifeste credinţa în afara bisericii Domnului, bisericile fiind în majoritate închise, iar cele care mai funcţionau, având preoţi controlaţi sau chiar angajaţi să servească regimul.

Pus pe acuze, directorul şcolii din Gura Galbenei, nu-i mai ţin minte numele, îl învinuieşte pe adventistul de ziua a şaptea, Petru Bălan, că nu-şi trimite sâmbăta copiii la şcoală, din care motive copiii lui, tocmai cinci la număr, nu însuşesc materia. Dându-i-se la sfârşit cuvântul, ultimul cuvânt, ca într-un adevărat proces, ţăranul Petru Bălan din Gura Galbenei, cu numai patru clase primare româneşti, îi cere directorului cu studii superioare sovietice să-şi retragă învinuirea şi să spună – cinstit, în faţa lumii – cum învaţă copiii lui, chiar dacă copiii lui se întâmpla să meargă uneori sâmbăta la rugăciuni în loc de şcoală.

– Învaţă normal, ca toţi copiii.

– Normal, nu-i deloc normal când îi vorba de copiii mei.

– Păi, învaţă bine, cum să mai înveţe?!

– Nici bine nu-i adevărat.

– Ei, hai, învaţă foarte bine, ce mai atâta vorbă?

– Auziţi, oameni buni: învaţă foarte bine!

– Auziiim!

Şi iar ridică două degete şi iar întreabă – drept vorbesc, oameni buni? – şi eu iar strigam de-a valma cu lumea – dreeeeept! – în semn de solidarizare cu cei care au făcut praf şi pulbere din toate mărturiile depuse de atâţia mincinoşi. În ciuda adevărului care a triumfat, la sfârşit s-a dat citirii unei aberante sentinţe care a făcut lumea să râdă în gura mare.

– Ruşine, mincinoşilor!...

Lumea râdea şi ziariştii spălau, ruşinaţi, putina. Învăţaţi să tăcem, am luat apă în gură şi nu am scos un cuvânt. Arhiprudenţi, cei de la Radio-naţional au demagnetizat banda, ca nu cumva să ajungă la urechea cuiva cuvintele ţăranului Petru Bălan din Fundul Galbenei, numele căruia, ar fi păcat, să nu-l ţinem minte şi azi.

Convocaţi a doua zi dimineaţa la şeful propagandei de partid al comitetului central moldovenesc pentru a ni se trage mâţa pe spinare, şeful propagandei moldoveneşti, Şelinţev, a trecut direct la întrebări, şi cum eu, venind ultimul, m-am pomenit la margine, pe scaunul care încheia şirul celor convocaţi (secretarii de partid şi ziariştii prezenţi la proces), era normal să fiu luat, primul, la întrebări:

– Pocemu molceali? (De ce aţi tăcut)? Gde vaşa jurnalisticescaia poziţia? (Unde vă este poziţia de jurnalist?)

– Am tăcut pentru că aşa am fost învăţaţi – să tăcem! mi-a fost răspunsul, dar nu şi salvarea.

A coborât o lungă tăcere, apoi a răsunat lovitura de pumn în biroul masiv şi abia după ce a răsunat strigătul şefului de la propaganda moldovenească de partid, Şelinţev, strigăt care mi-a răsunat mult după aceea în urechi:

– Udostoverenie na stol, svoboden! (Legitimaţia pe masă şi eşti liber!)

Atunci mi s-a retras legitimaţia, apoi şi dreptul de semnătură. Lăsat, iarăşi datorită lui Leonid Mursa, în continuare la redacţie, mi se publicau numai articolele care respirau lumină şi optimism. Şi deşi semnam de fiecare dată cu numele meu, în ziar apărea alt nume, un pseudonim oarecare, pe care mi-l inventa de fiecare dată în fugă sub-secretarul de redacţie, Jora Novic. Absorbit de şah, dar şi de pălăvrăgeala fără noimă, în una din zile a trimis materialele la tipografie, uitând să-mi schimbe numele. Venit să semneze „bun de tipar", cum se obişnuia pe atunci, prudentul Ciaşkin a rămas tablou, observând numele meu pe una din pagini.

– Diversia...! Cito delati, kak mojno?! (Ce facem, cum se poate?!)

Înfuriat, fricosul Ciaşkin a oprit cu mâna lui tiparniţa.

Soluţia a găsit-o un metramaj care a adus repede o pilă şi a propus să se radă ultimul A din matrice, astfel că restul tirajului a apărut cu *Sak* în loc de *Saka*.

– Saka poneatno, a Sak cito znacit? (Saka-i clar, da Sak ce-nseamnă?)

Aceasta-i povestea-paranteză, pe care trebuia s-o deschid, cerându-mi totodată iertare pentru lung prea lunga detaliere, fără de care însă s-ar fi înţeles mai greu ceea ce este imperios nevoie să se ştie despre situaţia în care mă aflam în ziua în care mi s-a propus să plec corespondent special al ziarului unit la pământurile de ţelină.

Era în vara lui 1960, eu aveam douăzeci şi cinci de ani şi un viitor incert, aşa că plecarea mea era cea mai fericită soluţie. Înainte de a lua decizia m-am întrebat însă, întrebare pe care mi-o pun şi acum, când scriu aceste pagini, dacă plecarea mea a fost o încercare de a ispăşi vina sau vroiam să-mi fac şi eu un mic capital politic ca să nu mă pomenesc de fiecare dată la marginalizaţi, iar interogările să înceapă tot timpul cu mine.

Deci: edim mî druzia v dalinie kraia!

La prima vedere totul arăta simplu, în realitate însă situaţia mea era mai mult decât încurcată. Dacă accept să plec, înseamnă că-mi recunosc într-un fel vina – chiar vina?! – de a nu şti să tac atunci când nu eram întrebat, dar mai ales, pentru prostul obicei de a vorbi atunci când toată lumea tăcea.

Dar despre asta la timpul potrivit.

Acum mă grăbesc să-mi ocup locul în tren, dar plecarea se tot amână din jumătate în jumătate de oră din pricina întârzierii voluntarilor-ţelinari din sud – Cimişlia, Comrat şi Basarabeasca. O sută cincizeci de tineri mecanizatori, trecuţi prin abrutizanta şcoală de mecanizatori din Kotovsk, un fel de FZO, băieţi fără oprelişte şi ruşine, precum avea să se dovedească a fi mai apoi, dar asta mai apoi, acum e mare zăpuşeală şi mitingul de adio nu mai ia sfârşit. Cuvântează, epitetizând până la repulsie, reprezentanţii artelor şi literaturii. Bat câmpii cei de la slăvitul comsomol leninist, elogiind gloriosul tineret sovietic care ştie să răspundă ori de câte ori este nevoie, dar nevoie este mereu, chemărilor iubitului nostru partid şi scumpei noastre patrii sovietice.

Scumpa noastră patrie era atunci încă neclintita Uniune Sovietică şi noi eram devotaţii ei fii!

Ţin bine minte că reprezentantul scriitorilor a vorbit despre importanţa pâinii în viaţa noastră de toate zilele, punând accent pe dă-ne-o nouă astăzi, cel al compozitorilor i-a dat cu simfonia spicelor de grâu, cel al pictorilor regreta că nu este şi el tânăr c-ar urca chiar acum în tren şi ar pleca să picteze, în cele mai aurite culori, marele tablou al construcţiei comunismului.

Şi tot aşa, unul mai măreţ, dar şi mai mălăieţ, decât altul.

În această atmosferă solemnizantă până la somnolenţă, se părea că este de ajuns ca trenul să o ia din loc ca aberantele angajamente şi promisiuni să devină realitate. Atât că trenul nu pleca şi viitorii ţelinari, turmentaţi de căldura zilei dar şi de vinul „Roşu de masă" care se vindea cu această ocazie la preţ derizoriu peste tot pe peron, prinseră a-şi arăta nemulţumirea. În loc să aplaude, au început să fluiere cuvântările celora cărora le era în cot de revolta care se cocea, numai să ne vadă odată şi odată porniţi la drum. Trenul însă nu pleca. Şi atunci la tribuna improvizată pe peronul din faţa gării au apărut doi tineri, unul în uniformă militară de aviator, celălalt numai în maiou, care, plictisiţi de atâta vorbă, s-au cuprins pe la spate şi au ţinut o cuvântare în doi, din care am înţeles că sunt fraţi, în realitate fiind numai veri, care dacă s-au întâlnit la gară – unul demobilizat din armată, altul mobilizat la ţelină – au hotărât să plece împreună „v dalinîie kraia"(spre alte depărtări), staff-ul obligându-se să-i înmâneze demobilizatului foaie comsomolistă de drum, pe care aşa şi nu i-a mai înmânat-o, lucrurile încurcându-se mai târziu rău de tot.

Acum să vedem ce-i cu garnitura de tren, căci de la tren au început toate nemulţumirile, care număra optsprezece bou-vagoane fără să fie ajustate pentru drum, un vagon de clasă pentru staff-ul din care făceam şi eu parte, dar şi o lavcă, un fel de vagon-prăvălie cu o puşlama de vânzător vorbind o moldovenească de mahala evreiască, că mai bine ar fi vorbit ruseşte.

Jumătate ocupat de staff, cealaltă jumătate ţinută pentru un eventual lazaret, în caz de forţă majoră, vagonul nostru devenise chiar de la bun început ţinta comentariilor şi înjurăturilor pe care am avut a le suporta, dar şi a le înfrunta de-a lungul lungului drum, şapte zile şi şapte nopţi de coşmar, dar aşa ne trebuie dacă am admis această diferenţă de confort dintre cei care erau mobilizaţi la muncă şi cei care îi însoţeau (afară de mine, care am rămas) doar până la faţa locului.

– Terpi ţelinnik, gheroiem budeşi! (Îndură, ţelinarule, dacă vrei să fii erou)!

Două cuvinte despre personalul medical. Compus din două persoane, un medic curant şi ajutorul său, student în anul trei la medicină, numele căruia fiind Bologa, l-am reţinut şi până azi, personalul medical răspundea numai de ceea ce i se aducea în vagon, restul – tot felul de încăierări, bătăi şi tăieri – rămâneau în afara strictelor dumnealor preocupări.

Nici staff-ul nu era mai breaz. Aroganţi şi iresponsabili, cei trei reprezentanţi ai slăvitului comsomol leninist – Austcaln, de la comitetul orăşenesc al comsomolului, Dima Demcenco şi Dima Rudenco de la C.C. al aceluiaşi slăvit comsomol – nu aveau decât obligaţia de a ne însoţi până la faţa locului şi a ne preda şefilor de gospodării, încolo fiecare urmând să se descurce cum l-o duce mintea şi norocul. Până atunci însă aveam de străbătut un lung şi infernal drum

când s-a văzut ca în palmă cine şi cât face. Zic de cei din staff, toţi vorbitori numai ai marii limbi ruse (deşi aveau origini diferite, mai ales Austcaln, dar tocmai el o făcea pe rusul cel mai rus), motive din care, ori de câte ori castanele trebuiau scoase din foc, mă împingeau pe mine în faţă.

Prima încercare nu le-a reuşit. Şi să vedeţi de ce.

Cu o zi înainte de plecare, am fost chemat la comitetul orăşenesc al comsomolului şi după ce mi s-a făcut semn să trag bine uşa după mine, mi s-a spus să plec, dar imediat, cât mai e contabila pe loc, la Ministerul Agriculturii şi să ridic nişte bani.

– Ce fel de bani? am întrebat eu.

– Asta vorbim în tren.

– Până nu mi se spune pentru ce, nu primesc nici o rublă de leac, de la nimeni.

– Pentru deplasare, iată pentru ce!

– Pentru deplasare am primit de-acum.

– Cum *altceva?*

– Ce, nu pricepi?!

– Nu.

– Pe-aceştia ai să-i împarţi cu noi, dacă-i până la atâta.

– Cu cine cu „noi"?

– Cu tine, cu mine, cu Dima unu, Dima doi...

– Să se ducă atunci Dimii să-i primească, am zis eu fără să ştiu cine sunt acei doi misterioşi Dima, cu unul din ei mă mai întâlnesc şi azi, absolut întâmplător, niciodată însă nu ne amintim de acea călătorie de pomină.

Faptul că staff-ul compus din numai câteva persoane era plasat într-un vagon de clasă, în timp ce mia de mecanizatori fuseseră ticsiţi, câte cincizeci-şaizeci în fiece bou-vagon lipsit de cele mai elementare condiţii sanitare, genera o stare prevestitoare de furtună.

Încărcaţi cu şiraguri de cârnaţ *ceainaia* şi sticle de vin, *Roşu de masă,* unii viitori ţelinari fugeau de-a lungul peronului să prindă din mers trenul care pornise la drum, alţii, dintre cei din cale afară de nemulţumiţi, săreau cu tot cu bagaj din vagoane înainte ca viteza să le depăşească curajul. Unii cu totul tineri, alţii trecuţi de mult de vârsta comsomolistă, unii mai puţind a motorină de tractor, alţii mirosind şi mai rău, a apă de colonie, *troinoi*, pe toţi îi lega acelaşi sentiment de nemulţumire şi chiar ură care se acumula în subconştient pe măsură ce trenul îşi lua viteza necesară şi vagoanele, lipsite de cele mai elementare condiţii sanitare, se zvântau, dând la iveală albul de var pe care îl transportaseră până a căra oameni. După ce că mulţi dintre ei fuseseră ademeniţi cu tot felul de promisiuni comsomoliste – c-au să aibă condiţii ideale ş-au să câştige mai mult decât bine – orice le-ai fi spus acum, erai luat în focuri. De parcă le-ai fi fost cel mai mare duşman. Duşman aveam să ajung şi eu după cele trei şi ceva luni, cât am stat în Kazahstan, călătorind din loc în loc prin trei raioane – Cetsk, Karkaralinsk şi Kursk – ale imensului Kazahstan în care erau repartizaţi oamenii noştri. Pe lângă că lipseau combinele, tractoarele, benzina şi motorina, cel mai mult lipseau lanurile de grâu care şi aşa n-au mai ajuns în acel an bune de coasă, rămânând cu paiul cât coada lingurii şi spicul cât un cioc de vrăbiuţă.

Şi încă ceva. Scrise la temperatura revoltei, articolele trimise – ca un corespondent special ce eram – sistematic de mine, nu au apărut nici măcar sporadic. Şi, colac peste pupăză, nu a apărut nici măcar articolul arhipozitiv despre Sîrghi Caraman, scris pentru ziua minerului sovietic, undeva prin august, minerul descoperit după zile de sentimentale căutări pe la minele trustului Stalinugol din Karaganda. Pentru a-l cunoaşte mai bine, am coborât cu el în mină, unde, în timp ce combina muşca lacom din cărbunele care cădea învins de metal, îmi spunea, la modul cel mai emotiv posibil, că se trage dintr-o familie de deportaţi din Grătieşti, lipsit de dreptul de a se reîntoarce acasă, în Moldova, cuvânt la rostirea căruia a izbucnit în plâns, şi plângea în acel străfund de mină, ca un copil. Cu un an mai mic decât mine, îl simţeam atât de aproape, de de-al meu, dovadă că atunci când îl aşteptam, dorind să-l cunosc, la finele unui schimb la ieşirea din mină – el, mai negru decât cel mai negru cărbune, eu, alb ca varul de emoţii – sângele ne-a condus unul către celălalt ca după un cataclism.

Dar iată şi poezia pe care am scris-o după ce mi-am învins frica provocată de coborârea în adâncurile negre ale minei în care îşi carboniza viaţa Sîrghi Caraman:

Combina muşcă lacom din mal,
asemenea hienelor înfometate –
cărbunele cade,
învins de metal.
Aici, în mină, acasă la el,
cărbunele-i blând şi supus,
aidoma unui rebel răpus.
Şi numai când ajunge să înroşească furnalele,
cărbunele ce părea învins,
se răzbună pe toate metalele.

Aflând într-o zi că tot ce trimiteam eu la Chişinău, redacţia pe care o reprezentam aici respingea necondiţionat, am scris un articol *Ţelina ne vseo spişet* (Ţelina nu ne absolvă de nimic) în care combăteam sloganul *ţelina vseo spişet* (Ţelina ne absolvă de toate), o zisă ruptă de pe buzele ţelinarilor cu care aceştia îşi acopereau toate năstruşniciile.

Trimis la „Komsomolskaia Pravda", publicaţie centrală de mare tiraj şi temută de toată lumea, articolul meu punea sub semnul întrebării justeţea politicii de desţelenire, act major al unui concept de stat, dictat de strategii de mari orgolii: oricât ar fi să ne coste, marele popor sovietic nu poate mânca decât numai pâine sovietică!

Redacţia a reacţionat prompt, scriindu-mi pe un ton mai mult decât arogant, că valorificarea pământurilor de ţelină este o politică de stat pe care trebuie să o facem toţi şi în tot ce scriem, dacă dorim să fim publicaţi!

Vroiam, desigur, să fiu publicat, dar nu puteam scrie altceva decât ceea ce vedeam zi de zi şi la tot pasul, realităţi pe care le notam într-un fel de jurnal de bord, text care avea să-mi prindă bine la întoarcere, atunci când noul redactor-şef mi-a sugerat deschis să-mi văd de drum în cazul în care voi simţi că intenţiile dumnealui de a face un ziar unificat nu se potrivesc cu capacităţile mele ziaristice.

Altfel zis, să fiu bun şi să plec de bună voie, ca să nu fie nevoit să facă el acest lucru. Dar asta abia la întoarcere, acum sosisem de numai câteva săptămâni şi lucrurile nu se mişcau în nici un fel din punctul mort. Aduşi de peste întinsul necuprins al imperiului, mecanizatorii-ţelinari storceau – în numele câştigului promis! – din tehnica nouă-nouţă tot ce se putea stoarce, punând în câteva săptămâni pe butuci cea mai performantă combină, Niva sau tractor Belarus, care, scriam eu revoltat în numitul articol, vândute oriunde în lume, se putea procura însutit mai multe cereale decât se recoltau într-un sezon. Judecăţi economice ale unui comsomolist rămas naiv şi la douăzeci şi cinci de ani, din care însă derivau erorile mele de ordin politic, moral ş. a. m. d., în numele cărora condamnam minciuna care corupea, imoraliza şi abrutiza ţelinarul.

Omul sovietic cu majusculă, cum îi ziceam şi eu atunci!

„Komsomolskaia Pravda" mi-a răspuns mie, dar a informat şi conducerea din Karaganda, regiune cam de zece ori cât Moldova, odată ce am fost căutat şi convocat de urgenţă la regionala de partid. Secretarul doi, kazah de origine, pe lângă că era buimăcit de căldura din acea zi şi picura de somn din pricina băuturii din restul zilelor – (40 grade soare şi 40 grade alcool!) – mai şi vorbea înfiorător de aproximativ ruseşte.

– Tî sadis, no ne govori vseo cito znaieşi, potomu cito i mî znaem vseo cito tî scajeşi (Tu ia loc, dar să nu ne spui tot ce ştii, pentru că şi noi ştim tot ce ai să ne spui).

Revoltat, emoţionat şi ireversibil decepţionat, i-am descris secretarului kazah tragicul peisaj văzut de mine în gara Karkaralinsk. Depozitat în căhăţi kilometrice sub cerul liber, grâul ardea în urma contactului gazelor pirofore cu aerul, în văzul lumii fără ca nimeni să-şi facă cea mai mică problemă. Şi atunci care e rostul – l-am întrebat, prostul de mine – să corupem tineretul, venind de la o distanţă aşa de mare?!

După ce s-a prefăcut a mă asculta, privindu-mă lung şi imprecis, secretarul doi al regionalei de partid s-a aplecat sub birou, a scos o sticlă de votcă, a turnat încet ca secretara din anticameră să nu audă gâlgâitul, probabil cunoscut, de alcool, şi m-a întrebat cu voce leneşă de om indiferent:

– Tî cito hoceşi? (Tu ce vrei?)

Într-o clipă mi-a fost dat să înţeleg – definitiv şi pentru totdeauna – că grandiosul spectacol ţelinar nu era decât politică pură, cazahului – cel bătut de vânturi în *iurte,* dar şi cel lenevind în răcoroasele cabinete de partid – fiindu-i în cot de tot ce se întâmplă, unii dându-şi seama, alţii nici măcar bănuind că aşa-zisa desţelenire le distrugea pământul, tradiţiile, viaţa. Neputând schimba nimic – dar categoric nimic – adevăraţii kazahi priveau lung şi imprecis în depărtări, tărăgănând să se avânte să pună umărul la făurirea *marelui rău* care a fost valorificarea comunistă a pământurilor de ţelină.

Pentru a întregi tabloul tragediei ţelinare ar mai fi de spus că prima rebeliune anticomunistă cu caracter internaţional a avut loc în 1950 la construcţia marelui combinat siderurgic Timirtau de pe aceleaşi înţelinite pământuri kazahe. Aduse din multe ţări socialiste – Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria, România – braţele străine de muncă (că despre om nu se poate vorbi când vorbim de marile construcţii ale comunismului) se bucurau aici de un regim privilegiat. Lor li se

plătea alte salarii şi tot lor li se punea la dispoziţie altă masă, alt somn, totul fiind altfel decât la ceilalţi.

Ca să ştie o lume cum se trăieşte în prima ţară socialistă din lume!

În timp ce ruşii, kazahii, ucrainenii, moldovenii, bieloruşii, georgienii, armenii, turcmenii, veniţi să înalţe cuptoarele Marthen, erau ţinuţi în umilitoare condiţii. De ce-i aşa? se întrebau, compătimitor-nedumeriţi, colegii străini, ca abia în ziua în care revolta s-a transformat într-un sângeros măcel – răsculaţii nimiceau tot ce întâlneau în cale, inclusiv pe colegii lor din străinătate, crezând că de la ei vine tot răul – să înţeleagă adevărata tragedie a poporului sovietic dus la totală îndobitocire dacă nu ştia nici măcar de unde le vine tot răul. Adânc decepţionaţi, străinii s-au întors acasă, în ţările lor încă socialiste, nemaivoind să audă de marea şi fericita Uniune Sovietică, imperiul minciunii şi al răului, cum avea să i se zică mai apoi.

La Timirtau a fost cea mai mare răscoală din câte au avut loc la marile construcţii ale comunismului, ea semnalizând, la o jumătate de secol distanţă, căderea imanentă a unui imperiu clădit pe minciună, inegalitate şi teroare.

Când s-a crezut că nu mai e ce descoperi sub pământ (Kazahstanul rămâne în continuare neîntrecut în bogăţii şi zăcăminte subterane), avida putere sovietică lansează ţelina nu atât pentru pâine, cât pentru a le brăzda kazahilor existenţa şi a-i scoate din condiţia veşnică a ierbii, în care scop li s-au adus armate de ruşi, ucraineni, moldoveni, letoni, estonieni ş. a. m. d., care să le răscolească glia în care Allah îşi plimba paşnic animalele, inclusiv omul, acest animal divin, transformând-o în numai două decenii de valorificare într-un aproape pustiu. Desţelenirea fără noimă avea să declanşeze marile vânturi care mai bat şi azi, spulberând ultimul strat de humus în imensul *niciunde*, iar odată cu el şi mitul ţelinar, încă o minciună comunistă în care unii mai cred şi până azi.

După ce secole la rând kazahul şi-a tot mutat, în deplină libertate şi îndestulare, destinul peste nemărginirea stepelor, adăpostindu-se în iurte şi alimentându-se cu miraculosul cumâs şi beşbarmac, a venit sângeroasa putere sovietică care i-a adus odată cu socialismul biruitor şi moartea. Cea mai cumplită moarte, dacă din cele peste şase milioane câţi erau înainte ca sabia de foc a cavaleriei lui Frunze şi Cuibîşev să-i *secere* în fuga calului în aşa-zisul *război civil* cu basmacii, n-au mai rămas decât trei milioane, care s-au diluat cu anii în cele opt milioane de altcineva, formând un metisaj – mama ortodoxă şi tata musulman – în care s-ar putea să învingă, până la urmă, tot ce are mai viabil şi valabil slavul ortodox şi kazahul musulman.

Asta ştiu acum, atunci însă m-am lăsat şi eu dus de „dalnîie kraia" spre depărtările albastre, nici să bănuiesc că voi fi martorul unei tragedii pe care o evoc după ani şi ani, în speranţa că se va cunoaşte şi în *ţara* retrocomunismului câte ceva din alchimia politică a unui imperiu încă atât de mult dorit şi după ce ne-a distrus, aproape ireversibil, şi pe noi.

Dar mai bine să vedem pe unde a ajuns între timp trenul nostru cu ţelinari.

Până pe la Harkov, cât le-a ajuns băutura luată de acasă, lucrurile au mers, de bine de rău, bine. Trenul înainta spre orient cu toate semafoarele pe verde, oprindu-se doar pentru a schimba locomotiva şi a lua, în mare grabă, masa în cantinele cazărmilor puse zi şi noapte la dispoziţia eşaloanelor cu devastatorii ţelinari. Pe măsură însă ce rezervele de băutură şi ţigări se epuizau, lăcusta

țelinară începea să dea semne de neliniște. Când îi prindea cumplita sete, se apucau și opreau, prin ruperea momentană a stop-kranului, trenul care, de altfel, se oprea din cinci-șase în șase-șapte ore. Până se clarificau lucrurile își relua mersul, făptașii reușeau să-și procure rezervele necesare de alcool și țigări și să se înapoieze la vagoanele lor, scuturând victorioși din sticlele cu „Roșu de masă" și metrii de cârnați „ceainaia", îndemnându-i și pe alții să le urmeze pilda. Și cum pilda rea se răspândește fulger la moldoveni, s-a ajuns că trenul nostru expres mai mult staționa decât se mișca, dând peste cap toate orarele și scoțând din grafic sute de trenuri de pe întregul traseu. Ca până la urmă să fim scoși și noi de pe verde, mișcându-ne acum în afara graficului, după posibilități. În această situație și fără nici un fel de instalații sanitare, țelinarii, mai bicisnici din punct de vedere urologic, își făceau nevoile, expuși în ușa vagoanelor, în viteza trenului. Un spectacol din cele apocaliptice.

Ca să li se mai tempereze pofta de a opri trenul pe linie moartă, i s-a ordonat vânzătorului vagonului-lavcă să-și deschidă prăvălia numai la oprire, în gări. Băiat harnic și strângător, vânzătorul a găsit că nu este rațional să stea degeaba când stă trenul și a continuat să vândă oricând, oricui și orice, urcând prețurile pe măsură ce trenul înainta vertiginos spre orient.

– Dacă tot stă trenul, de ce eu să nu vând și băieții să nu cumpere?!

– Pentru că opresc trenul în câmp.

– Cum să nu oprească în câmp, dacă nu se oprește în gară?!

La una din oarbele opriri, speriat că vine controlul, șmecherul vânzător s-a închis în vagonul său prăvălie și atunci țelinarii l-au luat la bombardat cu pietre, gata să-l desprindă de restul trenului și să-l răstoarne, cu tot cu marfa lui împuțită, și pe ticălosul de vânzător care îi înșela, în prăpastia unui viaduct.

– Evreul ista de jidan ne fură de ne rupe, ziua în amiaza mare!

– Cum așa vă fură?

– Ne vinde vinul mai scump, da cârnațul mai ieftin, că s-o-mputit și trebuia demult să-l arunce.

Semnalizându-ne în mai multe rânduri că sunt înșelați, le-am promis să luăm măsuri, prinși însă cu alte probleme și activități (nu în ultimul rând pocherul, studentul de la medicină, Bologa, fiind capul relelor), n-am făcut nici o mișcare de deget și atunci țelinarii au dedus că ticălosul de vânzător împarte gheșeftul cu staff-ul.

După câte ni se întâmplaseră deja, situația ajunsese din cale-afară de șubredă, orice zvon răspândindu-se într-o clipită prin toate cele optsprezece vagoane cu câte cincizeci-șaizeci de țelinari extenuați, certați, băuți, revoltați și gata în orice clipă de orice. Unde mai pui că după seria de opriri neregulamentare pe linie moartă, am fost scoși din graficul de circulație al trenurilor, ajungând să stăm ore în șir în preajma gărilor în care nu ni se dădea intrare.

Când se părea că intrăm în normal, ne pomeneam că iar se oprea trenul în plină stepă la cine știe câți kilometri de gara în care nu mai puteam apoi opri regulamentar. De teamă că o poate lua în orice clipă din loc și rămâne de tren, nu mă îndepărtam de vagoane, așteptând să se reia mersul. Așa cum stăteam dus pe gânduri, la un moment dat observ venind, mătăhăind din mâini și strigând cât îi ținea gura, spre vagonul *staff* un grup de țelinari:

– „Smerti za smerti" (Moarte pentru moarte)!

– „Smerti za smerti", preluau alții, sărind din vagoane și luându-se, fără să știe ce se întâmplă, după urma gloatei rebele.

Întreb ce se întâmplă, nimeni nu vrea să mă audă și atunci o iau și eu în aceeași direcție, ținându-mă mai într-o parte, așa cum staff-ul ajunsese ținta urii generale, încât, în orice clipă și din orice direcție, te puteai pomeni cu un pietroi în cap. Din care motive ștabiștii nici nu se prea arătau în popor. Stăteam cu storurile trase în vagonul nostru de clasă, unii jucând pocher, dar și popa prostul, alții triplându-și rata de somn în ciuda toropitoarelor călduri.

Ajuns la locul întâmplării, m-am îngrozit. Ieșită din minți, gloata lovea cu picioarele unde nimerea și trecea mai departe pentru a face loc altora să-și reverse ura. Ca un ritual, o adevărată demență. Acoperindu-și cu mâinile chipul însângerat, victima și-a strâns genunchii la gură, încercând să se apere, între viață și moarte, de loviturile mulțimii bestializate.

– Moarte ucigașului!... Moarte ucigașilor! strigau demențial țelinarii.

– Stați, ce faceți, opriți-vă?! fără să știu ce se întâmplă, strigam și eu, încercând să-i opresc.

– Nu te băga, că nu-i de-al nostru! mă împinge cineva din spate, explicându-mi că unul de-al nostru o fost înjunghiet și zvârlit din tren. Moarte pentru moarte!... Moarte!

– Când, cum, cine l-a înjunghiat?

Nimeni nu știa nimic. În loc de răspuns, gloata se arunca demențial și lovea cu picioarele în cel căzut, apoi se retrăgea într-o parte și comenta, înfuriată și răzbunătoare, întâmplarea: c-adicătelea l-o junghiet și zvârlit gios pe unul de-al nostru, după care ucigașul o oprit trenul ș-o sărit și el... Ș-atunci o sărit și vreo câțiva de-ai noștri, l-au ajuns din urmă și după ce l-au trântit la pământ, au început să-l bată și să strige să le vină și alții în ajutor:

– Moarte pentru moarte!

– Pe-a-nostru!...

– Pe cine pe-al nostru?

– Iaca pe cine, nu știm pe cine...

Ajuns la locul crimei, strig să înceteze pentru a clarifica ce s-a întâmplat, nimeni însă nu-mi urmează îndemnul. Derutat, dar și neputincios să pot face ceva, propun să se alegă trei-patru băieți care să se deplaseze înapoi pe linia ferată pentru a-l recupera pe cel aruncat din tren.

– Înjunghiet în inimă și aruncat, ca pe-un câne!

Patru băieți din cei iuți de picior o iau la fugă în căutarea victimei, restul rămân pe loc, lovind ca într-un sac în cel căzut pentru a-și răzbuna colegul și a-și satisface ura. Încerc să îmblânzesc gloata care clocotea de ură, dar degeaba. În loc să fiu auzit sunt înjurat și împins să particip și eu la răfuiala colectivă pentru a deveni, în felul acesta, complice.

– Opriți-vă, să clarificăm mai întâi!

– Noi să clarificăm și ei să ne omoare ca pe niște câni, asta vrei?! mă ia din scurt unul întinzându-mi sticla pe jumătate cu „Roșu de masă", să trag și eu un gât. Trag un gât și-i zic:

– Există lege, nu noi suntem legea!

– Ba noi, sare altul, noi suntem legea și din mânile noastre nu scapă nici mort!

– Moarte pentru moarte!

Epuizat şi neputincios să mai pot face ceva, m-am aruncat şi am acoperit victima-călău care, cine ştie, dacă mai avea viaţă în el, rugându-i să se oprească că facem moarte de om.

– Aista nu-i om, aista-i bandit, dacă l-o ucis pe-al nostru şi l-o zvârlit din tren!

– Kogo ubili, kto ubit? (Cine-a ucis, pe cine a ucis?) strigă, făcându-şi loc prin mulţime, Austkaln, şeful staff-ului.

– Eu am văzut, cu ochii mei am văzut, cum l-o buşit din tren!...

– Po russki, citobî poniali vse? (Pe ruseşte, să înţeleagă toţi!) îl ia din scurt Austkaln şi tipul, un vlăjgan de doi metri, îi spuse într-un suflet toată povestea: după ce l-o înjunghiat şi l-o aruncat din tren, o sărit şi el ş-o luat-o la fugă, şi noi, dacă am văzut că fuge înapoi spre gară, am oprit trenul să-l ajungem din urmă şi să-l punem să răspundă pentru ce-o făcut.

– Voi sau el a oprit trenul? întreb eu pentru a clarifica.

– Mai întâi el şi pe urmă şi noi...

– Răspunde, ucigaşule! strigă vlăjganul de doi metri, repezindu-se să mai lovească o dată, dar nu mai avea pe cine. În timp ce dânsul îşi mărturisea isprava, câţiva băieţi au înşfăcat victima-călău şi l-au dus pe sus prin mulţimea oarbă de ură în vagonul staff. Nici să crezi, dar s-a întâmplat că tocmai atunci să-şi facă apariţia şi grupul de băieţi plecaţi în căutarea celui înjunghiat. Bine dispuşi, băieţii îl târau de subsiori pe cel aruncat din tren, care, în clipa în care a fost lăsat din mâni, nu s-a mai putut ţine pe picioare. Din ceea ce bolborosea, am putut înţelege cu greu că după ce a făcut o beţie, prima în viaţa lui, nepunând nici fărâmitură de nimic în gură, a adormit lungit de-a lungul uşii deschise a vagonului, să-i bată vântul. Mai mult nu ţinea minte nimic. S-a trezit rostogolindu-se dinspre tren pe iarba care creşte în jur moale ca perna.

– Dumneata, vasăzică, eşti cel înjunghiat şi aruncat din tren?! l-am întrebat eu pe tânărul bezmetic, dominat de un cumplit sentiment de ruşine că fac parte dintr-un neam de oameni – harnici şi cuminţi, cum ne-a mers vestea – care bat bestial un om şi nimeni să-i poată opri.

M-am retras în vagon fără să-mi pese ce se întâmplă cu cei de afară.

– Cum de s-a putut?... Aşa ceva fac numai barbarii... Suntem nişte barbari... se auzea protestele doctorului în timp ce acorda năpăstuitului primul ajutor, mirându-se ori de câte ori mai descoperea o rană sub straiele făcute ferfeniţă.

– Ce şanse are? l-am întrebat într-un târziu.

– Acum e greu de spus.

Era în şoc, doctorul nu-i putea descleşta mâinile cu care victima, luată drept călău, îşi acoperea şi acum capul, apărându-se de loviturile imaginare ale gloatei.

– Până nu-şi descleştează mâinile ca să-i pot vedea ochii, nu pot şti nimic, vorbi doctorul, privind neputincios la grămada de carne care fusese până nu de mult un om.

– Şi acum ce facem? întreb eu privind în ochii doctorului, ţintuit la căpătâiul muribundului care putea sucomba în orice clipă.

– Mă tem că n-o să-l putem ajuta.

– Bine, dar trebuie să facem ceva, ce facem...?

Într-o totală derută, staff-ul încercă să găsească o soluție. Întrebările veneau buluc, nimeni însă nu se încumeta să dea un răspuns. După un timp cineva a propus: într-o situație ca aceasta ar trebui să răspundem toți.

Toți înseamnă nimeni, m-a trecut un gând, dar am tăcut din teamă de a nu mi se găsi și în acest caz o misiune comsomolistă.

Abia când și-a revenit și a început să vorbească, la început prin semne, apoi pe silabe, am putut deslușì că așa-zisul călău era el însuși victimă în toată legea, și că urcase în tren pe tampoane, pentru a merge până la următoarea oprire. S-a întâmplat însă, că la scurt timp după ce a ieșit din gară, să se rostogolească din tren presupusa victimă. Speriați, ai noștri au tras stop-cranul și au oprit trenul. Atunci a sărit și el din tren, luând-o la fugă înapoi spre gară. Observat că fuge, este luat drept ucigașul celui înjunghiet și zvârlit din tren, ajuns din urmă și luat, fără să fie întrebat cine este, la bătaie.

Aceasta a fost marea confuzie.

N-am reușit, însă, să ne spălăm bine de una, când a dat alta peste noi. Alta, pe cât de banală, pe atât și de dramatică.

Așadar, într-una din zile, în timp ce trenul își scurta calea prin stepa de dincolo de munții Ural, în vagonul nostru a năvălit – tremura de epuizare, dar și de frica prin care trecuse după ce se târâse pe brânci peste acoperișul vagoanelor până la noi – un omulean de vreo patruzeci de ani, care după ce a cerut apă, ne-a povestit de-a fir-a-păr cum în zorii zilei, când toți dormeau, din vagonul vecin cu vagonul lor, a fost trecută în brațe o fată tânără și chiar și frumoasă, care bea rachiu, fumează țigară după țigară și se culcă cu toți de laolaltă.

– S-a culcat și cu tine? întreabă nerăbdător să știe energicul Austkaln.

– Iaca cu mine, nu.

– Atunci e clar de ce-ai venit s-o pârăști.

– Eu am venit să vă spun, nu s-o *pârăsc.*

– Atunci spune.

– Când o venit și rândul meu, mi-o zis pe ruseşte: Uj ne maratsea mne so vseakimi komsomolskimi dedami!? (Nu cumva crezi c-am să mă regulez chiar cu toți ghiujii comsomoliști!?) și l-o încălecat pe unul tânăr.

– Câți ani ai?

– Vreo patruzeci fără ceva.

– Ăsta-i ghiuj la ea?!

– Pentru o curvă comsomolistă, poate fi.

– Ce are comsomolul cu o curvă ordinară?

– Parcă n-ar trebui să aibă nimic, da dacă stai să te gândești mai bine, tot are ceva.

– Și tu te-ai gândit bine înainte de a veni s-o pârăști?

– Ba am venit să vă spun c-au făcut cort din pături într-un ungher de vagon și-i dădeau bătaie, pe rând.

– Ce-i dădeau, ce? a întrebat de mai multe ori Austkaln nerăbdător să știe, și omul, în loc să-i răspundă, a izbucnit în hohote de râs, arătându-l cu degetul.

– Bine, o să verificăm, a zis unul din cei doi Dima după ce a ascultat toată povestea, făcându-i pârâtorului semn cu mâna să părăsească vagonul, că tocmai se oprise și trenul.

– Dară eu nu pot coborî.

– De ce să nu poți?

– Pe mine, vă rog, să mă lăsați să merg mai departe în vagon cu dumneavoastră, a zis omuleanul, îndesindu-se în scaun. Dacă mă întorn în vagon, pot să mă omoare.

– Cine să te omoare, de ce să te omoare?

– Cei pe care nu i-au ajuns rândul...

– Rând la ce? şi-a continuat fundamentalul interogatoriu doctorul, renunțând să-l interneze în una din cele trei cuşete pe care le ținea pentru caz de forță majoră.

– Eşti doctor ş-ar trebui să ştii de ce-i în stare un bărbat când îi scoți femeia de sub el, a recurs disperat omuleanul la ultimul argument.

După lungi dezbateri, mie mi-a căzut nenorocul să clarifice cazul. Eram cel mai tânăr, deci şi cel mai neapărat. Dar ca să nu pară că m-au presat, i-au zis însărcinare comsomolistă, un fel de onoare pe care nu puteam să n-o accept în fața a trei ştabi comsomolişti.

– Trebuie să le vezi pe toate cu ochii tăi, ziaristule, altfel de unde ai să scrii adevărul!? le-a fost ultimul, cel mai grav argument.

TRAIAN CHELARIU
(21. VII. 1906 – 4. XI. 1966)
SCRISORILE PRIMULUI AN DE EXIL SUCEVEAN

Mircea A. Diaconu

Suceava

Amară Ithaca lui Traian Chelariu. Născut la Dărmăneşti, autorul sonetelor avea să revină la Suceava (unde făcuse cândva şi o clasă gimnazială) în 1964, ca lector la proaspătul Institut de Învăţământ Superior. N-a profesat decât doi ani, căci, abia întors acasă, în 1966 a murit. Aşadar, să fi revenit Traian Chelariu acasă pentru – supremă împlinire – a muri?! Primind o locuinţă lângă un cimitir, notează cu umor mâhnit: „Dincolo de stradă se află un zid destul de înalt, iar dincolo de zid – cimitirul evreiesc, loc în care, explicabil, este şi mai multă linişte". Şi, totuşi, Ithaca aceasta, aşa ironică, îşi păstrează sensul ei luminos. O fotografie făcută cu puţină vreme înaintea nefericitului moment ni-l arată pe Traian Chelariu purtând pe chip un zâmbet plin, o energie dătătoare de viaţă. Omul acesta care fusese smuls din rosturile sale, care cultiva idealuri stoice, care trăia din plinătatea şi anonimatul culturii adevărate, îşi redescoperise la Suceava sensul. De fapt, după ce trecuse prin Cernăuţi, Paris, Roma, din nou prin Cernăuţi şi, finalmente, fixându-se în Bucureşti pentru ani tulburi, nu Suceava era acasă pentru Traian Chelariu. Într-un fel, nici Bucureştii, chiar dacă locuia acolo pe strada Lebedei, fostă Cernăuţi. Atunci, ce-ar fi putut însemna pentru el acasă? După ani de muncă la serviciile de deratizare, după alţi câţiva de încadrare în învăţământul gimnazial, îşi regăsise la Suceava, oricât de târziu, locul său firesc şi bucuria de a le vorbi studenţilor. Dar la Suceava îi lipseau cărţile, expoziţiile, prietenii şi, mai ales, familia, care acceptase să împartă împreună cu el greul, îngăduindu-i să nu cedeze. Aşa încât – deşi, la modul acesta metaforic –, acasă, la Suceava, Traian Chelariu era, orice s-ar spune, un exilat. Iată paradoxul. Fizic, era un exilat.

Din primul an petrecut la Suceava, au ajuns în posesia noastră mai multe scrisori (unele dintre ele în copie, majoritatea fără plic), prima trimisă unuia dintre fraţi (lui Victor), la Vatra Dornei, celelalte, soţiei. Sunt scrisori care umplu nu atât golurile factologice (aici nu faptele sunt importante), cât pe acelea emoţionale ale lui Traian Chelariu. Emoţiile ţin, ele însele, de biografia unui scriitor. Pe lângă jurnalul din anii '50, publicat sub titlul *Strada Lebedei nr. 8*, paginile de-acum constituie, de asemenea, un document existenţial elocvent.

Aşadar, primul an la Suceava: un an al singurătăţii (aproape de pustnic), al obligaţiilor financiare (înregistrate cu o exactitate de soldat, dovadă a dificultăţilor trăite) şi al speranţei. Suspiciuni, nedreptăţi, depresii sufleteşti, toate acestea sunt

dublate de o încredere calmă în destin şi, uneori, de o ironie amară, a mâhnirii resorbite în iluzia echilibrului posibil. Iată de ce îi vorbeşte soţiei despre „marea milă a vremurilor care, urnite din locul lor, s-au abătut cu violenţă de uragan asupra lumii paşnice". Un om supt vremi, care îşi găseşte un sens în muncă (altfel, ar urla de singurătate), care, la 58 de ani, ştie că trebuie să fie „cât mai modest şi cât mai activ", pentru „a nu forţa vâslele", care are curajul să o ia de la capăt cu convingerea că acela care slujeşte binele are, dincolo de conjuncturi, dreptate. Trimite versuri la „Viaţa Românească" sau la „Gazeta Literară" şi e mulţumit că reuşeşte să publice, finalmente, ceva în „Zori noi". Speră să-şi poată reface teza de doctorat despre D.Hume şi cere să i se trimită din Bucureşti volumele lui Trakl. *Energie*, una pusă în joc pentru re-întemeierea sinelui, şi *disperare*. Ca în jurnalele de altădată, notează totul în câteva caiete (numite *sucevene*) – doar că peisajul uman şi existenţial e anodin – şi scrie celor de-acasă: oblojeşte rănile sufleteşti ale soţiei, dă sfaturi fiului, urmăreşte de la distanţă viaţa fiicei sale, îşi povesteşte monotonia. Nu cred că trăia sub semnul provizoratului; altfel spus, nu cred că spera în vreo minune care să-i schimbe, acum, la 58–59 de ani, soarta. Cu toate acestea, prietenilor de departe, lui Jean Lambotte, lui Victor Last, le trimite scrisorile întâi la Bucureşti, pentru ca abia apoi, de aici, să plece în străinătate. „De aici nu vreau să corespondez", îi spune soţiei. Nu vrea să-i fie cunoscut de către prieteni exilul acesta care ar fi putut da impresia că seamănă a împlinire. Peste toate acestea, scrisorile unui om care crede că, dincolo de toate nedreptăţile timpului, va învinge.

Altfel, nu trebuie să ne înşele o scrisoare, din 22 martie 1965, în care deplânge moartea lui Dej. Mărturiseşte aici: „Nu sunt un mistic". Sau: „Eu am deplină încredere în viitor". Sau: „Eu sunt sănătos şi-mi văd de treburi". Toate acestea după ce îşi exprima speranţa că urmaşul lui Dej „va duce înainte şi în acelaşi mod ascendent linia politică a Partidului". Să spună lucrurile acestea un om pe care Partidul l-a umilit luându-i totul, în afara vieţii şi a familiei? Nu e nici o orbire la mijloc. Într-o scrisoare mai veche, din 21 decembrie 1964, Traian Chelariu vorbea despre faptul că, „din curiozitate particulară sau alta, se mai deschid unele plicuri înainte de a fi predate persoanei căreia îi sunt adresate". Aşa încât, optimismul acesta politic se explică prin dorinţa de a-şi păstra poziţia, oricât de fragilă, de lector la institutul sucevean. Să fi simţit, din nou, pericolul prin preajmă?

Lucruri asupra cărora – cine ştie? – se va opri cineva cu mai multă atenţie. Tocmai de aceea, a face publică această corespondenţă a lui Traian Chelariu din anul său de exil sucevean (exilul acesta, tardivă împlinire) mi se pare nu numai o datorie morală. Mi se pare o obligaţie.

Suceava, luni, 23. XI. 1964

Dragii mei Claudia, Victor, Bujorel şi toţi ceilalţi care, după cât am înţeles, faceţi parte din familia Chelarilor vatra-dorneni,

să ştiţi că rândurile primite de la voi mi-au prilejuit multă, multă bucurie. Mă simţeam exilat la Suceava şi, cu toată satisfacţia morală pe care o aveam când, chiar şi după trecere de ani de zile, ni se face nitică dreptate, parcă regretam că am părăsit, fie şi în calitate de flotant, Bucureştiul necazurilor şi

bucuriilor mele oricum reale şi, deci, în măsură a da un conţinut vieţii. Scrisoarea voastră însă mi-a adus aminte că mă găsesc între ai mei. Voi – la Vatra Dornei, Eugen – la Iaşi, ai mei şi Silvia – la Bucureşti, – deci un fel de triunghi [...] pe una din laturile căruia m-am situat şi eu, de astă dată cu posibilităţi reale de a vă vedea pe toţi, căci e mai uşor să faci câte un drum la Vatra Dornei, la Iaşi, la Bucureşti din această Suceavă, decât, fiind la Bucureşti cu serviciul, să-ţi vizitezi fraţii distanţaţi de viaţă la sute de km.

La Institut am catedra de pedagogie şi psihologie, iar cursurile le ţin luni şi marţi, restul săptămânii fiindu-mi la dispoziţie pentru pregătire etc. Încep să mă acomodez. Cei de aici m-au primit, pare-se, cu bună-voinţă. Sper să pot munci în aşa fel ca să merit şi stima lor. Păcat că reintegrarea mea în învăţământul universitar a venit atât de târziu. Dar, în sfârşit, fiecare avem un destin. Şi e bine să nu ne împotrivim căilor lui. Trebuia să fiu încă pe la începutul lui octombrie la noul meu post, s-au găsit însă nişte patrioţi care, ca să-mi facă un nou pustiu de bine, au aruncat, unde tocmai se hotărâse definitivarea numirii mele, vorba precum că sunt fiu de mare burghez. Cadrele au zis stop! şi au cercetat din nou dosarele mele câte le voi mai fi având, nici eu nu mai ştiu, pe la diferitele multe servicii pe la care m-am perindat în cei ani de perindare de la 1940 începând. Totuşi, în cele din urmă, s-a văzut că respectiva persoană vorbise numai aşa, din mare dragoste pentru importanta mea persoană. Nu-i nimic. Rămăsesem aproape o lună în vânt, dar poate că e mai bine. În acest fel Suceava a ajuns să-mi pară nu capitală, ci capitala capitalelor. Vă puteţi imagina ce înseamnă să începi să guşti din dulceaţa regăsirii în câmpul muncii după ce ai mai gustat, şi încă din plin, din mierea pe care ţi-o oferă muncile pe care trebuie să le accepţi indiferent că-ţi plac sau nu, numai ca să rămâi – şi încă în plină tinereţe a celor 58 de ani pe care i-am împlinit! – absent de pe toate schemele. De acum nu-mi rămâne decât să încerc să mai recuperez câte ceva din cele plănuite pe vremuri şi rămase, fără de vina mea, simple visuri.

Aici sunt destul de bine cazat, iar mâncarea, la cantina studenţească, este destul de bună, câteodată chiar excelentă. Timp am, vorba ceea, berechet. De asemenea şi linişte, căci locuiesc singur.

Voi scrieţi-mi din când în când. Cu prima ocazie vă voi vizita. În prealabil voi telefona la n-rul 202, pe care mi l-aţi comunicat.

Dorindu-vă, tuturor, sănătate, vă sărut cu multă, multă dragoste frăţească,

Traian

Suceava, 4 decembrie,1964

Draga mea Steluţa şi dragă Şerbane,

pe la ora 14 am primit scrisoarea voastră, iar pe la ora 14:30 am încasat lichidarea cuvenită pe luna noiembrie. Acum vă răspund şi, dimpreună cu aceste rânduri, voi expedia acasă, ca să nu-i am asupra mea, 750 lei, care, dimpreună cu cei 300 lei deja trimişi, fac 1.050 lei pe luna noiembrie. M-am străduit să vă pot trimite mai mult, însă, dat fiind că trebuie să cheltuiesc şi cu trenul 200 lei şi dat fiind că mai am de cumpărat câte una alta, nu pot rămâne chiar la limita

rezistenței financiare. Deocamdată nu am plătit nici căminul și nici nu mă grăbesc să-l achit până nu mi se va cere acest lucru. Eu am primit și scrisorile de la Măișoara – Dan și Petrică. Lor însă le voi răspunde, concret, prin vizita prin care am să le-o fac când, pe marți-miercuri (= 8/9 XI), voi fi la București, căci tare mi-i dor de voi toți și, dacă nu aș avea ce lucra, ar trebui să urlu de singurătate. (Iată de ce mă bucură foarte mult, Steluța, propunerea ta de a veni la mine și de a rămâne cu mine peste sărbătorile de iarnă, chiar dacă, până atunci, nu voi fi primit garsoniera promisă!). Când voi veni acasă, voi aduce și primul din caietele mele sucevene, un fel de jurnal în care aștern cam tot ce fac în respectiva zi, și vei vedea că mă străduiesc să folosesc timpul liber de care dispun din belșug aici. Steluța mea dragă, să știi că dacă vom avea sănătate și curajul corespunzător, vom mai putea recupera, fie și numai în parte, paguba pricinuită de anii de încercare ce s-au abătut, ca asupra atâtor altor oameni nevinovați, și asupra noastră. Bineînțeles că nu putem repara pagubele pricinuite de ineluctabila trecere a zilelor. Dintre lucrările plănuite, la locul prim am așezat lucrarea de doctorat. Am și adunat ceva material pentru această teză pierdută în 1940 din marea milă a vremurilor care, urnite din locul lor, s-au abătut cu violență de uragan asupra lumii pașnice și, deci, și asupra noastră. Totuși, tu, Steluță, nu-ți irosi sănătatea zbătându-te peste măsură pentru a face față greutăților zilnice. Nu vom pieri nici de foame și nici striviți de frig sau de datorii bănești. Putem, în schimb, pieri asfixiați de cețurile grijilor excesive. Ascultă-mă, draga mea, și nu te mai îndârji atâta. Vom ieși, sunt convins de acest lucru, și noi la un liman mai liniștit și mai senin. Numai nu trebuie să forțăm vâslele. Uite, zilele trecute am avut o de tot plăcută surpriză: o colegă de la catedra de limba și literatura română m-a întrebat dacă Tr. Chelariu, citat la bibliografia care însoțește recent editatul volum de versuri al Magdei Isanos, sunt eu. Am răspuns afirmativ și consultând, apoi, la biblioteca Institutului, respectivul volum, am putut citi, în fruntea listei de indicații bibliografice: „Traian Chelariu, Poezii *(Cronica literară), «Universul literar», an. L, 1943, nr. 17, 20 iunie, p. 5". E, totuși, un eveniment! Gândește-te că, până mai acum doi ani, numele meu era un nume de ciumat! Deocamdată, însă, e prudent să fiu cât mai modest și cât mai activ în schimb. Dumnezeu ne va ajuta și vei vedea că tot noi doi, Steluța, vom răzbate biruitori până la capăt potrivniciile vieții, chiar dacă, pe bun temei sau pe bănuială, te-ai mai îndoit uneori de dragostea pe care ți-o port ție și copiilor noștri. Faptul că nimeni nu te mai întreabă nimic despre mine să nu te contrarieze. Oamenii suferă, după părerea mea, de o problema specială, pudoarea, care îi împiedică să se intereseze, în mod fățarnic, și să se bucure, tot în mod fățarnic, de evoluția succesului cuiva pe care cineva mai cu dragă inimă l-ar fi consolat insuccesele darnic tolerate de aceeași inimă sinceră. Imaginează-ți câtă ar putea să fie nu tăcerea, ci bârfa în cazul în care aș mai înregistra nu acest așa-zis succes universitar, ci un succes cu adevărat succes, de pildă unul cu ecou amplu literar sau științific. Dar vom mai vorbi și acasă despre astfel de lucruri. Până atunci să rămânem sănătoși. Eu te sărut cu mult dor și-ți spun la revedere, Steluța, vrednico, albino, prea copleșită de grijile vieții. Pa! La revedere!*

Traian

Dragă Şerbănuţ, eu îţi mulţumesc pentru toate câte îmi scrii şi te asigur că am deplină încredere în tine. Caută să ieşi bine la examene, să-ţi vezi şi de pasiunile tale artistice, iar cu prietenii, pe cît posibil, să ţii calea de mijloc, căci prieteni adevăraţi întâlnim unul-doi în întreaga noastră viaţă. Spune-i mămichii că i-am scris şi lui Vintilică şi celorlalţi de care îmi vorbeşte mămica. Pa! Te sărut! Sărutări Măişoarei, lui Dan şi tuturor ai noştri. La revedere, tata!

P.S. Dragă Steluţa, deocamdată n-am să pot cumpăra nimic din cele dorite, căci şi pe aici preţurile au crescut şi nu are haz să transportăm cale de peste 300 de km o marfă care mult mai uşor poate fi adusă din Piaţa Matache. Pa!

Traian

Suceava, 15. XII. 1964 (marţi)

Draga mea Steluţa şi iubiţii mei toţi, Măişoara, Şerbane, Dan etc., etc.

Nu v-am putut scrie luni, după cum îmi propusesem, deoarece, de la orele 8 la 12, am avut obligaţia de a ţine cele două cursuri de pedagogie şi psihologie, cursuri la care am avut şi inspecţie din Bucureşti (Tov. Oprescu), iară după-masă a trebuit să asist la nişte lecţii la Şcoala Medie nr. 1 „Ştefan cel Mare" din Suceava, şcoală la care studenţii noştri îşi fac practica pedagogică. Aflaţi că la inspecţie am ieşit foarte bine, căci, vorba unui coleg mai tînăr, „Tovarăşul Chelaru i-a înnebunit, prin prelegerile sale, pe studenţii noştri!". Se pare că sunt primul cadru didactic care încerc să fac aici cursuri la nivel universitar. De altfel, inspectorul Oprescu m-a sfătuit să părăsesc momentele de dictare a unor părţi ale cursului şi să vorbesc cât mai mult. D-sa mi-a spus: „prin vasta dumitale cultură stimulezi mult mai mult pe studenţi la muncă individuală decât prin pasajele pe care le dictezi". Am obiectat că studenţii nu au manuale pentru studiul individual. Inspectorul Oprescu a fost de părere ca Institutul să le procure, mai ales acum, când a apărut şi nu s-a epuizat ediţia a III-a manualului de pedagogie. Eu sesizasem, de altfel, rectoratul de faptul că a apărut această a III-a ediţie şi am primit asigurări că un număr de manuale vor fi procurate de bibliotecă. Deci, odată angajat pe calea bunului nume, va trebui să nu slăbesc nici un moment pregătirea cât mai temeinică a cursurilor pe care le ţin. O altă propunere pe care am făcut-o rectoratului a fost aceea de a vorbi în cadrul comemorării I. Creangă, despre „Ion Creangă – educator al poporului nostru". Şi această propunere a fost luată în consideraţie. Sper să pot spune lucruri noi, căci, din câte ştiu, lectura pe care vreau să o evidenţiez în ceea ce priveşte opera lui Creangă nu a fost încă discutată. De asemenea, am înregistrat şi cererea referitoare la salarizarea mea începând cu data de 7 oct. 1964. Prorectorul a pus rezoluţia corespunzătoare. Nu ştiu însă când voi primi respectivii bani, acum la avans (=19 XII) sau la lichidare (4 I 1965). Deci rămâne de văzut.

Dragă Steluţa, tu să nu te răzgândeşti şi să nu vii la Suceava! Să ştii că eu te aştept! Sunt convins că cele câteva zile pe care le vei petrece aici îţi vor fi zile de destindere şi odihnă. Imediat ce primesc chenzina, îţi trimit partea de bani hotărâtă. Dacă încasez şi restanţa pe octombrie, îţi trimit şi banii respectivi. Tu însă, gospodină cum eşti, să nu-ţi faci socotelile înainte de a primi banii. Lui

Şerban îi laşi cât îi trebuie. Eventual îi rogi pe Măişoara şi pe Dan să facă gospodărie comună în timpul lipsei tale din Bucureşti şi totul ar fi bine. În orice caz, să vii! De asemenea, te rog să mă anunţi când vii şi cu ce tren soseşti, ca să te pot aştepta în gara Iţcani (care este după Burdujeni!), căci ţi-ar fi greu să te descurci singură. Tu caută să vii într-una din zilele de miercuri – duminică, căci în alea de luni şi marţi sunt prins cu cursurile mele didactice.

Eu am sosit cu bine la Suceava şi am găsit totul bine. Ţi-am expediat o telegramă, duminică, şi bine am făcut, căci ţi-aş fi putut scrie abia astăzi şi ai fi fost îngrijorată. Aşteptând răspunsul tău, te îmbrăţişez cu dragoste şi-ţi spun: pe curând, la revedere, în Suceava!

Dragă Şerbănuţule,

pe tine te rog să o convingi pe mămica să vină la Suceava. Măcar peste sărbătorile de iarnă. Când am plecat, tu, obosit de ale tale, dormeai încă. Eu te-am sărutat pe frunte şi ţi-am dorit reuşită deplină în toate cele bune şi frumoase ale tale. Nu uita că eşti un tânăr dotat şi că ai obligaţii faţă de înzestrările tale. Să ştii că eu mă interesez cu dragoste de toate încercările tale, chiar dacă nu ţi-o arăt. Îmi place să am un fiu cu care să pot să încep să mă laud . Dacă s-ar putea plasa şi Măişoara într-un serviciu, aş fi de-a dreptul mulţumit. Te rog transmite-le lui Dan şi Măişoarei gândurile mele cele mai calde de dragoste. De asemenea, şi tuturor ai noştri. Tu şi Dan mi-aţi promis câte un desen sau o pictură ca să îmi împodobesc camera. Nu e grabă. Însă vă rog să vă ţineţi de cuvânt. Vă sărut pe toţi şi vă spun la revedere! Tata

Suceava, 21 dec. 1964 (luni)

Steluţa, draga mea,

Scrisoarea trimisă expres prin avion, datată, la Bucureşti, cu 18–XII–64, am primit-o abia astăzi. După ce vorbisem la telefon cu tine şi probabil, printr-o neînţelegere, rămăsesem convins că scrisoarea trebuia să fie aici cel târziu odată cu coletul care conţinea opera lui D. Hume, mi-am făcut fel de fel de gânduri, care de care mai prăpăstioase. Aceasta cu atât mai mult cu cât pe aici, din curiozitate particulară sau alta, se mai deschid unele plicuri înainte de a fi predate persoanei căreia îi sunt adresate scrisorile. Astăzi, primind expresa ta, am respirat uşor. Şi acum câteva cuvinte cu privire la partea dintâi a conţinutului scrisorii tale: Să ştii, Steluţo, că tu te nedreptăţeşti în mod grav, diminuându-ţi, în felul în care-o faci, valoarea ta personală! Se poate oare să grămădeşti atâtea lucruri negative pe socoteala ta?!! Dar crezi tu că, fără de tine, vreunul dintre noi, Măişoara, Şerban şi eu, ar fi putut răzbi prin greutăţile câte ne-au copleşit de la 1940 încoace?!! De ce eşti atât de nedreaptă cu tine?!! De ce te subestimezi?! Să nu o mai faci! Pe mine mă doare. Eu am avut în tine o tovarăşă de viaţă excelentă şi sunt încredinţat că, până la sfârşitul zilelor noastre, ne vom putea bizui unul pe celalt. Te rog foarte mult, Steluţo, să nu te mai acuzi. Când vei veni la mine, vom sta de vorbă şi te vei convinge că nu ai dreptul să te minimalizezi. Eu ţi-am trimis, telegrafic, 500 de lei, căci nu am încasat încă restanţa pe oct. 1964. O voi încasa, probabil, odată cu lichidarea salariului pe decembrie, în ziua de 4 ian. 1965. Încasasem 950 lei. 338 lei m-a costat masa, diversele articole de toaletă, hârtia de scris etc. 338 + 55 lei fac 838. 950 lei – 838 lei

fac 112 lei. Aceştia sunt banii de care dispun în prezent. Prevăzând acest lucru mi-am permis să-ţi sugerez să accepţi o sumă mai mică de 400 lei. Se vede însă că ai avut nevoie de bani. De aceea ţi-am trimis 500 lei. Îţi scriu toate acestea nu pentru a te pune pe gânduri în ceea ce priveşte venirea ta la Suceava. Voi face tot posibilul să procur de undeva două-trei sute de lei ca să-i avem pentru zilele cât vei sta cu mine, căci mi-ar place să ies la restaurant cu tine şi să facem vreo două-trei vizite. Tu mi-ai spus că vei putea veni cu ceva bani. În fine. În orice caz, luni, 4 ianuarie 1965, încasez avansul pe ianuarie şi, probabil, restanţa pe oct. 1964. Ne vom putea reechilibra. Totul e să răzbatem până atunci. Iar dacă va fi să nu pot face rost de cât ne trebuie, tot nu vom mizera, căci masa la cantină este bună, iară camera în care locuiesc de asemenea. Eu am citit cu atenţie scrisoarea lui Jean. De aceea nu mă grăbesc să-i răspund. Câteodată şi o oarecare întârziere contribuie la o mai clară explicare a lucrurilor. Îi voi scrie când vei veni tu aici. La plecare vei lua scrisoarea şi, completând-o cu fotografiile respective, o vei expedia din Bucureşti. Nici lui Victor nu-i scriu deocamdată. Ştii de ce? Fiindcă, până în prezent, Măişoara i-a scris în numele meu şi, dat fiind că Măişoara are un alt fel de scris, tot ea trebuie să continue, deocamdată, corespondenţa în numele meu. Altfel, Victor ar putea fi nedumerit. Ceea ce îţi trimit este Delegaţia cerută. Cele două volume de D. Hume sunt exact ceea ce-mi trebuie. Şi-ţi mulţumesc în mod special pentru grija pe care ai avut-o! Eu ţi-oi achita separat costul acestor 2 volume, căci procurarea lor nu trebuie să ştirbească deloc cota care vi se cuvine pentru a exista în Bucureşti. Eu mă mai pot strecura aici, voi însă nu. Totuşi, din suma pe oct. 1964 va trebui să achit datoria către prof. Vintilă Mihăilescu (= 500 lei) şi, eventual, cea către soţia lui I. Antohi (= 200 lei). Vom vedea cât încasăm. Când vei veni la Suceava, vei vedea cum o duc eu aici şi vei fi mult mai liniştită. În ceea ce priveşte însă sentimentele mele faţă de tine şi faţă de copii, oricât de complex şi de ciudat aş fi, să ştii, Steluţo, că eu vă iubesc cu adevărat. Eu te aştept, principial, la rapidul care soseşte, la Iţcani, duminică 27–XII ora 13,35 sau aşa ceva. Numai în cazul că ai veni în altă zi, telegrafiază-mi. Tuturor celor ai noştri le doresc numai binele şi tot binele! Dacă nu ţi-i greu, adă-mi din bibliotecă cele 2 volume de Georg Trakl; unul, dacă nu mă înşel, e legat în pânză bleu, celalt în gri. Amândouă conţin poezii. Şerban le cunoaşte. Te aştept cu mult dor, dragă Steluţo, şi te îmbrăţişez cu multă, multă dragoste. Lui Şerbănuţ, Măişoarei, lui Dan, precum şi tuturor ce ţin de familia noastră, le trimit dragi salutări şi sărutări.

La revedere, Steluţo! Traian

Suceava, luni, 15 februarie 1965

Dragii mei toţi,

Am ajuns cu bine la Suceava. Singura surpriză neplăcută a fost faptul că, până astăzi la prânz, nu am avut cantină, ceea ce mi-a cam topit mica rezervă de bani cu care mă întorsesem la Institut.

Vineri am sosit cu întârziere în gara Iţcani şi cu durere de dinţi. Până seara mi se umflase partea respectivă a maxilarului (superior, dreapta) de arătam îngrăşat. Totuşi, am reuşit să mă mut de la cămin (după ora 15 nemaifiind nici

un fel de personal disponibil la Institut, a trebuit să fac personal transporturile). Nici nu mi-aş fi putut imagina că voi face patru drumuri tur-retur pentru mutarea celor câteva cărţi, hârţoage şi a măruntului meu calabalâc. Dar, în fine, pe la apusul soarelui eram instalat în noua mea locuinţă, într-o cameră de la parterul blocului H5 Scara B, la o distanţă de circa 500 m de Institut. Camera face parte din apartamentul pus la dispoziţia Institutului de către Sfatul Popular orăşenesc Suceava. Apartamentul se prezintă astfel, sau cam astfel:

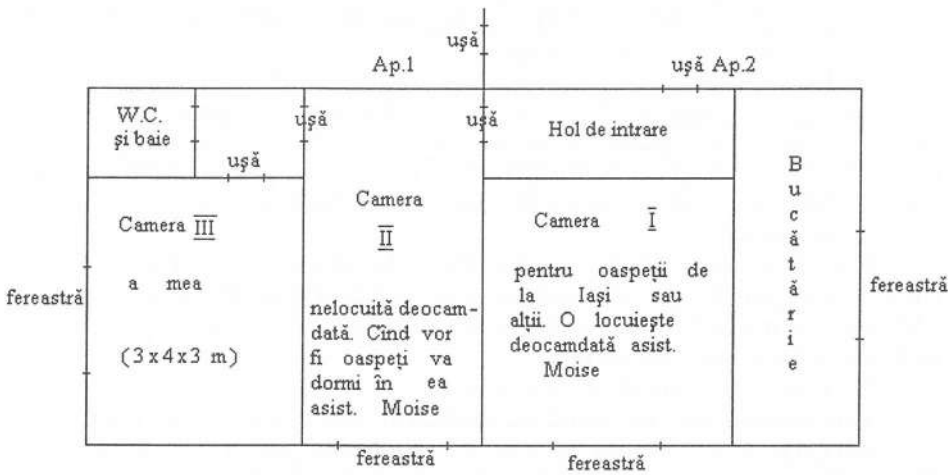

E mai multă linişte decât la Cămin, căci blocul H5 este la marginea oraşului. Fereastra camerei mele dă spre un fel de teren îngust cu stradă circulată de 10–15 persoane în 24 ore. Dincolo de stradă se află un zid destul de înalt, iar dincolo de zid – cimitirul evreiesc, loc în care, explicabil, este şi mai multă linişte. Nu prea îmi convine că locuiesc la parter şi nu la etajul I, dar nu-i nimic de făcut. Aşa e situaţia. Va trebui să-mi montez bare de fier la fereastră. Nu de alta, dar aşa pentru a nu pune la încercare cinstea localnicilor. Numai să fie voie. În cameră am un pat, un şifonier, o noptieră, două scaune şi un fel de masă bună pentru spiritişti, căci ziua, când lucrez la ea, se mişcă în toate direcţiile celor 3 dimensiuni ale spaţiului, iară noaptea trozneşte. Mai e o lampă electrică cu glob de sticlă (culoarea laptelui) şi un corp termoradiant, să-l numim calorifer. Pe jos, bineînţeles, am parchet. Suficient de curat pentru a nu fi de tot murdar. Zilele acestea, însă, e vorba să mi-l acopere cu un covor de... iută, probabil. La fel vor fi instalate şi perdelele. Uşa trebuie ţinută încuiată, căci altfel se deschide, şi încă de tot ceremonios, de parcă cine ştie ce oaspeţi mari ar intra primiţi de un lacheu invizibil. Toate acestea, însă, alcătuiesc un ansamblu totuşi poetic, asezonat cu nitică melancolică singurătate şi cu concluzia că e bine şi aşa.

După ce m-am instalat, fiind frânt de oboseală, m-am culcat şi am dormit până a doua zi, când am fost trezit de soare. (Trebuie să subliniez că, de la ora răsăritului şi până la apusul lui, am soare în cameră!) Sâmbătă eram însă aşa de umflat la falcă, încât a trebuit să încerc ceva pentru a redresa estetica feţei. Am recurs la sulfatiazol. Durerea a cedat, locul s-a dezumflat considerabil şi

duminica am putut pregăti cursurile de luni, cursuri pe care, total dezumflat, le-am ținut azi, de la 8h–11h.

Azi, în fine, s-a rezolvat și problema mesei: s-a deschis cantina.

Mâine am orele de psihologie (10h–12h); deci, după ce vă voi fi scris până la capăt scrisoarea, mă voi apuca să pregătesc și jaloanele pentru aceste ore.

Din Constanța nu ne-a venit încă nici un act referitor la sesiunea de comunicări științifice, așa că nu știm încă la ce dată voi pleca acolo. În orice caz, când va fi să plec, vă voi telefona din vreme.

Pe aici, după zilele (câteva) mai friguroase, a revenit moina. Accesul la blocul H5 scara B e destul de noroios.

La Institut am regăsit totul cum lăsasem, deci bine. Studenții m-au primit cu afecțiune. În sfârșit. Iar lunile pe care le mai am până la vacanța de vară nu-s prea multe. În schimb, am ce munci. De plictisit nu mă voi plictisi. Voi să-mi scrieți tot pe adresa Institutului căci, drept să vă spun, nu am putut încă afla cu certitudine care e adresa Blocului H5 scara B.

Steluță, dragă,

În toată graba mi-ai dat, în dimineața plecării, un pullover de al tău. Ți-l voi aduce cu prima ocazie. Chenzina o voi trimite telegrafic în ziua încasării. Abia am plecat din Bucureşti și mi-i dor de voi. Mi se pare așa de ciudat și de nedrept să fiu departe de ai mei.

Dară așa, se vede, mi-a fost scris.

Este posibil ca, în afară de scrisorile lui Jean, să-mi vină și altă corespondență pe adresa din Bucureşti. Deschideți plicurile și trimiteți-mi-o încoace. Pentru urgențe neimportante chemați-mă, prin aviz telefonic; convorbirea o suport eu aici. Dacă se scumpește abonamentul la postul telefonic, diferența o acopăr tot eu. Așa că nu veți renunța în nici un caz la telefon. Să sperăm că, de la toamnă începând, mi-oi îmbunătăți situația materială și atunci va fi mai bine. Țineți-mă la curent cu noutățile de acasă. Eu mă gândesc zilnic la voi și, uneori, mi se întâmplă să vă simt atât de aproape încât îmi vine să vă întreb câte ceva.

Dragă Șerbane,

Tu să ai grijă de sănătatea ta. Nu fuma prea mult. Nu umbla fără bască. Nu dormi prea puțin. Și ascult-o pe mămica. Și dă-i și ajutorul tău, căci prea e chinuită.

Dragii mei,

Vă îmbrățișez pe toți și, așteptând răspuns la scrisoarea aceasta, doresc ca rândurile mele să vă găsească în bună sănătate și-n deplină mulțumire.

La revedere, Traian

Suceava, 20.02.1965

Dragă Steluța,

am primit azi scrisoarea ta și i-am răspuns și lui Jean, provizoriu, printr-o ilustrată. Ieri, ți-am expediat chenzina. Azi am avut în mod excepțional curs. Mâine, duminică, vorbesc la Vereşti despre originea limbii. Luni și marți am

curs. Îmi pare rău că eşti aşa de tristă. Pe săptămâna viitoare e posibil să plec la Constanţa. Ţi-oi telefona la timp. Aştept şi răspunsul la scrisoarea mea. Tuturor sărutări şi gândurile mele cele mai bune. Te sărut, Traian.

Suceava, 26 februarie 1965, vineri

Dragă Steluţa,

am primit, fără întârziere, scrisoarea ta din 17/II (cea cu ilustrata şi scrisoarea venite de la Jean), precum şi scrisoarea datată 24/II crt., pe care am primit-o astăzi şi în care mi-ai trimis Adeverinţa necesară pentru înscrierea pe listele electorale de aici. Îţi mulţumesc pentru această Adeverinţă. Alaltăieri te-am chemat la telefon, însă nu am găsit pe nimeni acasă. De aceea am chemat-o pe Măişoara. I-am comunicat că plecarea mea la Constanţa s-a amânat. Probabil pentru sfârşitul lunii martie sau începutul lui april. În legătură cu această amânare: te rog să nu-mi trimiţi cărţile sosite de la Jean. Eu i-am confirmat imediat primirea lor şi urmează să-i răspund şi la scrisoare, căci, din cauza săptămânii încărcate (cursurile şi trei şedinţe) nu am avut timp să-i scriu pe îndelete. Eu voi trimite la Bucureşti scrisoare pentru dânsul cu plic francat cu tot şi plic deschis ca, eventual, să puteţi adăuga şi voi două, trei cuvinte. Scrisoarea aceasta sper să o scriu mâine. Îmi făcusem planul să mai fiu în Bucureşti până la sfârşitul lui februarie, iar acuma trebuie să aştept sfârşitul lui martie. Şi tare singur mă simt, deşi am de lucru toată ziua. Cu camera m-am obişnuit. Mi-au mai fost puse perdelele şi covorul. În schimb s-a defectat W.C.-ul. La Comăneşteni nu am fost decât o dată. Nici nu mă prea trage inima să trec prea deseori pe la ei. Am fost, în schimb, o dată la Nimigeanu şi o dată la Petroaia. Problema cu lecţiile în vederea admiterii la facultăţile cu profil biologic o voi tatona şi-ţi voi scrie imediat ce voi avea un rezultat definitiv, deşi cred că mai bine ar fi ca peste vacanţă să vii şi tu, şi Şerban aici pentru a vă odihni şi a vizita mănăstirile moldoveneşti. De albumul în care se găseşte şi Voroneţul m-am interesat peste tot. Nu mai există în nici un fel de limbă. Dacă îl voi găsi totuşi cumva, îl cumpăr numaidecât. Pe cel în limba rusă nu face să-l trimiţi lui Jean. Va crede că suntem rusificati. În afară de cererile formulate expres, lui Şerban sau mie, voi să nu-i trimiteţi nimic înainte de a şti şi eu, căci şi eu s-ar putea să-i trimit de aici câte ceva. În orice caz, rămâne stabilit ca el să-mi scrie pe adresa din Bucureşti. Faptul că nu a primit încă discursurile mă surprinde. Sunt doară câteva săptămâni de când i le-aţi trimis. Din convorbirea telefonica avută cu Măişoara şi Dan, am înţeles că trebuia să-mi scrii şi ceva în legătură cu Victor. Nu mi-ai scris nimic. Eu recitesc întotdeauna scrisorile tale şi-ţi răspund punct cu punct, la tot ce te interesează. Procedează şi tu la fel, altfel ni se poate întâmpla să corespondăm lacunar. Eu văd depresiune în scrisoarea ta din 17/II crt. Te plângi de singurătate. Eu te înţeleg. Totuşi, tu nu eşti aşa de singură ca mine. Dacă între doi oameni se produce, geograficeşte vorbind, o distanţare, e explicabil ca aceşti doi oameni să se simtă singuri. Celalte singurătăţi ni se datorează nouă. Departe de a-ţi reproşa ceva, trebuie totuşi să-ţi spun că tu ai rămas cu sentimentul însingurării, fiindcă nu te-ai văzut flancată de ai tăi în zilnica şi istovitoarea grijă pentru existenţă. Copiii – fiecare cu ale lui, eu – prea iluzionist. Ce vrei. Sumându-se, lucrurile devin apăsătoare. Totuşi, nu ar trebui

să te simți atât de singură. Mie mi se pare că e mare sărbătoare ziua în care aştept veşti de la voi, iar când primesc aceste veşti, sau când, la telefon, vă aud vocile, este într-adevăr o sărbătoare. Eu, aici, în afară de hârţoage şi cei câţiva tineri cu care nu pot discuta nici mult, nici multe, stau, ca un pustnic, faţă către faţă cu gândurile mele şi cântăresc elucubraţiile fanteziei şi ale gândirii treze şi am convingerea că sunt exilat. Noroc că am luminal pentru prevenirea nopţilor fără de somn. Şi apoi, Steluţo, pentru a menţine pururea vie flacăra sufletelor, este necesar să ne comunicăm, pe lângă ceea ce în mod normal este grija zilnică inevitabilă, şi lucruri care constituie aşa-ziscând straiul de sărbătoare al sufletului. Or eu, până acum, în afară de speranţe susţinute de mine cu eforturile omului care suflă într-un maldăr de vreascuri spre a face să înflorească flacăra din precarul jăratic rămas sub aceste vreascuri, nu am avut (în afară de „promovarea" suceveană) nici un fel de reuşită. Să vedem ce va fi de acum înainte. Uneori, însă, trec prin depresiuni sufleteşti de tot penibile. Duminică am fost la Vereşti unde am vorbit despre vise şi despre pluralitatea graiurilor omeneşti de pe pământ. Mă trimisese încolo Comitetul de cultură regională. Se pare că a fost unul dintre succesele reale ale Comitetului. Totuşi, am fost foarte trist, căci am aflat că la Sibiu murise, cu vreo zece zile în urmă, profesorul Alexandru Ieşan. Deoarece nu-i mai scrisesem, iar aceasta dintr-un fel de superstiţie, nimic în ultimii ani, m-am simţit vinovat, de parcă eu aş fi contribuit la moartea acestui om de mare caracter şi om care s-a purtat părinteşte cu mine. Schimbările de la Uniunea Scriitorilor le cunosc din presă. Ceea ce nu cunosc sunt temeiurile acestor schimbări. Se pare însă că lucrurile vor rămâne cum au fost în fond. Lăsasem, în ziua de 10/II crt., o scrisoare şi un manuscris la redacţia revistei „Viaţa Românească" . Neputând vorbi personal cu Demostene Botez, redactorul şef al revistei, mă adresasem în scris. Ieri, dimpreună cu manuscrisele, am primit răspunsul pe care îl alăturez. E destul de confuz ca să fie categoric negativ. Totuşi, mi se spune numai pe 1/2 ceea ce aş fi dorit să ştiu limpede. Şi, totuşi, e un răspuns negativ. E datat cu 22/II crt., deci ziua începerii consfătuirilor de la Uniunea Scriitorilor. Am răspuns în aceeaşi zi politicos, mulţumind pentru îndrumările date. Totuşi, recitindu-mi versurile, constat cât de puternică a fost impresia produsă asupra mea de rândurile primite: nimic din cele scrise de mine până în prezent nu mi se pare a fi de vreo valoare oarecare. Tu-mi scrii despre Şerban şi-mi faci reproşul că nu-i scriu prieteneşte. Voi angaja o corespondenţă cu el şi vom compensa ceea ce din vina mea nu a fost încă realizat. Eu cred în valoarea copiilor noştri. Desigur, nu în felul lui Arghezi voi căuta să stau de vorbă cu ei. Şerban e om care îşi face drum în viaţă. Măişoara, nefiind băiat, va urma calea soţului ei. Îmi scrii cu oarecare neîncredere despre promisiunea făcută din partea mamei fostei tale eleve. Mi se pare însă cea mai solidă dintre promisiuni. Dacă ar fi să reuşeşti să faci un schimb de locuinţe, încredinţează-te mai întâi de lucrurile esenţiale: cât spaţiu? ce fel de spaţiu? în ce spaţiu e spaţiul? cum se prezintă în timp acest spaţiu?, căci calabalâcul nostru nu încape în camerele de bloc obicinuit; iar blocurile au mai multe defecte; iar aceste defecte se racordează şi cu cele ale vecinilor; iară vara nu poţi şti niciodată cum face faţă iernii o locuinţă. Eu locuiesc într-un bloc dat recentisim în folosinţă şi aud până şi zgomotul pe care îl face apa în baia cetăţeanului care îşi leapădă jegul la etaj! Lili nu te va servi cu adevărat cinstit. Lui Mincescu îi trimit toate

mulțumirile mele pentru grija pe care o are pentru mormântul tatii. Cum abia pe la sfârșitul lui martie mă aștept la plecarea la Constanța și, deci și la București, voi lua legătura cu Eugen, fie scriindu-i prin cunoscuți, fie plecând personal la Iași, și-l voi convinge să dea partea lui. Comunică-mi, deci, care este costul integral. Pe luni voi da un telefon la București (orele 20:30).Trimit tuturor sincere salutări și urări de bine și sănătate, iară pe tine te îmbrățișez cu dragoste și te rog să nu fii supărată pentru cele câteva afirmații mai realiste din această scrisoare. Când îmi scrii, scrie-mi în așa fel ca să pot avea cel puțin o scrisoare pe săptămână de la tine și de la voi toți. Te sărut, Traian.

P.S.: Răspunsul lui Demostene Botez pune-mi-l la dosarul cu acte. Am reușit să-i scriu și lui Jean. Pa! Traian.

Suceava, 4 martie 1965, joi

Dragă Steluța și dragii mei toți,

Am întârziat câteva zile cu corespondența fiindcă, pe de o parte, am trecut printr-o penibilă depresiune sufletească, iar, pe de alta, am avut și zile extrem de ocupate: mitinguri, ședințe, conferințe. Luni am telefonat la București ca să aflu ce mai faceți voi.

Eu sunt înclinat să văd mai mult în negru lucrurile și eram cu inima strânsă din cauza plecării lui Șerban la Predeal. (Pe urmă am aflat că a fost și Măișoara cu el). M-am liniștit când am aflat că s-au întors sănătoși. Voi îmi lipsiți foarte mult. De aici și sentimentul permanent de singurătate pe care-l încerc. Totuși, pendularea bilunară sau chiar lunară între Suceava și București n-ar rezolva lucrurile. Va trebui să mă obișnuiesc.

În scrisoarea precedentă, pe lângă punerea voastră la curent cu viața mea de aici, și pe lângă iluziile și deziluziile mele, am expediat și plicul cu scrisoarea pentru Jean. Cred că i-ați expediat-o. Cu lucrarea D.Hume am progresat. Totuși, presimt că nu va fi neapărată nevoie de ea, căci, se pare că, în această privință, vor surveni schimbări de ordin legal favorabile titularilor vechilor diplome de doctorat. Eu cred într-o schimbare chiar a Constituției R.P.R. În linii generale cunosc cele petrecute la Uniunea Scriitorilor și știu că M. B. a fost înlocuit pentru o gravă greșeală de ordin politic. Nu m-ar surprinde să aud că și-a pierdut chiar si titlul de academician. În orice caz, M. B. nu a fost leal față de P. M. R., care l-a promovat așa de sus. Ciudat cum unor oameni li se urcă la cap măririle! Și mai ales acelora dintre oameni care, prin ei înșiși, nu ar putea justifica rangul social pe care-l reprezintă. Totuși, căderea lui M. B. nu mă încântă. Va trebui să iau de la început strădania de a mă vedea iar în circulația publicistică literară. O indicație în această privință conține și răspunsul lui D. Botez, răspuns pe care vi l-am trimis, rugându-vă să mi-l păstrați. Azi am avut un miting cetățenesc preelectoral. Candidatul cu care ne-am întâlnit era Geo Bogza. Am folosit ocazia și am luat legătura cu el. A fost foarte atent cu mine, iar aceasta în văzul tuturor autorităților de aici, lucru care m-a săltat foarte mult în ochii localnicilor. Geo Bogza m-a invitat apoi la el. Am stat destul de mult de vorbă. Și-a adus perfect de bine aminte de mine și mi-a promis ajutor. M-a sfătuit totuși să încep cu periodicile din provincie și abia după ce voi fi nume iarăși cunoscut să bat la ușile redacțiilor mai cu nume și la ușile editorilor.

Aceasta înseamnă vreo doi ani de amânare. Nu-i nimic. Voi încerca. Am fost apoi la masă cu Geo Bogza şi cu ministrul industriei forestiere Suder. Discuţiile au decurs în modul cel mai amical imaginabil. La plecare, ministrul Suder, un ardelean foarte ascuţit la minte, mi-a spus: „Profesore, fă-ţi bine munca la Institut, căci de D-ta depinde calitatea celor cu care vom încadra, aici, învăţământul nostru de cultură generală!" I-am răspuns: „Tovarăşe ministru, munca mea mi-o fac cu toată tragerea de inimă. Şi se pare că nu sunt un profesor rău". Dar lucrul cel mai important, rezultat din această întâlnire, este faptul că, de acum înainte, voi fi mai solid angrenat în activitatea culturală de aici, căci Geo Bogza m-a recomandat autorităţilor locale respective. În cercul Institutului, această întâlnire a mea cu „academicianul Geo Bogza"(!) a produs impresie. Dar să lăsăm vanităţile. La Constanţa, precum v-am mai comunicat, nu ştiu când voi pleca. Deocamdată mi s-a cerut, in extenso, comunicarea anunţată. Am redactat-o. Dar trebuie s-o mai refac, căci au intervenit unele indicaţii noi, iar conţinutul comunicării mele se mişcă pe muchia de cuţit a aspectului marxist-leninist al noţiunii de umanism. În orice caz, luni-marţi va trebui să iau, gata bătută la maşină, drumul Constanţei. Rectorul nostru, Ciopraga, figurează în comitetul de conducere al Uniunii Scriitorilor. Posibil să cad de acord cu dumnealui. Am auzit că, în calitate de conducător al filialei Iaşi, va dirija şi o revistă nouă, „Cronica" sau aşa ceva. Vom mai vedea. Îmi pare bine că discursurile au ajuns în fine. Trimiteţi-mi rândurile lui Jean. Lui Victor Last îi voi scrie după ce termin cu lucrările mai urgente şi vă voi trimite scrisoarea pentru a fi reexpediată. De aici nu vreau să corespondez. Lui Şerban îi voi scrie o primă scrisoare început de corespondenţă între tată şi fiu. De asemenea Măişoarei şi lui Dan. Simt nevoia să ţin, măcar pe calea aceasta, legătura cu ai mei.

Draga mea Steluţă şi dragii mei toţi,

aştept răspunsul vostru şi apoi abia vă voi scrie. Din cauza întâlnirii cu Geo Bogza nu am putut încasa azi chenzina. O voi expedia, telegrafic, mâine dimineaţă.

Vă sărut pe toţi şi, spunându-vă la revedere, pe curând! vă rog să nu întârziaţi cu scrisorile voastre pe care le aştept cu foarte mult dor.

Traian

P.S. Alăturat = scrisoarea şi c.p. primite de la Jean.

Suceava, 10 martie 1965

Draga mea Steluţa,

Dragii mei toţi,

V-am trimis, însoţite de câteva rânduri, poeziile pe care le încredinţasem „Vieţii Româneşti". Plicul fiind mare, am pus în el şi un Caiet – jurnal sucevean. În scrisoarea aceasta trimit şi răspunsul pentru Jean. Cele pentru Victor Last vi le voi trimite după ce voi primi de la voi vreun răspuns la ultimele scrisori trimise ţie, Steluţo, Măişoarei şi lui Şerban. Eu am avut mult de lucru săptămâna aceasta. Şi voi mai avea, căci asistentul meu, Moise, a plecat, pentru specializare,

la Iaşi, şi se întoarce abia peste o lună. Trebuie să-i acopăr orele de seminar, opt în total, însă răspândite în aşa fel încât numai vineri voi putea fi complet liber. Poeziile notate pe ciornă şi pe care le-ai citit tu, Steluţa, au fost date lui Ov. S. Crohmălniceanu, pentru „Gazeta Literară". Dar voi să nu vă bateţi capul cu lucrurile acestea. Nu are rost.

Steluţo,

eu împrumutasem o Pedagogie de la Antohi. Nu era a lui şi a trebuit să i-o trimit la Bucureşti, prin poştă. Întrebă-l, la telefon, dacă a primit-o şi confirmă-mi primirea.

Pe aici, după câteva zile de primăvară, a revenit iarna. Totuşi, te rog, nu uita să-mi dai la curăţat pardesiul.

La Bucureşti va pleca, tot pentru specializare, un alt asistent, Iordache, de la catedra de limbă română. E băiat cult, şi foarte cumsecade. I-am dat numărul nostru de telefon. Mi-ar face mare plăcere să-l invitaţi acasă la noi dacă ar fi să vă telefoneze. Dacă va dori să vadă ceva din manuscrisele mele, nu i le arătaţi totuşi toate. Nu ţin nici la reclamă personală şi nici la satisfacerea vreunui alt orgoliu... El doreşte, în schimb, să vadă picturile lui Şerban. Eu am tatonat terenul la Suceava în privinţa posibilităţilor lecţiilor de pregătire pentru medicină etc. Toţi aceştia de aici procedează moldoveneşte: lasă pe după maturitate „recapitularea" materiei pentru examenul de primire în facultate. Am pus în ghilimele cuvântul recapitulare, fiindcă ei sunt convinşi că au materia învăţată odată ce le-a fost predată în şcoală. Deci, ce să ne mai facem iluzii în privinţa aceasta. Mai bine te-ai odihni. La Constanţa nu ştiu când plec, deoarece comunicările trebuie mai întâi văzute de Minister, apoi programate şi apoi abia făcută invitaţia definitivă de participare. Între timp am fost solicitat şi de Institutul ieşean şi, bineînţeles, am primit să scriu câteva pagini de psihologie a structurii poeziei lirice la Blaga. Pentru toamnă trebuie să pregătesc o comunicare pentru sesiunea de la Institutul nostru. L-am rugat pe Jean să-mi trimită o bibliografie a noutăţilor franceze. Precum vedeţi, nu prea am timp să mă plictisesc. Mai e şi D.Hume. Mai e şi volumul de versuri pe care totuşi îl voi alcătui.

Totuşi, mi-i mult dor de voi şi parcă văd că mă voi repezi până la Bucureşti după ce se întoarce asistentul Moise de la specializare.

Acum e ora 24. Trebuie să mă duc la culcare. Sunt singur cuc în tot apartamentul.

Aşteptând veşti de la voi toţi, vă sărut şi vă spun la revedere!

Traian

Suceava, 22 martie 1965

Mult draga mea Steluţa,

Îţi mulţumesc pentru veştile de acasă şi pentru memoriile de lucrări. Mă întrebi de ce am nevoie de ele. Mi-au fost cerute de rectorat. Este un act care trebuie să existe atât în arhiva Institutului, cât şi în cea a Ministerului Învăţământului. Au fost cerute, memorii asemănătoare, tuturor cadrelor didactice. În orice caz, am mai multe lucrări publicate decât majoritatea colegilor. Aşa că acest lucru să nu constituie vreo îngrijorare pentru tine. Ba dimpotrivă. La

analiza muncii prestate de Institutul nostru, analiză care s-a făcut la nivel înalt, am fost evidențiat și eu. Și, se pare, de tot pozitiv. Faptul m-a bucurat și bucuria ar fi căpătat multă amploare dacă asupra țării noastre nu s-ar fi abătut doliul care a pogorât sinceră și generală tristețe în inimile tuturor românilor. Am văzut femei de la țară, tinere și bătrâne, jelind pierderea lui Gheorghiu-Dej așa cum jelești pierderea unei rude iubite. Suceava nu și-a revenit încă. Sunt convins că pretutindeni stăpânește aceeași sinceră și profundă jale. Am pierdut un foarte mare om de Stat și un foarte mare fiu al poporului! Pe mine m-a zguduit această atât de prematură pierdere. Ce an funebru! Dar să nu ne lăsăm copleșiți de durere. Sunt convins că urmașul lui Gheorghe Gheorghiu-Dej va duce înainte și în același mod ascendent linia politică a Partidului. Zilele acestea m-a stăpânit un sentiment foarte complex de adâncă tristețe. Nu știu dacă tu cunoști faptul că, în creasta dealului Osoiu din Moinești, mormântul mamei mele se găsește lângă mormântul tatălui lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. Nu sunt mistic, însă acest fapt m-a făcut să mă gândesc și la biata mea mamă lângă mormântul căreia am îngenuncheat (în iarna anului când, explorând cu celelalte echipe de geografi, arhitecți și statisticieni valea Trotușului, căutam, în serviciul „Isprorului", locurile cele mai potrivite pentru amploarea combinatelor care azi se găsesc la Onești și la Borzești etc.) și mi-am regăsit acel echilibru sufletesc care m-a ajutat apoi să învingă greutățile prin care am răzbit între 1952 și 1957. Au trecut anii, au trecut și greutățile. De acum înainte nu am altă râvnă decât râvna să recuperez cât mai mult din timpul pierdut și, muncind cum mă știi tu că pot munci, să contribui și eu, fără altă ambiție decât ambiția de a munci cât mai bine, la sporirea valorilor morale și artistice ale poporului nostru. Eu am deplină încredere în viitor. Nu fiindcă aș fi, cum am fost întotdeauna, optimist incurabil, ci fiindcă nu se poate ca munca bună a cuiva, indiferent cât de mic ar fi acest cineva, să rămână pierdută. Steluțo dragă, eu am primit o sarcină din partea rectoratului: să reprezint Institutul nostru și la sesiunea de comunicări științifice ale Institutului timișorean. Am și comunicat titlul contribuției mele. Textul, in extenso, va trebui expediat până la data de 15–16 aprilie, ca pe data de 20 IV să fiu acolo. Pentru perfectarea lucrării mi-ar trebui o lucrare a lui G. Zapan. Se găsește, tipărită separat, într-o broșură. Titlul aproximativ este cam acesta: „Aprecierea obiectivă a elevilor". Broșura nu are coperți colorate, ci albe. Se găsește în bibliotecă, jos unde am o parte din lucrările mele sau, dacă nu e acolo, atunci într-unul dintre rafturi. Trimite-mi-o, te rog. Imprimatele se expediază cu francare redusă. Trimite-o recomandat. Pe joi-vineri ți-oi scrie mai mult. (De telefonat vă voi telefona în zilele de joi.) Am primit și scrisoarea Măișoarei și cea a lui Șerban. Le mulțumesc și le voi răspunde săptămâna aceasta. (Ce a mai făcut Măișoara ?) De asemenea, îi voi scrie și lui Jean pentru rapidograf. Ai făcut bine că ai pus în scrisoare și vederile de la muzeul satului. Pe aici, vremea s-a încălzit. În aprilie voi fi în București. Probabil după 4 aprilie, când iau chenzina. Atunci abia îți voi putea aduce și jerseul. Eu sunt sănătos și-mi văd de treburi. În vizită nu am mai fost nicăieri. Dacă nu mi-ar fi dor de voi, m-aș simți admirabil: fiindcă am timp liber și pot munci după pofta inimii. Îmi pare rău de Halus. Este un om foarte de treabă. Ce spun medicii de cancerul lui? Operația îl salvează? Dacă poți, transmite-i toate urările mele de însănătoșire. Te-ai interesat dacă I.Antohi a primit cartea pe care i-am expediat-o? Vă îmbrățișez cu dragoste pe

toți, și vă spun la revedere! Salutări tuturor membrilor familiilor noastre. Transmite-i salutări și Lucichii. Scuză-mă față de ea. Nu i-am putut scrie fiindcă îi pierdusem adresa, iar acuma sunt incapabil să scriu altcuiva decât ție și copiilor noștri.

Te sărut, Traian

Suceava, 2 aprilie 1965

Dragă Steluțo,

Am primit scrisorile cu actele (memoriile), plicul cu broșura Gh. Zapan și scrisoarea ta datată cu 24/III, la care-ți răspund. Eu, de altfel, sper ca în ziua de miercuri, 14 aprilie 1965, să sosesc cu trenul accelerat, deci orele 20 și ceva, la București și vom pune la punct și chestiunea cu Victor, căci grabă nu are. Aici am avut destul de mult de lucru: cursurile mele, seminariile acoperite pentru asistentul meu, ședințe, lucrări personale. În afară de aceasta, gripat și eu ca mulți alții de aici care și-au dus gripa pe picioare, a trebuit să stau, în orele libere, cât mai mult timp întins în pat. De aceea nici nu am putut răspunde Măișoarei și lui Șerban la scrisori, căci caracteristica pentru această virozăeste, precum văd că o resimți și tu, oboseala și inapetența. Lui Jean i-am răspuns deocamdată printr-o carte poștală ilustrată. Rău bolnav de gripă a fost doctorul Comănescu. Era să moară. O săptămână a zăcut în comă. Făcuse, fără vreo manifestare specială a bolii, o pneumonie infecțioasă, iară tensiunea îi scăzuse la 4 (5). La mine gripa s-a manifestat prin dureri articulare, oboseală și, când stăteam mai mult de 2 ore lungit în pat, deci mai ales noaptea, prin dureri la amândoi plămânii. În afară de acestea, fiind singur cuc în apartament, sufeream și de un fel de urât vecin cu anxietatea. Acum însă mi-am revenit. Aseară am putut lua parte chiar la ședința cenaclului literar orășenesc, unde am citit 5 bucăți lirice bine primite. Tot ieri a trecut pe la Institut și Eugen. Am putut sta numai circa 1/2 de oră de vorbă. Eugen mi-a spus că el nu a primit nici un fel de scrisoare de la nimeni dintre cei ai noștri sau alte rude. A și reclamat abuzul la oficiul poștal din raza căruia face parte. El mi-a spus că a scris Silviei, dară nu a primit nici un răspuns. Îi era dor să mă vadă și, în drum spre Dorneşti, s-a abătut pe la mine. I-am vorbit de contribuția pentru mormântul tatii. Mi-a spus să-i scriem cât este partea lui și o va trimite imediat. Mi-a mai spus că Horia s-a recăsătorit. Cu o doctoriță din Onești, unde Horia este inginer-șef de servici, cu leafă de 2.500 lei. Soția sa e doctoriță, cu 3 ani vechime, și funcționează tot în Onești. Virgil e inginer în această specialitate. Cu serviciul îmi merge bine. Mai am 2 luni, april-mai, și apoi vine vacanța de vară. Cu alte cuvinte, anul școlar a zburat ca-n vis. Și totuși, mi se pare extrem de lung timpul de când nu v-am văzut. Pe aici vremea s-a răcit iar. Ieri, 1 aprilie, a nins. Dar în Bucovina ninge mersi până în ajunul lunii mai. Cum iau chenzina, îți trimit 550 de lei. Cei 5 lei peste sumă ți-i trimit ca să nu-i dai factoriței din suma de 500. Dacă mai treci pe la Giovanna, spune-le tuturor gânduri bune din partea mea. Când voi fi în București va trebui să-mi cumpăr material pentru 2–3 cămăși. Tergal pentru costum voi putea cumpăra mai târziu. Începând cu anul viitor este vorba să iau, cu plata suplimentară, orele de germană, ceea ce mi-ar ridica venitul cu circa

600 lei. Ar fi bine. Rectoratul m-a şi luat în vedere, dar până la 4 noiembrie 1965, data încasării banilor, mai sunt 7 luni.

Lucrările mele în legătură cu specialitatea (2 mici cercetări şi D. Hume) au stagnat câteva zile din cauza gripei. Le-am reluat însă şi, dacă vom fi sănătoşi, totul va fi bine. Tu, dacă nu este vreo urgenţă, pentru care îmi poţi da un aviz telefonic la Institut, nu-mi mai scrie dacă nu-mi poţi expedia scrisoarea în timp util, adică până la data de 7–8 aprilie cel târziu, căci pe data de 14/IV voi fi, sper, în Bucureşti. Joi, 8/IV, orele 20–21, te voi chema la telefon. Am obosit. Şi văd că am scris o groază de greşeli.*

Mi-i dor de voi toţi.

Vă sărut pe toţi şi vă pup

La revedere! Traian

Luni, Suceava, 5/IV 65

Dragă Steluţa,

am primit azi scrisoarea ta datată cu 3/IV crt. Cum ţi-am răspuns prin recomandată la scrisorile precedente şi cum pe data de 14/IV crt. voi fi în Bucureşti, mă limitez la această ilustrată. Ieri ţi-am expediat şi partea de chenzină. Joi, 8/IV, orele 20–21, te voi chema la telefon. Pot să spun că sunt sănătos. Azi cele 5 ore de curs nu m-au mai obosit. Când voi fi acasă, vom pune la punct toate cele necesare. Până în ziua de joi 14/IV crt. nu mai e mult. Te sărut cu dor şi vă sărut pe toţi cei ai mei, Traian

Suceava, 22/IV 1965

Dragă Steluţa,

Îţi scriu ceva mai grăbit fiindcă săptămâna aceasta avem săptămână vârf la Institut: şedinţe, inspecţii, vizite etc.

Eu am ajuns cu bine şi am găsit toate bune.

Vremea, după vreo trei zile de frig şi ploaie, s-a îndreptat. Cu sănătatea văd că sunt perfect restabilit.

Pachetul pentru Vatra-Dornei l-am predat unde trebuia şi va fi transportat prin ocazie. Azi avem conferinţa lui Camilar. Va trebui să plec cu maşina la Udeşti, ca să-l aduc.

În ziua de 17/IV mi-au apărut nişte versuri în „Zori noi". Când voi procura exemplarele, ţi le voi trimite.

Chiar în momentul de faţă am de discutat cu un globe-trotter american, Worisson, din New-York. Precum vezi, destulă bătaie de cap. Mâine avem consiliu ştiinţific pe Institut. Eu ţi-oi mai scrie deseară o scrisoare. Pe aceasta ţi-o trimit fiindcă trebuie să expediezi scrisoarea lui Jean. Eu am timbrat-o. Întreabă dacă e bine timbrată.

---

* Nu mă chema fără aviz deoarece se poate întâmpla să nu mă găseşti la Institut sau să nu pot veni imediat. Cursurile le am luni şi marţi, deci nu pot fi scos de la oră. Duminica nu e nimeni la Institut.

Deocamdată atât.

Dacă ar fi ca scrisoarea mea a 2-a să nu ajungă la Bucureşti până duminică, atunci îţi urez ţie, copiilor şi tuturor ai noştri în această scrisoare

Sărbători fericite!

Eu voi fi în Suceava duminică. Şi singur.

Vă sărut pe toţi!

Traian

Dacă e ceva de la Jean, trimite-mi

Pa!

Traian

Suceava, 23 aprilie 1965

Draga mea Steluţă,

Dragii mei Măişoara, Dane şi Şerbănuţule,

ieri am scris în toată graba mare o scrisoare în care vă comunicam că sunt perfect sănătos şi că am mult de lucru. Scrisoarea o scrisesem mai mult pentru a nu întârzia prea mult cu expedierea rândurilor către Jean. Dacă nu i le-aţi expediat încă, vă rog să le expediaţi, căci, până la sfârşitul lunii mai ar fi bine să am răspunsul lui în ceea ce mă priveşte.

Ieri am avut niţică bătaie de cap. Cu globe-trotter-ul Worisson (m-am descurcat destul de bine cu englezeasca mea, ca pe urmă să constat că vorbeşte şi germana), cu conferinţa lui Camilar şi cu şedinţa, în cinstea lui Camilar, dată de cercul literar studenţesc. Toate au ieşit foarte bine.

Astăzi avem, pe Institut, analiza numită „Consiliu ştiinţific". De la 16 în sus, pe puţin 4 ore. Din Bucureşti a venit o inspectoare. Nicolai o cheamă, pe cât am înţeles. Acum este ora 9 şi ½. De la 11–13 mai am un curs repetitoriu cu studenţii de la matematici. Deci, precum vedeţi, zi plină.

Mâine vor fi, probabil, iar activităţi.

Duminică, dacă va fi vreme frumoasă, poate m-oi repezi la Dărmăneşti, să-mi revăd, între două trenuri, satul natal. De luni va începe iar munca.

Vouă vă urez petrecere frumoasă de Paşte, iar, când veţi ciocni ouă roşii şi veţi închina un pahar de vin, gândiţi-vă şi la mine.

Steluţo dragă,

Tu să nu te superi că nu ţi-am trimis decât 100 lei. Nu am avut de unde.

Mi-ar fi plăcut să petreci cu mine sărbătorile, dar, dacă nu ne putem permite cheltuielile de transport, trebuie să ne resemnăm (spune-i Silviei că i-am îndeplinit dorinţa în legătură cu cei 25 de lei pe care mi i-a încredinţat).

Pe aici timpul s-a îndreptat considerabil. Totuşi, plouă o dată pe zi. Şi zdravăn. Ploi calde, de primăvară. Au început să înflorească şi pomii.

Dacă aveţi corespondenţa de la Jean, trimiteţi-mi-o. Vă îmbrăţişez pe toţi cu dragoste şi, salutându-Vă cu tradiţionalul „Hristos a înviat!", vă spun

La revedere, pe curând, Traian

Sâmbătă/Duminică 24/25 aprilie 1965
Orele 23.40–00.15

Dragii mei toți,

Când veți primi rândurile acestea, reuniunea voastră familială va fi trecut, iar eu voi ști, din sughițuri, de câte ori ați ciocnit și cu gândul la mine păharele pe care, vă urez, să le beți bine dispuși și în deplină sănătate.

Eu aveam de gând să mă reped până la Dărmănești. Timpul fiind însă nesigur, iară eu având de conspectat și cursurile pentru luni, 26. IV. crt., am renunțat la acest pios proiect.

Voi sta în Suceava și mă voi gândi la voi, mulțumit că suntem sănătoși.

Zilele acestea am avut destul de multă treabă pe aici. Azi am petrecut-o, la gara Suceava-Sud (Ițcani), pe inspectoarea care a asistat la Consiliul științific de la Institutul nostru și a rămas de tot plăcut impresionată de munca pe care o duc toate cadrele și de unitatea de vederi a cadrelor didactice în ceea ce privește munca educativă cu studenții.

Săptămâna viitoare va fi, probabil, mai puțin agitată. Au trecut atâtea luni, mai trec două și voi fi în vacanță. Între timp, pe la mijlocul lunii mai, sper să mai trec pe la București.

Dragă Steluța,

Îți mulțumesc pentru corespondența trimisă prin d-na Dumitrescu. Alăturat îți trimit iar o scrisoare pentru Jean și te rog s-o expediezi, dacă ți-i posibil, chiar în aceeași zi.

Îmi pare bine că Măișoara a primit rezultatul dorit de la Călărași. Acum aștept veste bună și pentru partea a doua. Cred că se va realiza.

Doamna Vasilescu îți transmite cordiale salutări și, încă o dată, mulțumiri pentru atenție.

S-a întors și asistentul Iordache. A rămas încântat de primirea pe care i-am făcut-o. Și are o deosebită stimă pentru Șerban și pentru picturile lui.

Spune-i, te rog, Măișoarei, că-i voi răspunde abia pe marți-miercuri la scrisoare.

M-a impresionat diagnosticul pus doctorului Comănescu.

Și m-a îndurerat starea sănătății lui Mircea bietul.

Profesorului Mihăilescu îi trimisesem o telegramă de felicitări. Am stilizat-o în toată graba. Nu știu ce impresie a făcut. Profesorul e sensibil. Mă tem să nu fi fost prea telegrafică.

De 1 mai vreau să-i scriu și Lucichii Rădulescu. Am rătăcit iar adresa. Am să-ți trimit ție scrisoarea și am să te rog să i-o înmânezi. Familiei Vasile multe salutări.

Mai am de redactat trei lucrări științifice, apoi voi trece și la redactarea definitivă a lucrării D. Hume. Am tot timpul.

Îmbrățișându-vă cu multă dragoste și dor pe toți, vă spun la revedere,
Traian

Suceava, 27. IV. 1965 (marți)

Draga mea Steluță, dragii mei toți,

V-am ținut la curent cu viața mea de aici, trimițându-vă, aproape tot a treia zi, scrisorile precedente acestor rânduri. Eu o duc bine. Și cu sănătatea, și cu obligațiile profesionale. Singurul lucru care mă mai face, câteodată,

melancolic e numai distanța geografică la care mă găsesc. Dar mai am patru rânduri de cursuri și apoi vine și vacanța. În plicurile mai mari v-am trimis, pentru a fi reexpediate, și scrisorile pentru Jean. Le-am francat. Cred că nu a trebuit să mai plătiți în plus. Duminică m-am gândit la voi, dar am sughițat numai o singură dată. Fusesem invitat, la masa de prânz, la un fost profesor de-al meu, Prelipceanu, iar la masa de seară, la profesorul Filipescu, a cărui soție este funcționară la noi la Institut. A doua zi, luni, am avut cinci ore de curs. Astăzi (am uitat să vă spun că luni, la masa de seară, am fost invitatul profesorului Petroaie) iar astăzi am luat masa (mai precis: o gustare) la rectorat. Gustarea a fost dată în cinstea tov. Ene Țurcanu, prim-secretarul regiunii noastre de partid. Un om din toate punctele de vedere admirabil. Mâine am să-i scriu și Măișoarei, apoi lui Șerban. Joi, între 20–21, sper să vă aud vocea la telefon. Până atunci poate mai primesc vreun rând de la voi. Pe aici vremea s-a încălzit binișor și timpul pare a se stabiliza pentru a fi cu adevărat frumos. Vineri luăm chenzina și am să-ți expediez, Steluță dragă, cei cinci sute de lei plus 5 pentru factor. Sâmbătă avem mitingul de 1 mai. Între timp îmi voi vedea de lecturile mele și de scrisul meu. Scrisoarea alăturată, te rog, Steluțo, s-o duci, dacă bine-înțeles nu ți-i peste mână, Lucichii Rădulescu, și să-i explici cât de zăpăcit sunt că i-am pierdut pentru a doua oară adresa. La școală nu am mai vrut să-i scriu. Ce mai e nou acasă la noi? Cum o duceți cu sănătatea? Scrieți-mi întotdeauna despre toate. Ce a mai făcut Măișoara? Cum s-a întors Dan de la Brașov? Dar Șerban ce mai pictează și scrie și gândește? În mai voi fi cu siguranță în București. Voi trece și pe la croitor să-mi ia măsura pentru un costum de tergal, și pe la soția sculptorului Ilie, ca să-mi ia măsura pentru 2–3 cămăși. Deci, peste 2, maximum 3 săptămâni, ne vom revedea. Până atunci, toate gândurile mele sunt la voi. Și întreg dorul meu. Vă sărut. La revedere.

Traian

Suceava 21.06.1965

Dragii mei toți,

de când am venit la Suceava, mă găsesc într-un vârtej de obligații: consultațiile date studenților, examenele, ședințele, plus un fel de oboseală care m-a făcut, un lucru de care nu am avut până acum niciodată nevoie, să pic de somn după masa de prânz. De altfel, totul merge foarte bine. Până în prezent nu am „picat" nici un student. Sunt curios cum se vor prezenta celelalte cinci grupe, căci numai 2 au fost trecute prin prezentări. Am făcut bine că am plecat cu trenul de ora 16, căci, dacă plecam cu cel de noapte, nu mai ajungeam la Suceava, linia fiind întreruptă la extraordinarele inundații care au făcut multe ravagii. Joi, ca de obicei, voi telefona acasă. Timpul s-a înseninat de acuma și, se pare, vom avea zile plăcute. Nu mai este mult. Pe data de 4–5 iulie voi fi în București. Între timp, voi face un drum și la Iași, căci mi-a trimis vorbă profesorul Bârsănescu să-l caut, căci are să-mi vorbească unele lucruri importante. Voi să nu vă alarmați dacă nu voi scrie cu vechea regularitate. Mă găsesc în focul așteptării vacanțelor, iar, în afară de acestea, vreau ca studenții mei să se prezinte

cât mai bine. Alăturat vă trimit o plastică. Rândurile scrise despre O. Vişanu, deşi culese şi paginate, nu au mai apărut. I s-a făcut o nedreptate. El m-a vizitat şi la domiciliu şi am mai stat de vorbă. M-a rugat să-i vizitez, în Bucureşti, atelierul. Vă doresc tuturor sănătate şi Vă sărut cu mult, mult dor şi dragoste.

La revedere, Traian

SUMAR

Glasul Bucovinei, nr. 1–4, 2006

DIALOGURI CU BUCOVINENII

Luceac, Ilie, Tenorul dramatic Marian Talabă: *o mărturie a talentului autentic bucovinean pe scena Staatsoper din Viena*, nr. 1, 2006, p. 7–36.

BUCOVINA – PROCESE ISTORICE ŞI SOCIALE

Căruntu, Mihai-Aurelian, *Dimensiunea represivă a ocupaţiei horthyste din nordul Transilvaniei reflectată în informaţii obţinute de la refugiaţii stabiliţi în Bucovina*, nr. 3, p. 81–94.

Hrenciuc, Daniel, *Aspecte privind integrarea germanilor bucovineni în Regatul României Mari (1919–1940)*, nr. 3, p. 57–80.

Lazăr, Mihai, *Realităţi fiscale din Ţara Moldovei în vremea lui Ştefan cel Mare* nr.1, 2006, p. 37–44.

Lazăr, Mihai, *Educaţia în spirit naţional a românilor din Bucovina – obiectiv prioritar al „Revistei politice"*, nr. 3, p. 95–100.

Poştarencu, Dinu, *Ţinutul Hotin în perioada 1812–1818*, nr. 2, p. 7–22.

Ungureanu, Constantin, *Salariile învăţătorilor bucovineni în perioada 1869–1914*, nr. 1, 2006, p. 45–62.

Ungureanu, Constantin, *Inspectorii şcolari din Bucovina în perioada 1869–1918*, nr. 2, p. 23–37

Congresul al IV-lea al intelectualităţii româneşti din regiunea Cernăuţi, *Învăţământul în limba română: realizări, probleme, perspective* (17 decembrie 2005)

Cernov, Alexandrina, *Morala rostirii şi înţelepciunea înţelegerii*, nr. 1, p. 63–67.

Cernov, Alexandrina, *Învăţământul în limba română din Ucraina: modernizarea şi emanciparea vieţii profesionale*, nr. 1, p. 81–90.

Gociu, Simion, *Oglindă a neamului*, nr. 1, p. 108–111.

Jernovei, Gheorghe, *Problemele învăţământului superior în limba română din Ucraina*, nr. 1, p. 91–99.

Kramar, Valeri, *Învățământului minorităților naționale din regiunea Cernăuți* nr. 1, p. 74–80.
Lutic, Mircea, *Școala – exponentă autentică a specificității românești*, nr. 1, p. 112–114.
Pâslaru, Vlad, *Educația lingvistică și literară în școala românească modernă*, nr. 1, p. 100–107.
Popescu, Ion, *Învățământul în limba maternă: legislație, realitate, perspective*, nr. 1, p. 68–73.

Rezoluția Congresului al IV-lea al intelectualității românești din regiunea Cernăuți, nr. 1, p. 115–118.

PERSONALITĂȚI BUCOVINENE

Berejan, Silviu, *Dialectologul Vasile Pavel în geografia lingvistică românească și romanică*, nr. 4, p. 18–21.
Fodor, Ligia-Maria, *Dimitre Onciul, director general al Arhivelor Statului din România*, nr. 3, p. 39–50.
Luceac, Ilie, *Eudoxiu Hurmuzaki și istoriografia românească în cea de a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, nr. 2, p. 38–70.
Luceac, Ilie, *Dimitre Onciul: omagiul Bucovinei recunoscătoare*, nr. 3, p. 26–38.
Mareci, Harieta, *George Tofan (Sugestii pentru o posibilă nouă deschidere)*, nr. 1, p. 119–126.
Mareci, Harieta, *Dimitre Onciul. Etape și valențe formative*, nr. 3, p. 51–56.
Onciul, Dimitre (1856–1923), *Medalion*, nr. 3, p. 7–8.
Onciul, Dimitre, *Epocele istoriei române și împărțirea ei. (Discurs de recepție rostit la 22 martie/4 aprilie 1906)*, nr. 3, p. 9–21.
Pavel, Vasile, *80 de ani de la nașterea lui Vitalie Sorbală. Vitalie Sorbală, un distins dialectolog (1926–1979)*, nr. 4. p. 7–15.
Pavel, Vasile, *Medalion*, nr. 4, 16–17.
Sturdza, Dimitrie A., *Răspunsul la Discursul de recepție al d-lui Dimitre Onciul*, nr. 3, p. 22–25.
Trebici, (Trebiș) Vladimir (1916–1999), *Medalion*, nr. 2, p. 71–73.
Trebici, Vladimir, *Geopolitica și demografia în România: Anton Golopenția (1909–1951). Discurs de recepție ținut în Aula Academiei Române, la 16 mai 1994*, nr. 2, p. 74–87.
Tufescu, Victor, *Cuvânt de răspuns la Discursul de recepție al acad. Vladimir Trebici*, nr. 2, p. 88–90.

IN MEMORIAM

Luceac, Ilie, *Pentru Ion Mamina, un cuvânt de amintire...*, nr. 2, p. 91–94.

TEORIE, CRITICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ

Agachi, Catinca, *Literatura română din țările vecine (1945–2000) (I)*, nr. 3, p. 101–134.
Apetri, Elena, *Imaginea poetică în lirica lui Ion Vatamanu*, nr. 4, p. 50–61.

Bileţchi, Nicolae, *Nicolai Costenco (1913–1993)*, nr. 4, p. 22–44.
Ciobanu, Mircea V., *Adevărul literar şi artistic al lui Serafim Saka*, nr. 4, p. 45–49.
Moldovanu, Gheorghe, *Aron Pumnul – profesor la Cernăuţi*, nr. 3, p. 135–140.

ESEURI

Rachieru, Adrian Dinu, *Poeţi bucovineni în Basarabia: Vasile Levitchi, Arcadie Suceveanu, Ion Vatamanu, Nicolae Spătaru*, nr. 4, p. 62–73.

POEZIE

Calamanciuc, Gheorghe, *Poezii*, nr. 4, p. 115–121.
Levitchi, Vasile, *Poezii*, nr. 4, p. 74–78.
Morăraş, Mihai, *Poezii*, nr. 4, p. 107–114.
Spătaru, Nicolae, *Poezii*, nr. 4, p. 86–93.
Suceveanu, Arcadie, *Poezii*, nr. 4, p. 94–106.
Vatamanu, Ion, *Poezii*, nr. 4, p. 79–85.

PROZĂ

Saka, Serafim, *Ispăşire sau capital politic? (fragment din romanul-fapt „Pe mine Mie, redă-mă...“*, nr. 4, p. 122–139.

ETNOGRAFIE ŞI FOLCLOR

Filipciuc, Ion, *Cântec despre oastea lui Ştefan Vodă*, nr. 2, p. 95–118.
Moisei, Antonie, *Contribuţii la o tipologizare a obiceiurilor pluviale în Bucovina (studiu de caz)*, nr. 2, p. 119–131.

CRONICA VIEŢII CERNĂUŢENE

Cioban, Nadina, *Sărbătorirea la Cernăuţi a 156 de ani de la naşterea poetului naţional al tuturor românilor*, nr. 1, p.127–129.

ARHIVA BUCOVINEI

Diaconu, Mircea A., *Traian Chelariu (21.VII.1906–4.XI.1966). Scrisorile primului an de exil sucevean*, nr. 4, p. 140–160.
Filipciuc, Ion, *Doi poeţi bucovineni: Teofil Lianu şi Alfred Sperber*, nr. 3, p. 141–149.

CĂRŢI. REVISTE

Cioban, Nadina, Nicolae Motrescu, *Crasna Bucovinei (I) (publicistică)*, Cernivtsy, Editura Zoloti Lytavry, 2006, 276 p., nr. 2, p. 132–135.
Toacă, Maria, *Boianul sub vremi şi în istorie* [Vasile Bizovi, *Boianul*, Cernăuţi, Bukrek, 2005, 579 p.], nr. 1, 2006, 130–133.

CĂTRE COLABORATORI

Autorii sunt invitați să ne trimită studii originale de istorie, literatură şi istoria culturii, eseuri, opere literare, recenzii ale unor volume publicate sau ale unor reviste, cu precădere despre Bucovina sau aparținând unor autori bucovineni, prezentări de Conferințe ştiințifice sau alte manifestări culturale, precum şi materiale ce se încadrează în celelalte rubrici ale revistei noastre.

Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Studiile sau eseurile vor fi extinse până la maximum 25–30 de pagini şi un rezumat (1–2 pagini) în limba română sau engleză. Materialele se vor culege la calculator în Microsoft Word. Textele dactilografiate vor fi însoțite şi de o dischetă.

Textele sau rezumatele scrise de mână nu vor fi luate în discuție spre publicare.

Autorilor le revine în exclusivitate responsabilitatea pentru conținutul materialelor.

*
* *

Titlul articolelor se va scrie cu litere mari şi va fi urmat de numele autorului şi oraşul de reşedință. Referințele bibliografice se vor face fie prin numere în text, notele necesare fiind aşezate la sfârşitul lucrării în ordinea în care se face trimiterea la ele, fie prin numere încadrate între paranteze rotunde, indicând ordinea în lista bibliografică şi, respectiv, pagina din care s-a extras citatul. Volumul va fi indicat cu cifre latine, în poziția a doua. Vor fi acceptate numai studiile sau articolele care nu au mai fost publicate.

Tehnoredactor: CORNEL CRISTESCU
Corector: CONSTANȚA FILIP

Bun de tipar: 2006
Apărut: 2006

Tipărit la UNIVERSUL S.A.

ISSN 1222-5606